

Forord.

Helt uforberedt havnet jeg midt i de største demonstrasjonene på over 60 år i Island. Demonstrasjonene kom som en konsekvens av at den internasjonale finanskollapsen i 2008 rammet Island spesielt hardt. Islendinger beskrev situasjonen som uvirkelig.

Å forstå bakgrunnen for det som skjedde har vært en modningsprosses over to år. Mitt fokus har endret seg flere ganger, i takt med hvordan det gradvis har tilkommet ny litteratur og kunnskap om årsakssammenhenger bak situasjonen som oppstod.

Gjennom studietiden og min feltarbeidsperiode knyttet jeg flere nære bekjenskaper og fikk gode venner. Jeg vil rette en takk til mine venner i Reykjavik, mine medstudenter, og en spesiell takk til min veileder, Martin Thomassen.

Trondheim, november 2011

Georg Fornes

Sammendrag.

Denne masteroppgaven drøfter aspekter ved finanskollapsen i Island, høsten 2008, og de påfølgende politiske demonstrasjonene utenfor det islandske Alltinget, i 2009. Feltarbeidet er i hovedsak utført blant demonstrantene. Oppgaven søker etter mulige forklaringer på demonstrantenes uttrykk og uttrykksformer, samt at oppgaven samtidig søker å forklare hvorfor nettopp Island ble så hardt rammet av den internasjonale finanskrisen i 2008.

Mye har endret seg i Island i løpet av perioden jeg har arbeidet med oppgaven. Disse endringene kan sies å utgjøre en del av oppgaven; islendinger flest lo av (økonomiske) advarsler i forkant av kollapsen, man så tilløp til panikk og hamstring da kollapsen var et faktum, politiske alternativer og tro på samfunnsmessige endringer så dagens lys rett etter kollapsen, og til sist en normalisering og tilbakevending til hvordan ting var, før kollapsen.

Finanskrise(r) kan til en viss grad analyseres etter én og samme mal, uavhengig hvor eller hvem den rammer (jfr. Reinert 2011). Det unike i islandsk sammenheng er at man vanskelig kan forstå islendingers handlinger relatert til - og reaksjoner på finanskollapsen, uten et blikk til landets historie, samt også årsaken(e) til den usedvanlig hurtige økonomiske veksten Island opplevde de siste tiår før økonomien kollapse.

Innhold:

1. Innledning	1
Metodisk fremgangsmåte	3
Oppgavens begreper, teoretiske tilnærminger og oppbygning.....	7
2. Kasserolleopprør	11
3. Kontekst	25
Økonomisk kontekst.....	26
Islands presidents tale.....	35
Storbritannias anvendelse av antiterrorlovgivning.....	37
Historisk kontekst.....	40
Fiskerinæringen	42
4. Analyse og drøfting	47
Analyse av kasserolleopprøret - Thick Description	49
Arbeidsetikk og økonomiske sfærer	60
Moral	66
Konvertering av tapsfølelse	69
5. Avslutning	71
Oppsummering og konkluderende bemerkninger	80
Referanser	85

1. Innledning.

Island, oktober 2008:

Jónsson (2009) skriver at synet av eldre damer som gikk hjem med plastikkposer fulle av penger ikke var et uvanlig syn på dette tidspunktet. Utenfor bankene i Reykjavik var det køer av folk som ville ta ut penger. Sentralbanken var i ferd med å gå tom for 5000 ISK sedler. Panikken ble forsterket av at trykking av sedler foregikk utenlands, slik at det ville ta tid å få disse i sirkulasjon i bankene. På et tettsted øst i Island kom det til opptøyer da polske arbeidere ble nektet å ta ut sin lønn i Euro, og politiet og brannvesenet ble kalt ut for å gjenopprette orden. Individuer som var desperate etter å finne inflasjonssikre investeringer kjøpte kostbar Cognac, sjeldne viner, og det ble også investert i Rolex ur. Tendenser til hamstring av matvarer ble møtt av annonsekampanjer, blant annet av dagligvarekjeden Bónus, den første uken i oktober: ”Hamstre hos Bónus” (ibid.:150)(min oversettelse). Jónsson refererer en bloggers beskrivelse av situasjonen: ”the day before nuclear winter” (ibid.). Usikkerheten vedvarte, til over jule- og nyttårshelgen. Når regjeringen ble samlet etter juleferie 20. januar 2009 ble de møtt av store demonstrasjoner foran Alltinget. Panikken som er beskrevet her betegner usikkerheten som rådde på Island i 2008. Jeg ankom Reykjavik bare noen dager før demonstrasjonene startet. Min opprinnelige idé til feltarbeid var å se på fenomenet møte i Reykjavik, men gitt situasjonen som møtte meg valgte jeg i stedet å sette fokus på demonstrantene.

Som deltagende observatør i disse demonstrasjonene sanset jeg den samme atmosfæren som demonstrantene; en atmosfære fylt av en intens røyklukt, banking på kasseroller og plastkanner, høye trommelyder, taktfaste slagord, samt demonstrantenes visuelle uttrykk, alt dette i flammelyset fra bål og/eller bengalske lys. Polstret politi på linje ble tilgriset av fargebomber og egg. Alle disse sanseintrykkene ble blandet med lys, lukt og lyder fra fyrverkeri.

Islandinger som betraktet demonstrasjonene fra utsiden (gjennom nyhetsdekning) beskrev det hele som uvirkelig, surrealistisk og lite islandsk. En av mine informanter mente at det hele ville vært helt utenkelig ett år tilbake i tid. Mange av demonstrantene var, mens de selv befant seg midt i selve demonstrasjonene, overbeviste om at man så starten på en revolusjon, og de tok sine barn med på det de oppfattet som historiske hendelser. Flere av demonstrantene bar hvite flagg som symboliserte *Nytt Island*. Den første tiden delte jeg også demonstrantenes oppfatninger av at noe nytt var i ferd med å se dagens lys i Island.

Jeg trodde (som mange av demonstrantene) at større samfunnsendringer ville komme. Atmosfæren bidro til å forsterke troverdigheten av dette inntrykket, ikke minst også den kontinuerlige nyhetsdekningen av demonstrasjonene, både i og utenfor Island. Men samtidig er det også klart at det ikke tok lang tid før avisenes krisemaksimering ble tonet ned, og folk flest slo seg til ro med en fornemmelse av at ting ikke ville bli så dramatisk som de verste spådommene tilsa. Det hører også med til helhetsbilde at islendinger flest i ukene før finanskollapsen var et historisk faktum, lo av advarsler fra internasjonale banker og finansinstitusjoner om at Islands økonomi kunne kollapse.

Gjennom denne oppgaven ønsker jeg å se på de holdninger som islendingene møtte finanskrisen med i tiden rett før, under og etter finanskrisen: fra latter og lett ironi i tiden før krisen, via en følelse av at noe radikalt nytt var i emning i ukene mens demonstrasjonene pågikk, til en holdning i etterkant av demonstrasjonene som kanskje best kan sammenfattes med ord som 'dette har vi vært med på før' og 'dette ordner seg'. Tema for denne oppgaven er å utdype særlig denne sistnevnte holdningen og forsøke å sannsynliggjøre hvordan den kan sies å være godt forankret i den Islandske være- og gjøremåten mer generelt. Det som blant annet karakteriserer denne være- og gjøremåten er av flere antropologer blitt beskrevet med begreper som brikolør, brikolage, skippereffekt og jeger & fangst mentalitet.

Finansvikingenes holdning og fremferd på Island i tiden før *kreppa* (krisen), samt lokalbefolkningens håndtering av denne, oppviser slik jeg tolker dette en klar kontinuitet i måten islendinger i lang tid håndterer kriser på. I bunn av denne holdningen og håndteringen ligger det muligens en felles og tatt-for-gitt forståelse av, og vilje til å ta, risiko i møte med nye situasjoner. Oppgaven kan leses som et bidrag til å forstå nettopp islandske entreprenørers forståelse av risiko, de handlingskonsekvensene dette får og folks håndtering av disse. Dermed kan oppgaven muligens også være et bidrag til å forstå bedre hvorfor islendingene kunne havne i det finanskrisueføret de faktisk havnet i for litt tid siden og som de realøkonomisk sett fremdeles befinner seg i.

Metodisk fremgangsmåte.

Med en arbeidsskisse ment for å gjøre feltarbeid med perspektiv på mote havnet jeg helt tilfeldig i de største demonstrasjonene i Island på 60 år. Dette medførte at min metode ble preget av improvisasjon. Cerwonka (2007) skriver blant annet at de fleste vil møte situasjoner i felt som gjør det nødvendig å improvisere. Situasjonen som møtte meg var av en såpass uventet karakter at jeg i de første dagene ikke visste hva jeg skulle se etter. Når man ikke helt vet hva man leter etter kan deler av feltarbeidet naturlig nok bli basert på tilfeldigheter. De første dagene la jeg vekt på å dokumentere demonstrasjonene best mulig. Jeg sirkulerte inne i gruppen av demonstranter, og bar deres oransje symbol som viser at man tar avstand fra bruk av vold. Jeg fotograferte, og hadde en liten lydopptaker (mp3-spiller) i en snor rundt halsen. Bernard (2002) advarer mot å stole for mye på egen hukommelse. Fotografier og lydopptak skulle senere vise seg svært nyttig i prosessen med å gjenskape mine inntrykk.

Mange av intervjuene under demonstrasjonene var i kategorien uformelle samtaler. Men jeg ble kjent med personer som jeg intervjuet flere ganger, noen omtrent på daglig basis. I disse samtalen kunne jeg stille utfyllende spørsmål, men fortsatt av en ustrukturert karakter.

Tilfeldige samtaler med diverse demonstranter ble innledet ved at jeg fotograferte plakater og budskap, noe som utløste informantenes nysgjerrighet. Jeg presenterte da mitt prosjekt, og forklarte at jeg gjorde antropologisk feltarbeid. Bernard (2002) drøfter problemer knyttet til selvpresentasjon, og hvorvidt man bør innta en nøytral holdning eller vise sympati for informantens budskap. Jeg fikk gjentatte ganger et inntrykk av at informantene forventet at jeg skulle uttrykke sympati for deres politiske paroler. Dette skapte et dilemma, jeg ønsket å høre deres budskap uten å uttrykke egne meninger.

Problemet ble løst gjennom seleksjon. Mitt valg av informanter falt på de som var mest ”snakkesalige”, man kan til en viss grad si at informantene valgte meg. De informanter jeg hadde som faste kontakter gjennom hele perioden ble valgt ut fra intuitive kriterier. Etter hvert fant jeg det relativt enkelt å intervju personer jeg tilfeldig møtte på kafeer og butikker, med utgangspunkt i uformelle samtaler om den økonomiske kollapsen. Bernard skriver ”...The key to successful interviewing is learning how to probe effectively ...” (ibid.:217). Probe/probing er teknikker for å få informanten til å åpne opp, Bernard gir flere eksempler, lange spørsmål gir oftest lange svar, å gjenta informantens siste ytring (*the echo probe*) beskrives som spesielt nyttig når informanten forklarer en prosess eller hendelse (ibid.).

Jeg utarbeidet to slike prober for intervjuene. Samtaler blant demonstrantene startet oftest med at informanten utdypet sitt politiske budskap og symbolbruk. Deretter ledet jeg samtalen videre ved å spørre om han/hun var personlig berørt av krisen i økonomien, på islandsk betegnet *kreppa*. Når informanten hadde gitt sin respons spurte jeg om hans/hennes syn på en eventuell *løsning* på situasjonen Island var i. Probene '*kreppa*' og '*løsning*' ble mitt verktøy for å få holde de uformelle samtalen løpende, samt å få samtalen inn på et ensrettet spor.

De uformelle samtalen ble (trolig) ikke oppfattet som intervjuer av informantene. Informantene jeg møtte gjentatte ganger gjennom hele feltperioden derimot, var klar over at de ble intervjuet, samt intervjuenes hensikt.

Selv om jeg tilstrebet å bli akseptert blant demonstrantene var det tydelig at jeg ble ansett å være litt på utsiden av det hele. Gjentatte ganger ble jeg spurt om jeg var sivilt politi, det ble ansett som påfallende at jeg sirkulerte blant demonstrantene men uten å banke på kasseroller eller rope slagord. Jeg ble også ansett som litt utenfor det hele av politiet. Eksempelvis kunne jeg bare med håndsignaler og å vise frem kameraet mitt fritt gå bak politiets sperrelinjer for å fotografere. En av mine informanter poengterte dette, og hevdet at utlendinger ikke så lett kan gli inn noe sted i Island, uten å bli lagt merke til.

Demonstranter som ikke helt klarte å plassere meg og min delaktighet spurte om jeg ville ha noe å banke på, jeg ble tilbudt kakebokser og lignende. Jeg følte det var feil av meg å ytre meg politisk, så jeg lot det være. Men en kvinne signaliserte at hun ville knytte et oransje bånd rundt armen min, noe jeg aksepterte. Alle (også politiet) assosierte oransje bånd med ikkevoldelig oppførsel. Gjennom dette båndet signaliserte at jeg hadde fredelige hensikter.

Utlendinger, turister, tilfeldige skuelystne, samt et stort antall journalister og TV team utgjorde en del av folkemengden. Blant demonstrantene kunne man observere en belgisk student med en pappkartong med opplysninger om seg selv: hvem han er, at han har mistet sin flyavgang, og at han søker husly. Dette nevnes for å synliggjøre at de mange fremmede utgjorde en del av helheten. Jeg som deltakende observatør gjorde mitt til at gruppens antall økte med ett individ. Jeg var ikke en av demonstrantene, men som feltarbeider forventet jeg, på samme måte som den husløse studenten 'en viss bistand og overbærenhet', jfr. Brøgger "Også en fremmed har status, og i denne inngår retten til en viss bistand og overbærenhet" (1990:20). Jeg ble som nevnt tilbudt gjenstander å banke på, samt at jeg også fikk spørsmål om jeg var sivilkledd politi. Min uavklarte status gjorde at jeg havnet tilfeldig i samtaler. Noen av disse samtalen oppsummerte jeg i diktafon, rett etter at de fant sted.

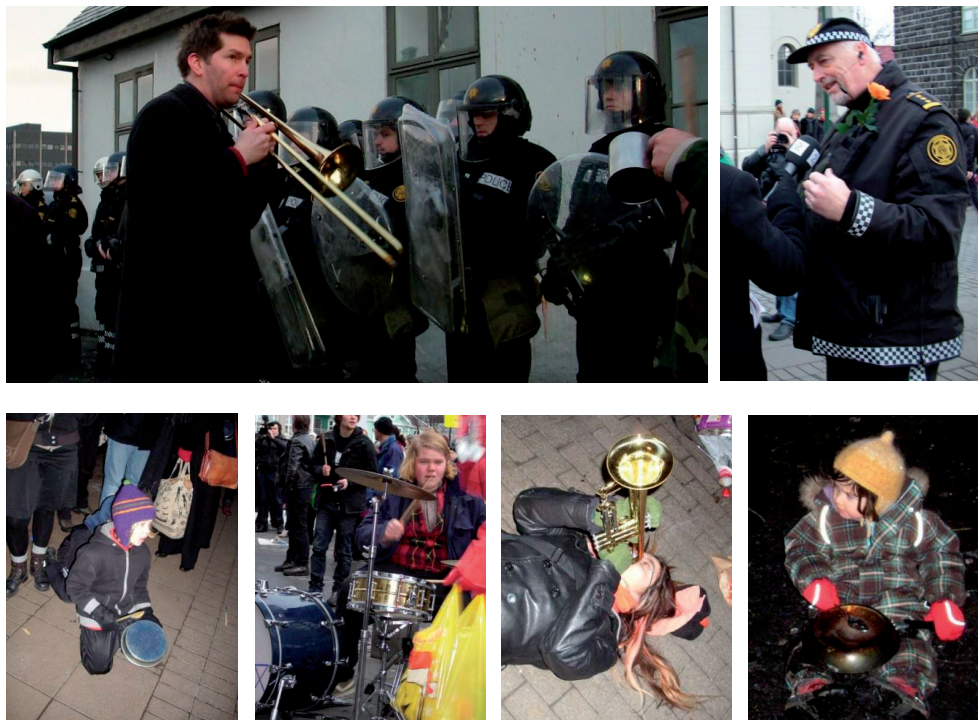
Bestyreren, samt to assistenter ved hybelhuset jeg bodde fulgte demonstrasjonene via TV. Hybelhuset ligger noen hundre meter unna Alltinget, hvor demonstrasjonene fant sted. Disse tre personene omga seg med en fornemmelse av at demonstrasjonene ble oppfattet som ”mer virkelig” via TV, trass i at det hele foregikk omtrent rett utenfor døren. Disse tre stilte meg spørsmål om situasjonen, noe jeg oppfattet som nyttig. Deres spørsmål ga meg en pekepinn på hva islendinger oppfattet å være kjernepunkter i den kaotiske situasjonen. Flere slike hverdagepisoder ble stikkordsmessig notert. Dette faller inn under begrepet ”jotting” (Emerson mfl. 1995:20), en personlig, kortfattet notatteknikk over observasjoner man der og da ikke vet hvorvidt kan tillegges signifikans. Grunnen til at dette nevnes er at disse notatene senere ble et nyttig arbeidsredskap. Situasjonen var ekstraordinær, slik at de fleste islendinger var opptatt av andres meninger, og ved å referere hva andre hadde fortalt opplevde jeg å bli møtt med et større engasjement i de samtalene jeg havnet i.

Presentasjonen av empirien tegner et utfyllende bilde av min deltagende observasjon, slik at det er uhensiktsmessig med en for inngående beskrivelse av dette her. Kort oppsummert: Mitt feltarbeid tok form av å sirkulere innad blant demonstrantene, bære deres oransje ikkevoldsymbol, og å samle informasjon gjennom fotografering og uformelle samtaler.

Jeg fikk etter hvert tid til også å se på mitt opprinnelige tema, mote som identitetsmarkør. I forkant av feltarbeidet hadde jeg utarbeidet en oversikt aktuelle intervjuobjekt. Planen var å utarbeide en mal for strukturerte intervjuer etter å ha dannet et overblikk på feltstedet. Det som møtte meg var kaos, usikkerhet, konkurser, samt vegring mot å bruke penger. Jeg måtte endre strategi også for feltarbeidet som var relatert til min opprinnelige ide. Mitt startpunkt for å se på designindustrien ble en turistbrosjyre betegnet *Reykjavik Design District*.

Uformelle samtaler kom i stand vet at jeg møtte uanmeldt opp i utsalgssteder, motebutikker og/eller designbutikker listet i nevnte brosjyre. Mine prober var *mote*, samt *økonomi*. Jeg oppsummerte samtalene i diktafon rett etter at de fant sted, for senere å skrive dem ned. Informanten *Aftur* (innhaver av forretningen med samme navn) er representativ for disse samtalene, jeg oppsummer henne slik (februar 2009): Hun er av den oppfatning at tidene er såpass usikre at islendinger flest er tilbakeholdne med å bruke penger, og avgrenser dette til hva som anses strengt tatt nødvendig. Hun poengterer at et unntak er gaver. Hun er av den oppfatning at islendinger trass finanskollapsen bruker like mye penger på gaver som de ellers ville gjort. Videre opplyser hun at foretningene opplever en økende handel med turister. Dette mener hun har sin begrunnelse i fallet i den islandske kronekursen.

For å gjenskape den empiriske beskrivelsen av demonstrasjonene har jeg gjennomgått et stort fotografisk materiale, i tillegg til lydopptak og de feltnotater som jeg gjorde hver dag. Sansene syn, hørsel og lukt skapte det helhetlige bildet av demonstrasjonene. Dette har jeg i oppgaven betegnet *multisensorisk*.¹

Demonstrasjonene var kaotiske, og jeg vektla å dokumentere det visuelle aspektet gjennom fotografering. Dette materialet ble senere svært nyttig i prosessen med å gjenskape mine observasjoner skriftlig. Mest signifikant i mine observasjoner (og fotografier) av de mange barna er refleksjoner rundt foreldrenes motiv for å plassere sine barn blant demonstrantene. Slike refleksjoner har man ikke tid til mens det hele pågår.

¹ En *multisensorisk* billedannelse dannes på bakgrunn av flere sanser samtidig (Simonsen 1997:101).

Oppgavens begreper, teoretiske tilnærminger og oppbygning.

Jeg har fulgt den økonomiske og politiske situasjonen i Island etter avsluttet feltarbeid, og sett hvordan islendingers holdninger har endret seg, samt også hvordan økonomers beskrivelser av finanskollapsen har endret seg. Panikk og hamstring beskriver oppfatningen av situasjonen da demonstrasjonene fant sted. Jeg trodde, som mange av mine informanter at Island sto foran et politisk veiskille, og at det ville komme historiske endringer i det islandske samfunnet som følge av finanskollapsen. To år senere er dette bildet endret.

Iceland hasn't avoided major economic damage or a significant drop in living standards. But it has managed to limit both the rise in unemployment and the suffering of the most vulnerable; the social safety net has survived intact, as has the basic decency of its society. "Things could have been a lot worse" may not be the most stirring of slogans, but when everyone expected utter disaster, it amounts to a policy triumph (Krugman 2011).

Når det gjelder selve fenomenet "demonstrasjoner" velger jeg å studere disse først og fremst som ekspressive handlinger:

Politiske demonstrasjonar (t.d. ein fredsmarsj eller ein sveltstreik) er handlingar som først og fremst er ekspressive. Her er det kommunikative aspektet viktigare enn det handlinga gjer i ein reint bokstavleg forstand. ... (Heradstveit og Bjørge 1987:14).

Som vi skal se gikk regjeringen av som en konsekvens av demonstrasjonene, og det ble avholdt et ekstraordinært valg i 2009. Det unisone kravet om regjeringens avgang var derimot ett av svært få felles uttrykk blant demonstrantene. Mitt umiddelbare inntrykk av situasjonen som møtte meg i felt var at demonstrasjonene var av politisk karakter. Min tolkning av demonstrasjonene er som oppgaven vil vise at de bare i liten grad rommet politiske budskap. Jeg velger å lese demonstrasjonene mer som tegn på noe som handler om å få utløp for frustrasjon i tråd med at mange islendingers identitet hadde blitt satt på en prøve. Fra å se Island som en rik nasjon, som tronet øverst på FNs Human Development Index ble plutselig dette bildet snudd opp ned. Islandske banker gikk overende, og Storbritannia anvendte antiterrorlovgivning for å fryse islandske midler. Dette gjør det naturlig å flette inn et perspektiv på finanskriser versus identitetskrise, mange islendinger var frustrerte over en følelse av at verden ler av Island.

Oppgaven vil videre sette fokus på se på hvordan finanskriser oppstår når finanssektoren slutter å fungere som brobygger i tid for realøkonomien, men som blant annet Reinert påpeker (2011:86) "begynner å tjene penger på seg selv i pyramidespill-lignende konstruksjoner". Mitt

bidrag i den anledning vil være å forsøke å se på misforholdet mellom sfærene finansøkonomi og realøkonomi i sammenheng med islandsk risikoforståelse, arbeidsetikk og moral.

Endring er videre et viktig stikkord i oppgaven. Oppgaven kan sies å ha to perspektiv, en *real-time*² beskrivelse av demonstrasjonene, og en *end-point* beskrivelse av hvordan finanskollapsen oppsto, samt hvordan den ble håndtert.

Oppgaven har et retrospektivt perspektiv på finanskollapsen som blant annet støttes på *Report of the Special Investigation Commission* (SIC) (I oppgaven betegnet SIC rapport). SIC ble oppnevnt av det islandske Alltinget, og dets mandat var å undersøke og analysere bankkollapsen i Island (Special Investigation Commission 2010). I tillegg anvendes publikasjoner utarbeidet til det norske finanskriseutvalgets arbeid for å belyse finanskrise(r) som fenomen på et bredere og mer generelt grunnlag.

I kapittel 1 har jeg nå allerede redegjort for oppgavens fokus, min metodiske fremgangsmåte, samt deler av den anvendte teorien. Kapittel 2 (kasserolleopprør) presenterer så empirien. Improvisasjon i en kaotisk situasjon preger empirien. Beskrivelsen av kasserolleopprøret har en språkdrakt som tilsikter å formidle til leseren den litt uvirkelige (surrealistiske) følelsen av å ha havnet midt i noe helt annet enn forventet.

Oppgavens kontekst (kapittel 3) kan grovt deles i økonomi, politikk og historie. Relevansen av de enkelte tema er å gi en bakgrunn for å forstå oppgavens senere drøfting. En tale holdt av Islands president presenteres som en del av dette, relevansen er at denne talen i ettertid har blitt svært omdiskutert. Oppgaven anvender begrepet *Finansvikinger*. Det islandske ekvivalente begrepet (*Útrás*) har vært et gjennomgangstema i samtaler med informanter. Thorvaldsson (2009) har beskrevet sin egen delaktighet i jappekulturen, og hans monografi var i 2009 mye omtalt. Jónsson (2009) drøfter årsaker til den økonomiske kollapsen og tilskriver en (for) hurtig vekst i økonomien å være en av flere årsaker til finanskollapsen. Forklaringen på den hurtige veksten flyter over i oppgavens historiske kontekst. Karlsson (2000) beskriver at Island historisk har vært et marginalt samfunn. Gjennom oppgaven vil jeg vise at dette gjenspeiles i det moderne Island. Oppgavens komparative aspekt bygger delvis på historie ved at det trekkes paralleller til hvordan et tidligere økonomisk tilbakeslag ble håndtert (kollaps i torskbestandene i 1989).

² Begrepene *real-time* og *end-point* utdypes av Emerson mfl. (1995:60).

Oppgavens drøfting (kapittel 4) starter med en dypere redegjørelse for de uttrykk som er observert blant demonstrantene ("thick description"). Deretter presenteres informantene, og jeg har valgt å se på hvordan de innad grupperte seg. I følge Goffman (1992) gjenfinnes (ofte) at aktører i en interaksjon spiller (teater)roller for hverandre, med hverandre som publikum. Jeg har valgt å presentere informantene gruppevis med et slikt perspektiv. Etter dette følger oppgavens drøfting. Som nevnt har drøftingen hovedfokus på økonomiske sfærer, sammenbrudd og reevaluering av sfærer, samt et perspektiv på arbeidsetikk og moral.

Oppgavens avslutning (kapittel 5) nøster sammen oppgaven og viser hvordan de mange ikke-islandske uttrykk som ble observert blant demonstrantene kan forankres i islandsk kultur og historie, samt også i islendingers væremåte. Til slutt følger en oppsummering, med konkluderende bemerkninger.

2. Kasserolleopprør.

Alle de rasende menneskene står på en startstrek. De forholder seg til et tynt, gult plastbånd som har påtrykt teksten *Lögreglan* (politi). Hvem som helst kan bare rive over dette båndet, men så langt har det holdt. Det kan sammenlignes med å binde fast en sint hund med en sytråd, den bestemmer selv hvorvidt den respekterer den fysiske avgrensingen det er å bli bundet på en slik måte. Man ville tro at pansrede kjøretøy og gjerder er best egnet til å holde demonstranter på avstand. I dette lille landet satser politiet på at et plastbånd er nok.

Alle menneskene står tett inntil dette plastbåndet og ytrer ukvemsord. En halv time står menneskene slik, inntil noen våger å rive over båndet. Demonstrantene entrer arenaen, og startskuddet har gått.

Atmosfæren kan beskrives som udefinerbar. Himmelen lyser av og til opp av fyrverkeri og man hører kraftige smell som også skriver seg fra fyrverkeri. Innimellom er hele området flombelyst, av røde bengalske lys. De bengalske lysene røyklegger også området. I tillegg brenner to store bål, slik at alle menneskene kaster flere skygger. Noen kan man se opplyst av rødt lys, andre er dekket av røyk, mens atter andre er opplyst av det flakkende lyset fra bålene. Flere trommesett er plassert ut i folkemengden, og rutinerte trommeslagere bytter på å spille. Dette tilfører atmosfæren en suggesjon, i tillegg til at trommene lager sin egen orden i kaoset. Fyrverkeriet, bålbrenningen og bengalske lys virker tilfeldig, mens trommene virker iscenesatt, man kan tydelig høre at de som trommer er dyktige musikere. Dette gir en fornemmelse av en organisering av det hele, som om man befinner seg på et filmsett. De mange TV teamene forsterker fornemmelsen av at man befinner seg på et filmsett.

Visuelt minner atmosfæren av en blanding av en nyttårsfeiring og et satanistisk ritual. Men en gruppe ungdommer toner ned dette inntrykket. De hører tydelig sammen, men sirkulerer inne i menneskemassen hver for seg. De bærer alle samme type plakat, en tydelig improvisert plakat med tekst på begge sider. Det står henholdsvis *Ókeypis Knús* og *Free Hugs* på de to sidene av plakatene (gratis klem). Enkelte får en klem av den/de som bærer en slik plakat. Man kan undre seg over om denne klemmen er en form for premiering eller belønning.

En kvinne i svart skinnjakke og svart bukse har tatt på et slags teaterimage med falske horn på hodet. Dette er små røde djevelhorn. Hun ligger på bakken midt inne i menneskemassen og spiller på en trompet. Hva dette symboliserer er ikke godt å si, men hun er tydelig akseptert av den store menneskemassen, som en som på sin symbolske måte taler deres sak.

En person går rundt med en stang, og oppe på den stangen ser man et hode. Det er en kunstig hvit hodeskalle av et dyr, det ligner på en hestehodeskalle. Den er hvit, med blodlignende flekker. Selv om man ser at den er kunstig har den en troverdig effekt, satanistisk og litt avskrekkende. Mannen som bærer denne hodeskallen er også akseptert i denne gruppen av mennesker, som en som taler deres sak. En person bærer på en plakat, med bilde av noe som kan oppfattes som en blanding mellom en gris og et menneske. Denne menneskegrisen er feit, og fremstilles som fråtsende, med mat både i munnen og i begge hendene. Dette er tydelig også noe som hører hjemme i denne hendelsen.

Det er ikke bare slagverkene som lager trommelyder. Hundrevis, ja kanskje tusenvis av mennesker er samlet her. Mange av dem trommer på forskjellige gjenstander. En av dem har et feiebrett som han banker på med et skrujern. Mange trommer på blikkbokser, andre på kasseroller, og noen har plastkanner de trommer på. Dette er urytmisk, lydene lager en konstant metallisk ståkete lyd som kan høres langt utenfor plassen hvor hendelsen finner sted.

Noen få av deltakerne i hendelsen er så beruset at de sjangler, og en har ramlet helt sammen. Disse berusede er uorganiserte, og i mindretall. Menneskemassen ser ut til å ignorere de berusede, som om de ikke hører hjemme her, de berusede virker således litt malplassert.

En liten gruppe skiller seg ut fra resten av menneskemassen. Gruppen står bare stille, oppstilt uten å foreta seg noe som helst. Denne gruppen utgjør anslagsvis tjue personer. De er helt svartkledde, og har svarte finnlandshetter. Noen av dem bærer svarte flagg. Alle disse er helt stille. De er også andre individer inne i menneskemassen som bærer finnlandshetter, dette synes å være litt tilfeldig, og uorganisert.

Man ser stadig at personer kommer med gjenstander som kastes på bålene som brenner, for å holde liv i bålene. Restene av trevirke på ett av bålene ser ut som det kan ha vært en benk. Det er ikke bare lett brennbart materiale som er kastet på bålene, slik at lukten blir en ubehagelig blanding av røyk og svidd gummi. Lukten fyller hele plassen, og utgjør en del av atmosfæren.

Kraftige lyder fra båthorn høres jevnt. Dette kommer fra en person som har tatt med trykklufttanker, og et stativ med båthorn. Trykkluften er koblet mot båthornene gjennom en ventil som han kontrollerer manuelt. Han lager en veldig høy lyd, men ikke konstant. Hornlyden er brutt opp i sekvenser, tilsynelatende litt tilfeldig. Ikke så mange går helt nært ham, fordi lyden er så høy. Selv er han utstyrt med hørselvern. Han er ikledd en blå varmedress, og har tydelig forberedt seg til denne hendelsen.

Fakkelt bokser brenner overalt inne blant denne menneskemassen. En person har en omtrent én meter høy plasttønne. Denne løfter han opp, og slår den mot bakken, slik at den avgir en lyd som kan beskrives som lyden av et hulrom. En annen person spiller på blikkfloyter. Han har to blikkfloyter han blåser i samtidig, med forskjellige toner, slik at lyden blir disharmonisk. Midt inne i denne hendelsen ser man to jenter på omtrent tjue år som sitter på bakken og strikker. De er helt stille. Stillferdig er også en anslagsvis tolv år gammel gutt som spiller på et triangel. Men de aller fleste er støyende. Trommingen er det som dominerer lydbildet mest. Det er en forheksende blanding av rytmisk tromming fra slagverkene, og urytmisk tromming fra de mange blikkbokser og kasseroller. Det trommes også på oljefat, og en person har en trillebåre som han banker på med en hammer. Alt dette er badet i lys fra fyrverkeri, flammer og bengalske lys.

Menneskemassen roper ut et taktfast slagord. Det tar lang tid for meg å få tak på hva de roper, og hva det betyr. I begynnelsen tenkte jeg heller ikke så mye på at slagordet kunne ha noen betydning, fordi det blandet seg så godt med den surrealistiske stemningen, en slags satanistisk preget nyttårsfeiring. For vi befinner oss på nyåret av kalenderen. Det er januar, og kaldt. Når man går rundt blant menneskene og blir litt frossen er det godt å gå nærmere bålene av og til å få varmet seg litt. Jeg ser tydelig at det er flere som gjør det samme som meg, sirkulerer litt, for så å varme seg ved bålene. Om dette er funksjonen til bålene vites ikke, det som brennes indikerer at bålene opprinnelig ikke var en planlagt del av denne hendelsen. Men man står ikke lenge ved bålene før man får en vemmelig følelse av at røyken er giftig.

Trass de mange forskjellige uttrykksformene fornemmes en overordnet samstemmighet. Mesteparten av hendelsen virker godt planlagt, som om alle hadde ventet på en bestemt dato. Noen har brakt hit slagverk, båthorn, fyrverkeri og bengalske lys og så videre. Midt inne i menneskemassen virker det hele å være spontant, men når man ser på hva folk har tatt med seg er det ingen tvil om at det må ligge en organisering bak, på samme måte som det foregår mye usynlig arbeid bak kullissene i en teateroppsetning. Plakater med forskjellige budskap er å se inne i menneskemassen. Mange av plakatenes er utformet som trafikkskilt, som om menneskemassen vil symbolisere påbud og forbud, eller kanskje er det et forsøk på å uttrykke en slags kjøreregler. Dyremetaforer er det mange av, jeg nevnte plakaten med den feite, glupske menneskegrisen, men det er flere fremstillinger av griser. En kunstig gris, utkledd i kokkeklær bæres rundt, sammen med en plakat som jeg relativt lett klarer å oversette til *ikke mer svinesuppe takk*. Et kunstig laget hode av en sau, fremstilt med menneskeansikt bæres rundt, med et budskap som kan oversettes til *vi har våknet*.

To ansikter går igjen på mange av plakatene. På noen av plakatene har disse ansiktene grisenese. Andre plakater fremstiller disse to med en bart lik Adolf Hitlers, sammen med nazisymbol. Hva disse nazisymbolene egentlig betyr i dette flammebelyste kaoset er veldig vanskelig å forstå. En ung jente i oransje boblejakke har en lue som er påsatt bukkehorn. Hun står blant de mer stillferdige, og i kaoset som råder virker ikke bukkehornene å være uttrykk for noe som helst. Etter en tid skjønner jeg at denne lua ikke har noen symbolverdi, hun er for ung og stillferdig, hun bare betrakter det hele, slik som jeg. Men den oransje boblejakken synes å symbolisere noe.

Etter hvert legger jeg merke til at mange bærer ett eller annet i fargen oransje. Jeg ser ei jente som har håret knyttet opp med oransje bånd, synlig men diskret. Ikke alt oransje er like diskret, en oransje paraply ruver godt i landskapet. Når jeg ser etter finner jeg oransje luer, votter, skjerf, og bukser. En liten gutt er kledd i oransje regnbukse og jakke og har en oransje strikket lue. Jeg ser en person med oransje støvler. De fleste har oransje bind rundt armene, men mange har andre fiffige kreative løsninger. En person har en oransje plastpose fra matkjeden *Hagkaup* knyttet rundt armen. Noen typer svømmeringer er også oransje, og jeg ser både barn og voksne som går rundt med slike svømmeringer. En mann har en oransje bowlerhatt. Jeg legger merke til hvite bånd knyttet til lyktestolper, samt at noen av menneskene har hvite bånd knyttet rundt armen, på samme måte som de oransje båndene. Enkelte bærer både oransje og hvite bånd, det ser ikke ut til å være noe system i dette.

Menneskemassen som utgjør opptil et par tusen mennesker er vanskelig å plassere. Selv om det hele kan ha et satanistisk preg fornemmes at det ikke er et satanistisk ritual. Likeledes er det tvilsomt at det er et unisont politisk uttrykk, til det er de for sprikende i sin uttrykksform. Gjennom kjønn og alder er det heller ikke mulig å plassere menneskemassen. Så godt som alle aldersgrupper er representert, og kjønnsfordelingen er sånn noenlunde lik.

En eldre mann har plassert en gonggong midt inne i menneskemassen, og han høres godt når han slår på den. Samtidig kan man se at små barn, kanskje ned mot fire, fem år, sitter på bakken. De er godt kledd, nesten polstret, og de er utstyrt med kakebokser som de trommer på. Noen har med seg en liten hund, uten at jeg vet hvilken rase det er. Hunden er tydelig skremt av bråket, den skjelver. Inne i dette kaoset kan man også se barnevogner.

Hvor mange personer som tar bilder her vites ikke, men blitslys fra fotoapparat ses mer eller mindre hele tiden, en slags stroboskopisk effekt, som blander seg med fyrverkeri, bengalske lys og lysene fra bålene. Barn med hjelm, heldekkende plastbriller og skjerf foran ansiktet er

naturlig hjemmehørende her. Noen personer har svømmebriller hengende rundt halsen. Men de som har svømmebriller eller svømmeringer skal ikke bade, de er godt kledd, og svømmeringene er utenpå klærne. Jeg ser en mannsperson plukke opp en stor stein og putte den i lomma på det parkaslignende antrekket han går i. Han virker ustabil og han viser meg fingeren da jeg fotograferer, så jeg trekker meg litt unna ham.

En liten gruppe har tatt med varm kakao som deles ut gratis. I tillegg har mange personer kaffebeeger, det er kaffe å få kjøpt like ved. Det er forvirrende å se, det hele er kaos med bålbrekking og ødelagte kasseroller og plakater og annet rask som flyter over hele plassen. En slagmark er et beskrivende ord. Men menneskemassen samler flittig sammen kaffe, - og kakaobegrene, og setter dem samlet på ett sted, antagelig med tanke på at noen skal rydde opp etterpå. Gjennom slike små detaljer fremvises en sosialisert ordenssans midt i alt kaoset.

Det er muligens dansingen i flammelyset som visuelt tilfører hendelsen et satanistisk preg. Trommingen underbygger dette bildet, og massesuggesjonen man fornemmer har utvilsomt sin årsak i trommingen. To unge kvinner danser en utagerende dans, midt inne i en ring av mennesker. De hopper rundt og over fakkelbokser, samtidig som både de og de som står rundt dem roper samme taktfaste monotone slagord. En person har en ropert som forsterker lyden når han roper i takt med de andre. Det eksisterer flere slike undergrupperinger. Flere individer spredt inne i menneskemassen bærer en t-skjorte med påtrykket *Brown is the Colour of Pooh*. T-skjorten synes å være representasjon for et meningsfellesskap.

En ung kvinne sitter med en dommerfløyte i munnen, med to trommestikker trommer hun på noe som ligner en malingsbøtte. Rundt seg har hun en liten gruppe som synes å være hennes supportere. Hun er midtpunktet i denne lille gruppen. De som står rundt henne har alle noe å tromme med, og det kan synes som de hermer hennes måte å tromme på. Hun er den eneste av disse som har dommerfløyte og det virker som den brukes litt til å styre de andre, selv om det hele er veldig rotete.

To personer lager en blanding av melk, vann og kalktabletter som knuses. Den ene av dem har svømmebriller hengende rundt halsen, og han har påsydd et rødt kors på jakken sin. Det røde korset har jeg sett flere steder i menneskemassen. I dette kaoset virker det røde korset å være helt malplassert, som om noen forsøker å annektere dette symbolets betydning.

En belgisk student går rundt og viser fram en pappkartong hvor det står hvem han er og at han har mistet sin flyavgang. Han må være her en stund til, og er takknemlig for husly. Han hører

tydelig ikke hjemme i gruppen, og det er det flere som ikke gjør. Man kan lett se at noen er nysgjerrige turister. De står passive på utsiden og betrakter, som om de ikke tør å gå inn blant menneskemassen. De tar mange bilder og gir dermed sitt bidrag til blitsregnet. En eldre, litt tykk kvinne står og støtter seg på to staver, som minner om skistaver. Med jevne mellomrom løfter hun den ene staven og banker den mot en lyktestolpe. Det er tydelig at hun har tungt for å gå og stå, slik at det hele er anstrengende for henne.

Selv om hendelsen har flere små midtpunkt internt er det tydelig hva som er hendelsens sakrale midtpunkt. Det er en mørkegrå steinbygning. Det taktfaste monotone slagordet synes å være rettet mot dette kalde monumentale bygget. Bygningen er i solid stein, og hadde det ikke vært for vinduene kunne den minne om en festning. Gjenstander kastes mot dette sakrale midtpunktet, hovedsakelig egg, frukt og slike myke ting. Men det kastes også noe som etterlater farger, hyppigst ses fargene hvitt og rødt. Det er tydeligvis en type fargebomber, uten å vite det sikkert antar jeg at de er hjemmelagede. Enkelte av vinduene har sprekker, så det er tydelig at noen har kastet også hardere gjenstander.

I løpet av hendelsens gang blir det kastet haugevis med sko mot hendelsens sakrale midtpunkt. Det tar litt tid før jeg skjønner hvorfor. På samme måte tar det tid å skjønne hvorfor noen fester bananer på døren til det sakrale midtpunktet, som ikke er noe annet enn et kaldt steinhus. Like uforståelig er det at det tidvis kastes så mange småmynter mot hendelsens sakrale midtpunkt at det formelig regner penger. Penger er temaet også på en plakat hvor en person er karikert med buksene nede og gjør sitt fornødne i form av penger. Det er tilsynelatende ingen logisk sammenheng i de forskjellige gjenstandene som blir kastet mot bygningen. Nasjonens flagg er også å se i denne hendelsen. Noen er rene, og virker å symbolisere håp. Andre er tilgriset med skriblerier og synes å symbolisere forrækt. Jeg ser at noen har heist nasjonens flagg på halv stang utenfor hendelsens sakrale midtpunkt.

En av hendelsens deltagere bærer på en plakat med teksten *Animal Farm*. Plakaten har en pil under og holdes slik at den peker mot hendelsens sakrale midtpunkt. Intuitivt ser jeg at han regnes inn i fellesskapet, samtidig som man i den samme menneskemassen fornemmer et hav av meninger som overhodet ikke er sammenfallende.

Det sakrale midtpunkt er mer enn en fiktiv metafor for å beskrive en kald steinbygning. I over 1000 år har denne nasjonen blitt ledet av flokker. Det som i andre land kalles partier, kalles i dette lille landet fortsatt flokk (*flokkur*). Den kalde steinbygningen huser flokkenes ledere. Men det er kanskje ikke flokklederne som er målet for sko og bananer som kastes.

Flokklederne har en egen inngang i et moderne påbygg til det sakrale midtpunktet, og den inngangen er godt bevoktet av vakter inne i bygget. Det er litt merkelig at flokkledernes inngang er så godt bevoktet, siden ingen fra den rasende menneskemassen er særlig interessert i flokkledernes dør. Sko, bananer og mynter, ALT rettes mot døren som aldri er i bruk. Jeg antar at de fleste tilstedeværende er klar over at denne døren kun har symbolverdi, men uten at de tenker igjennom akkurat det. Man kan derfor undre seg over om det er flokklederne som er adressat for gjenstandene som kastes. Ved flokkledernes dør er det rolig, rent og ryddig.

På en rett linje foran det sakrale midtpunkt står svartkledde politimenn og politikvinner. De har hjelm, polstrede uniformer, og gjennomslitne verneskjold. De blir også truffet av fargebombene, og noen av dem er ganske tilgriset. Men de synes å stå i ro på linje, selv om de blir truffet, de foretar seg ingenting. Linjen de står på følger mønsteret i brosteinene.

Man kan se at de tar mål av hverandre, slik at hver og en av dem passer på at de står akkurat på denne linjen. Hvorfor vites ikke. Andre politibetjenter, i vanlig uniform rusler rundt, av og til stopper de og prater med mennesker. Skal man dømme etter den gemyttlige tonen disse politibetjentene har med menneskemassen kan man få inntrykk av at disse, lettere uniformerte og mer frittgående politibetjentene er en del av denne hendelsen.

Personer fra menneskemassen spanderer kjeks på de lettere uniformerte politibetjentene som rusler rundt. De polstrede politibetjentene derimot, får ikke kjeks, men fargebomber i hodet. En person med trombone går helt opp til en polstret politibetjent. På en provoserende måte spiller han trombonen, slik at han drar instrumentet frem og tilbake mot politibetjentens hode. Den polstrede politibetjenten foretar seg ingenting, men blir tydelig brydd, og passer på at han holder sin plass på linjen langs brosteinmønsteret, trass distraksjonen fra trombonespilleren. Når man ser lenge på hvordan alle de polstrede politibetjentene passer på at de befinner seg nøyaktig på denne linjen får man et inntrykk av at kanskje dette også er en del av hendelsen. Linjen i brosteinmønsteret er en skanse. Tydeligvis så får ingen gå bak denne linjen, unntatt de som viser frem fotoapparatet sitt (for å signalisere at de vil ta bilder), da er det helt greit.

Politiets polstrede linje genererer en to meter bred korridor mellom dem og steinbygningen. Men denne avstanden gjør ingen forskjell i forhold til fargebombene og eggene som kastes på steinveggene, og gjentatte ganger går jeg helt fritt bak politiets linjer og fotograferer.

På bakken ligger restene av det gule plastbåndet, men det er revet i småbiter nå. En del av teksten kan fortsatt leses, *Aðgangur Bannaður*, dette betyr adgang forbudt.

Menneskemassens taktfaste rop er *Vanhæf Ríkisstjórn* (udugelig regjering). Trass i alle måter å støye på, og alle de forskjellige måtene å delta i hendelsen på så er dette felles. Kampropet er en link mellom alle uttrykksformene, og binder menneskemassens uttrykk sammen. Om man gjør noen spede forsøk på å rangere eller gradere uttrykkene er kampropet utvilsomt overordnet de andre uttrykksformene, og synes å være det eneste som er helt unisont og felles for alle. De lett uniformerte politibetjentene som rusler rundt og prater med folk roper ikke dette kampropet, av det kan man tolke at de likevel ikke er deltagende i hendelsen. Flere ganger ser jeg at individer iført finlandshette går bort for å prate med politibetjenter, og det underlige med dette er at noen av dem tar av seg finlandshetten da. Hva som avgjør når disse individene har finlandshetten på, og når de tar den av synes å være helt ubegripelig. Finlandshettens funksjon ser ikke ut til å være at man skal gjemme ansiktet for noen.

Atmosfæren er røyklagt bråk, tromming og kamprop, og de merkeligste gjenstander kastes mot hendelsens sakrale midtpunkt. Alt dette skjer i et stroboskopisk blitsregn, blandet med fyrverkeri, bålbrekking og rødfargen fra bengalske lys. På en merkelig måte ser det likevel ut til at alle enkeltindividene trives her, som om menneskemassen utgjør et slags fellesskap.

På et gitt tidspunkt på natten bestemmer politiet at kveldens og nattens hendelse skal avsluttes, og fyller hele området med tåregass. Dette skjer langt utpå natta, og de mange barna som utgjør en del av denne hendelsen har heldigvis forlatt området nå. Motvillig må menneskemassen gi tapt. Trommingen og ropene opphører, ikke spontant, men gradvis, som om hele hendelsen sakte blir kvalt. Tåregassen er også et symbol. Den symboliserer at vi (politiet) har bestemt at alle individene skal gå i hver sin retning, bort fra hendelsens sentrum. Men det er en stor åpen plass og det blåser litt, slik at tåregassen tynnes ut. Gassen er ubehagelig, men ikke uutholdelig. De fleste aksepterer at gassen markerer at kveldens hendelse skal avsluttes, men noen få vil fortsette hendelsen. Disse blir truet vekk av politiets køller. Politiet går nær dem og slår i luften med køllene, på en veldig truende måte. De som ikke blir gasset vekk blir truet vekk. Sakte blir menneskemassen til enkeltindivid som forsvinner ut av området i forskjellige retninger. Menneskemassen synes å være kollektivt bevisst på å samles igjen neste dag, hvilket den gjør.

Midt i dette kaoset fortøner dagene seg paradoksalt nok ganske like. Alle ingrediensene er der hele tiden, det skjer ingenting nytt. Monotoni, trass i de mange ekstreme uttrykkene. Slik går alle menneskene og trækker i den samme kjedelige søpla, men plutselig blir det helt stille.

En nærmest forsvinnende liten kirke befinner seg rett ved siden av hendelsens sakrale midtpunkt. Kirken er så liten at den nesten forsvinner i skyggen av sin nabo, den kalde steinbygningen som alle er sinte på. Trass sin mangel på størrelse er den lille kirken en katedral, i kraft av at den alltid har vært det, selv om de sinte menneskene for lengst har bygget en større og mer monumental kirke. En mann kommer ut fra den lille kirken og ber om litt ro, og alle blir stille.

Det er stille en stund. Helt til en roper noe jeg ikke forstår, men da begynner menneskemassen å bevege seg, og smått om senn kommer trommingen i gang igjen. Jeg lar meg flyte med, uten å vite hvor vi skal. Men vi går ikke så langt, kanskje 300 meter. Der finner menneskemassen en ny steinbygning å være sint på. De bråker like mye, men ingen kaster noe. Denne bygningen er dekket med hvit murpuss, og er kanskje litt lystigere å se på.

Politi i snille uniformer er ganske raskt å se, også ved denne steinbygningen. En svært beruset mann kommer i håndgemeng med en av dem. Den berusede mannen langer ut flere slag mot en politimann. Men politimannen er sterkere, og holder ham unna seg med en strak arm. Politiet er ganske strenge når de ber ham om å gå, og omsider sjangler han vekk fra området. Det er underlig at politiet lar den berusede mannen bare gå videre, trass sin oppførsel mot dem. Politiet vil tilsynelatende bare ha ham vekk, som om de er luta lei av det meste. Utover denne episoden synes så langt ikke menneskemassen og politiet å ta så stor notis av hverandre. Men etter hvert kommer de polstrede politibetjentene som er så glad i å stå på linje hit også. De stiller seg på linje foran den nye steinbygningen, og nå blir det bråk.

Menneskemassen blir sint, og begynner å kaste fargebomber og egg. Man har blitt så vant med lydene, trommingen og kampropet, at man nestet oppfattet stemningen som fredelig inntil de polstrede politibetjentene kom hit og stilte seg på en linje. Linjen synes å være et symbol som provoserer voldsomt. Det kastes nå egg og fargebomber både på de polstrede politibetjentene og på veggen bak dem. Mennesker som deltar i hendelsen befinner seg også langs andre vegger på denne kalde bygningen. Men det kastes stort sett bare mot veggen som har den provoserende linjen av polstrede politibetjenter foran seg, underlig kan man si.

Etter noen timer vil menneskemassen tilbake til den andre steinbygningen, det er nok der de trives best. Her, ved denne vikarierende steinbygningen er det snart ingen igjen, stedet fylles opp med turister som tar bilder av den tilgrisede veggen. En eggskallhvite steinbygning med røde og gule fargestriper som renner nedover veggene er et fascinerende syn, men jeg kan ikke være her lenge, jeg må følge menneskene tilbake til hendelsens sakrale midtpunkt.

I de påfølgende dagene får alle politibetjentene utdelt oransje roser, og noen får også tulipaner. Det virker som deres rolle i hendelsen har endret karakter, eller er avsluttet.

Man kan tolke det dit hen at blomstene er en oppmerksomhet som takk for en vel utført teaterrolle. Men om rollen er helt utspilt vites ikke, de går ikke av scenen, men forblir i området om enn litt tilbaketrukket. De polstrede politibetjentene blir nesten usynlige, og de snillere uniformerte bærer roser og tulipaner i beltene sine. Fra nå av kastes det mindre, men det bråkes kanskje desto mer. Bråket blir lystigere. Dette er bare en av flere endringer, etter en tid finner jeg at samtlige deltagere i denne surrealistiske hendelsen endrer adferd, hver lørdag klokken 15:00.

Blant menneskemassens uttrykk finner man et kunstig hestehode, bengalske lys og banking på kjøkkenredskap.

I hele min feltperiode ble det holdt politiske appeller på Austurvöllur, parken foran Alltinget, lørdager kl. 15:00. En scene ble rigget opp på en lastebil, og politiske taler og appeller ble holdt gjennom et høytaleranlegg som var montert på lastebilen. Under lørdagsappellene ble det foretatt kronerulling for å dekke lastebileierens utgifter med mer. For å beskrive lastebilens plassering kan man si at om alle som rettet ansiktet mot Alltinget snudde seg, nitti grader til høyre ville de rette ansiktet mot lastebilen. Demonstrantene rettet sitt fysiske fokus bort fra Alltinget når de skulle lytte til appeller, og endret sin adferd. Den samme (sinte) menneskemassen var under de politiske appellene rolige, mottagelige lyttere. De applauderte appellene, men mange banket på kasseroller istedenfor å applaudere.

De fleste islendinger hadde sitt fokus rettet mot demonstrasjonene, også de som ikke tok del i dem. En informant opplyste at hun ble sjokkert da hun så personer løpe gjennom gatene i Reykjavik iført finnlandshetter. Hun ga uttrykk for at hun oppfattet det hele som surrealistisk. I følge henne ville ingen i Island trodd at noen av uttrykksformene foran det islandske Alltinget i januar 2009 kunne vært mulig, om de hypotetisk hadde blitt spurt ett år tidligere.

Demonstrasjonene var kaospreget. I tillegg til de mange trommesettene spilte noen på trompet, blikkfloyter, trombone, og triangel. Djevlhorn og bålbrekking tilførte hendelsens estetikk en vag fornemmelse av satanisme. Sko, bananer og mynter ble kastet mot en gammel dør. Kaoset ble bare avbrutt noen timer på grunn av en begravelse, hendelsen flyttet seg kan man si. Midt i alle disse uttrykkene for respektløshet viste alle sin respekt for den avdøde. Etter at demonstrasjonene hadde vedvart en tid avtok de i intensitet, og demonstrantene ble færre i antall. De enkelte grupperinger dro hjem om kvelden, og møttes igjen på formiddagen neste dag. De fleste ankom mellom klokken 10:00 og 14:00. I denne fasen av demonstrasjonene registrerte jeg at alle demonstrantene avsluttet bråket klokken 20:00 hver kveld. Jeg ble forklart at de hadde blitt enige om det, fordi de ikke ville blande seg med berusede personer, kvelds-, - og nattetider. Demonstrantene respekterte (etter en tid) at alle skulle forholde seg til en felles "lukketid".

Hvite plakater med teksten *Nýtt Lýðveldi* (min oversettelse: ny republikk) kunne observeres. Betegnelsen *New Iceland* ble også anvendt, og jeg fikk opplyst at dette var en ny politisk bevegelse. Jeg velger å betegne bevegelsen *Nytt Island*. Hvite bånd ble knyttet på lyktestolper i sentrum av Reykjavik, jeg fikk opplyst at dette var for å markere etableringen av *Nytt Island*. Hvite flagg som symboliserte *Nytt Island* kunne observeres blant demonstrantene.

Et stort antall filmteam, journalister og TV-reportere bidro til at antall tilstedeværende økte. En del av de fremmøtte var utvilsomt kun skuelystne som ikke tok del i demonstrasjonene. Mange av Reykjaviks alkoholikere/uteliggere har sitt tilhold i tilstøtende områder, og enkelte av disse "forvillet" seg inn blant demonstrantene. Med andre ord, ikke alle var demonstranter. Blant demonstrantene observerte jeg en *oppvigler*. Han antente en søppeldunk ved at han helte på en brennbar væske og kastet en fyrstikk inn. Han trakk seg deretter litt unna, men når dunken først var antent begynte andre demonstranter å bære brennbare gjenstander til.

Demonstrasjonene var på tross av kaoset stort sett fredelige, men enkelttilfeller av vold forekom. En politibetjent hadde blitt truffet i hodet av en brostein og fått hjernerystelse, og en

av demonstrantene fikk armen brukket av en politikølle. Som en respons på denne volden ble bevegelsen *Friðsamleg Mótmæli* (Fredelig Demonstrasjon) etablert.

Bevegelsen *Friðsamleg Mótmæli* anvendte fargen oransje som symbol, et symbol som etter hvert ble veldig iøynefallende. Mange av demonstrantene bar noe i oransje, og oransje bånd ble knyttet på lyktestolper rundt om i Reykjavik. Blant skoene som ble kastet foran Alltinget var det et par oransje tresko. Oransje roser skulle vise seg å bli viktige. Politiets best synlige legitimasjon er deres uniform. Uniformen kan ikke fritt modifieres, men politibetjenter kan ta i mot en rose. Noen blant demonstrantene ga oransje roser til politiet ved at de ble festet på deres uniformer. Blomstene hadde en dramatisk avvæpnende effekt på demonstrantene. Med de oransje rosene opphørte kastingen mot politiet. Respekten for de oransje rosene hadde en sterkere virkning på demonstrantene enn uniformene som er politiets legitimasjon.

Nazisymboler, politi "bevæpnet" med roser og et barn som banker på en kakeboks er betegnende for den store spennvidden i de estetiske uttrykkene.

Jeg har avgrenset den empiriske beskrivelsen til å gjelde parken Austurvöllur (foran Alltinget) selv om punktmarkeringer med samme estetiske uttrykksform fant sted også på andre lokasjoner, et eksempel tas med. I Alltingets bakgård er det en anlagt en liten (offentlig) park som normalt er åpen for publikum. Parken er avgrenset av en fysisk mur, omtrent 2 meter høy. Muren er ikke sammenhengene, det er to innganger til parken, en i hver ende av muren. På demonstrasjonenes første dag befant det seg mange demonstranter inne i denne parken.

Politiet (polstret politi) fjernet alle fra parken i bakgården (på demonstrasjonenes første dag). På en helt tett linje gikk de gjennom parken med "museskritt". Personlig ble jeg møtt med en streng gest, en politibetjent pekte med hånden for tydelig å vise meg at jeg måtte forsvinne ut via en av parkens to innganger.

Personer som befant seg inne i parken rettet seg stort sett etter politiets anvisninger. Men noen demonstranter hadde klatret opp på muren rundt parken, og disse kastet egg og fargebomber mot de polstrede politibetjentene som ville rydde parken i bakgården.

Politiet vaktet inngangene til parken den første dagen da de tømte den for demonstranter, og også påfølgende dag. Men etter hvert virket det som om alle aksepterte at når parken var ryddet (tømt for folk) så var dette ikke lenger en del av arenaen. Politiet brukte etter hvert ingen (synlige) midler/resurser for å holde parken bak Alltinget fri for demonstranter.

Jeg gikk inn i parken igjen flere ganger senere, og møtte sporadisk noen av mine informanter der, noen var ganske støyende. Men det ble aldri en menneskeansamling i parken i bakgården etter at parken var ryddet. Det virket som en felles aksept mellom demonstranter og politi at parken i bakgården ikke skulle være en del av demonstrantenes arena. Etter en tid ble det helt tydelig at både politi og demonstranter respekterte at Austurvöllur skulle være arenaen.

Trass i fornemmelsen av spontanitet blant demonstrantene var det hele godt forberedt. Noen hadde forberedt alle symbolene (laget dem) før de tok dem med til *arenaen* foran Alltinget.

I ettertid ser man også at politiets plastbånd som den første halvtimen holdt demonstrantene i sjakk nokså tydelig ble oppfattet som en startstrek. Demonstrantenes estetiske uttrykk ble stilt opp langs dette båndet, og alle ventet på en eller annen form for startsignal.

Startsignalet kom ved at en av demonstrantene våget å rive over politiets plastbånd.

Plakaten med en feit menneskegris som fråtser i penger er et tydelig uttrykk for politikerforakt, samtidig som det å rydde sammen tomme kaffebeger kan ses som et uttrykk for autoritetsrespekt.

Jeg har beskrevet at atmosfæren blant demonstrantene var preget av en blanding av bålbrekking, fyrverkeri, bengalske lys og mange visuelle uttrykk, samt mange akustiske uttrykk. For bedre å formidle den helhetlige *multisensoriske* opplevelsen demonstrasjonene utgjorde gir jeg også en kortfattet beskrivelse av de mange akustiske uttrykkene.

Det overordnede akustiske uttrykket var det monotone slagordet *Vanhæf Ríkisstjórn* (udugelig regjering). Takten i slagordet ble kopiert av en unison banking på lokk og kasseroller, samt andre gjenstander. Man kunne høre en kontinuerlig vekselvirkning/samspill mellom slagordet og repetisjon av slagordets takt i form av kasserollebanking. I tillegg var flere trommesett plassert inne i folkemengden, og rutinerte trommeslagere byttet på å spille. Dette genererte et bakteppe av ustrukturert støy som blandet seg med lyden av forskjellige musikkinstrumenter, jeg har nevnt trompet, trombone, blikkfløyter, samt og også et triangel. I tillegg var det mange av demonstrantene som banket med forskjellige gjenstander på lyktestolpene utenfor Alltinget. Men den overordnede rytmen, vekselvirkningen mellom demonstrantenes slagord, og kasserolletrommingen som repeterte slagordets rytme ”hevet seg over” den øvrige støyen, og genererte en suggesjon.

En av mine informanter demonstrerte sin private rytmiske signatur. Han bar med seg en plakatt med sin private historikk. Det var tydelig et økonomisk og sosialt fall som hadde satt sine spor hos ham. Han mente at hans budskap forsvant i mengden av demonstranter, og han ville skape gjenkjenning til sitt personlige budskap. Dette gjorde han med en rytmisk signatur i form av å tromme med en metallgjenstand på en kakeboks i en bestemt sekvens, for så å ha en pause. Han var ikke bare foran Alltinget, men dro litt rundt på forskjellige steder i Reykjavik. Jeg gjenkjente ham flere ganger etter dette, kun på bankelyden. Han forklarte at han banket sin rytmiske signatur når noen leste hans plakatt, eller når politikere gikk ut og inn av offentlige bygninger. Blant demonstrantene var det flere personer med en lignende opptreden. Flere faste rytmiske signaturer kunne kjennes igjen, og bare ved å høre disse signaturene visste jeg hvem som laget lyden. Min informant mente at hans bruk av rytmisk signatur gjorde at hans budskap ble bedre hørt, både bokstavelig og i overført betydning. Dette nevnes for å få frem at det lå mye symbolikk også i støyen demonstrantene genererte.

3. Kontekst.

Dette kapitlet har som funksjon å gi en kontekst til drøftingen i etterfølgende kapittel. Kapitlet kan grovt deles i økonomi og politikk samt historie og fiske. Dette er omfattende tema som er avgrenset til hva som anses nødvendig for oppgaveforståelsen.

Demonstrasjonene utenfor Alltinget i 2009 hadde sitt utspring i den økonomiske kollapsen, høsten 2008. Det gjør det relevant med en oppsummering av årsakene til den økonomiske kollapsen. Den økonomiske konteksten flyter over i andre relevante tema, som politiske vernetjenester, en omstridt tale holdt av Islands president, samt Storbritannias anvendelse av antiterrorlover for å vedta sanksjoner mot Island. Relevansen av dette er å vise hvordan finanskollapsen innvirket på islendingers selvbilde. Jeg vil vise at følelsen av at verden ler av Island og islendinger for enkelte kan ha blitt opplevd som verre en selve finanskollapsen.

Den historiske konteksten tas med fordi noen av demonstrantenes uttrykksformer kan forankres historisk, eksempelvis bruk av nidstang. Islands marginale historie synes å ha fremtvunget en særegen islandsk evne til å improvisere med hva man til enhver tid råder over. ”Det franske *bricoleur* viser til en tusenkunstner som setter sammen nye objekter av det han tilfeldigvis har liggende; har er, kan man si, en slags tenkningens Reodor-Felgen” (Eriksen 2002:16). Å bruke gamle elementer/materialer på nye måter kan sies å være typisk islandsk.

Det foreligger indikasjoner på at en hurtig økonomisk vekst kan ha ført til en fremmedgjøring i forhold til primærnæringene, spesielt innen fiske. Denne fremmedgjøringen kan igjen ha medvirket til en generelt større interesse for andre næringer, som finansnæringen. Videre vil dette kapitlet gjennom eksempel vise hvordan enkelte har hevdet at fiskemannens væremåte og logikk kan spores i logikken til finansvikingene av 2008. Fiskerinæringen i en moderne kontekst er beskrevet som et eget tema, med perspektiv på sosiale og økonomiske endringer som følge av en kollaps i torskebestanden i 1989.

Oppgavens drøfting peker på at finanskollapsen var menneskeskapt, mens torskekollapsen var naturgitt. Responsen var to forskjellige reaksjoner på to tilbakeslag som fra et økonomisk perspektiv er fullt ut sammenlignbare. Det kan spekuleres i om også torskekollapsen var menneskeskapt gjennom overfiske. Amundsen (2011) beskriver at en torskekollaps har en (nylig kartlagt) kompleks årsakssammenheng. Oppgavens drøfting legger til grunn at svikt i fisket er et fenomen som islendinger har lært å leve med, jfr. Karlsson (2000).

Økonomisk kontekst.

Jónsson (2009) beskriver hvorfor og hvordan nettopp Island ble så hardt rammet av den internasjonale finanskrisen i 2008. Jónsson setter ord på et inntrykk man lett kan få, at islendinger ser sin nasjon som større, i internasjonal sammenheng enn hva Island faktisk er. "Foreigners often do not realize that Icelanders refuse to acknowledge that the small size of their nation could ever be a hindrance to their ambitions" (ibid.:10). Dette er viktig for å danne et helhetsbilde av den islandske økonomiske satsingen. (Og viktig for å forstå det islandske samfunnet generelt).

Det islandske bankvesenet vokste seg langt større enn nasjonen kunne håndtere, og når økonomien kollapset falt gjeldsbyrden tilbake på den islandske staten. Jónsson tydeliggjør problemet ved å sitere Charles Goodhart (London School of Economists): "International banks are only international in life. In death, they are domestic" (ibid.:131).

Jónsson beskriver oppbyggingen av bankvesenet, hvilken økonomisk modell/mal dette oftest skjer etter, og deretter beskrives Islands faser, mht oppbygging av bankvesenet. I Island ble Kaupthing Bank etablert i 1982, bankens innflytelse beskrives som stor (ibid.). Sentralt for oppgavens tema er (forenklet) at Island ikke hadde et oppegående kommersielt banksystem før i 1989/90, utviklingen i Island lå flere tiår etter nabolandene. Men når bankvirksomheten skjøt fart fikk man et generasjonsskifte. Økonomien ble styrt av en fri markedsorientert, internasjonalsert generasjon, flertallet født i perioden 1966 -1976, med en antipati for politisk styring. De adopterte en amerikanisert stil, som ble dominerende, inn i det 21 århundre. Det var få som så de alarmerende parallellene til 1920- årene (ibid.).

Det plutselige generasjonsskiftet innen bankvirksomheten ble ikke gjenspeilet på regjeringsplanen. Sentralbanken holdt seg til et system uten transparent styring, under politisk kontroll. Sentralbanken leide ikke inn ny økonomisk kompetanse fra den voksende private finansnæringen, spriket mellom sentralbanken og finansnæringen var voksende (ibid.).

Jónsson bruker overskriften "Living in a Bubble" (ibid.:107) for å betegne situasjonen som oppsto i finansmarkedet før det kollapset i oktober 2008. Det faller utenfor oppgaven å gi en fullstendig oversikt over finansutviklingen i Island. Mest relevant for å forstå hva som utløste demonstrasjonene utenfor Alltinget i 2009 er det som beskrives som en økonomisk boble, eksempelvis at boligprisene i Reykjavik doblet seg fra 2003 til 2005 (ibid.).

Økonomene er beskrevet som finansvikinger, lånord fra norrøn kom inn i det økonomiske vokabularet, eksempelvis *Útrás*. Jónsson (2009) oversetter *Útrás* til Outward attack. *Útrás* ble et vanlig økonomisk begrep (investering, utenfor Island).

From 2003 to 2005 shareholders on these *útrás* received rich rewards that the banks could not fail to notice. Kaupthing, then Landsbanki, and last Glitnir, at the tail end of the boom, all waged their own *útrás*. By 2006, all three had constructed international banking platforms, while their actions were mimicked by smaller players in the domestic market (ibid.:108).

Terminologi fra norrønt og vikinghøvdingene ble lånord i den offentlige debatt (ibid.). Bankene var på den tiden gode melkekyr, de betalte høye skatter, og genererte gode jobber. Det var på den tiden vanskelig å se noen negative sider ved dette. Skeptikerne ble færre og færre ettersom boomen vedvarte, i nærmere fem år. Landsbanki lanserte *Icesave*, en kostnadseffektiv internettbank. *Icesave* ble lansert utenlands med statens innskuddsgaranti, uten at noen reagerte på at dette var hasard med skattebetalernes penger (ibid.). (Hovedengasjementet var i Storbritannia og Nederland, egen anm.).

When Landsbanki began to offer the Icelandic deposit guarantee abroad, the potential hazard for taxpayers – and the country itself – was never grasped by trade publications, the political leadership or the general public (Jónsson 2009:139).

Risiko er sentralt – et gjennomgående tema er viljen til å ta (økonomisk) risiko.

Jónsson siterer UBS Equity Investment Research. Rapporten er datert 05.12. 2007:

Icelandic banks differ from other European banks through their aggressive expansion outside their home market, their entrepreneurial, almost private-equity-like approach, and the fact that they have almost no legacy in any of the markets that they enter (Jónsson 2009:56).

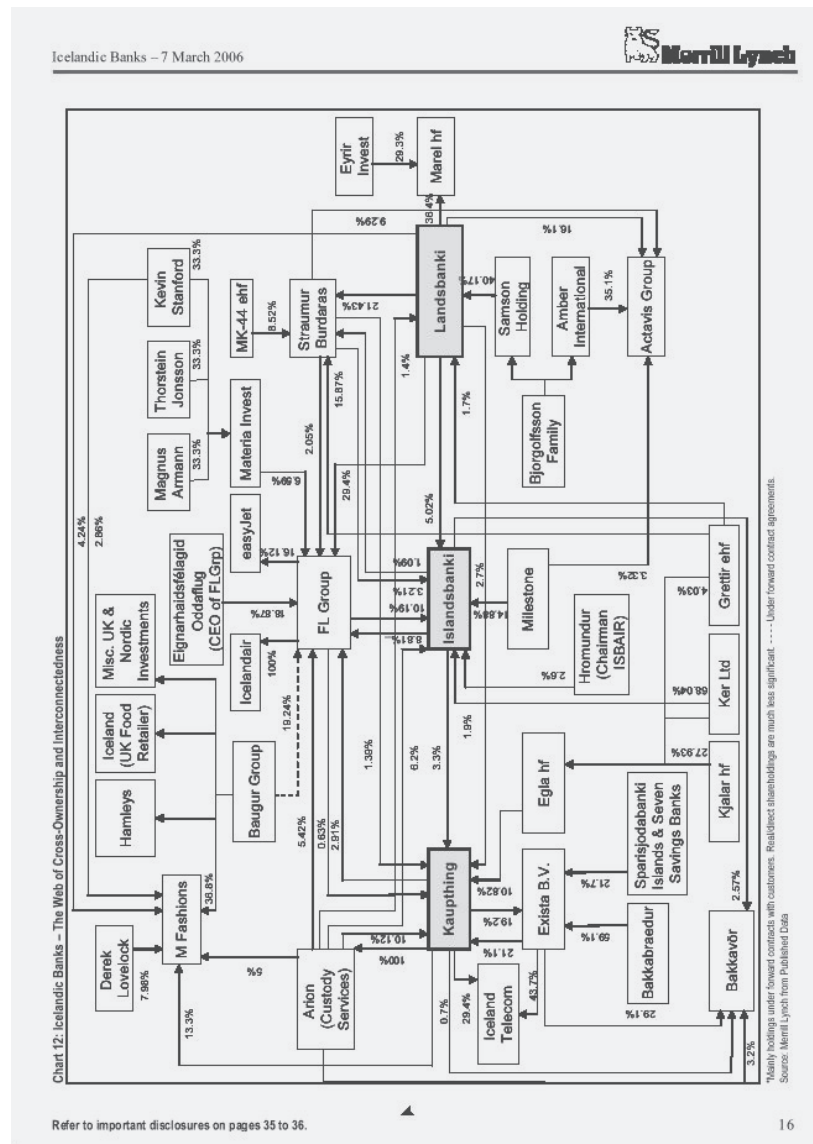
I februar 2005 lanserte (daværende) statsminister Halldór Ásgrímsson offentlig ideen om å gjøre nasjonen (Island) om til et internasjonalt finanssenter, for å oppnå dette uttalte han: "we have to have our goals clear and keep on going on the same road and show the same daring as we have done so far" (Jónsson 2009:109).

Den første kredittrapporten om Kaupthing og det islandske banksystemet generelt ble publisert av The Royal Bank of Scotland, 23. November 2005. Rapporten påpekte at Kaupthing var for stor (i forhold til Islands brutto nasjonalprodukt) til å kunne berges ved en eventuell konkurs (ibid.).

Kryseierskap er beskrevet som problematisk i en rapport fra Merrill Lynch, 7.03.2006.

Sources of Vulnerability: Connected Parties.

Company ownership in Iceland is dominated by domestic players. Add to this the fact that Iceland is a relatively small, concentrated economy and you get a **rather complicated web of cross shareholdings**, as shown in Chart12. The many links between the banks and other entities in Iceland, and among the banks themselves, may increase the systemic risks these banking groups face, in our view (Thomas 2006:15) [min utheving].

Rapporten fra Merrill Lynch ble omtalt i islandske media, avisen Morgunblaðið (8.03.2006) samt nettutgaven av Iceland Review. Det var med andre ord offentlig fokus på advarslene.

Blant mine informanter fikk jeg høre at islendinger flest lo av (de økonomiske) advarslene i forkant av finanskollapsen, og mente at de som advarte ikke hadde kunnskap om islendinger. Først i etterkant ble samrøre og krysseierskap (retrospektivt) pekt på som negativt/uønsket. Geir H. Haarde (statsminister da krisen inntraff oktober 2008) uttalte i et intervju med Associated Press, 29. November 2008: "I do not feel personally responsible ...I cannot take responsibility for the actions of the banks" (Jónsson 2009:146). Dette utsagnet fra Haarde betegner Jónsson som en ansvarsfraskrivelse, det virket som Haarde ikke tok alvorlig at han hadde en plikt til lojalitet overfor nasjonen (ibid.). Geir H. Haarde ble et yndet mål for demonstrantenes ytringer. Ikke for noe han gjorde, snarere for hva han ikke gjorde. Politisk unnfalighet oppsummerer mitt inntrykk av demonstrantenes ytringer, og er også et tema i Jónssons beskrivelse: "...Others claimed that Haarde's favorite policy was to just wait and see if things improved on their own" (ibid.:146). Den politiske styringen var i følge Jónsson for svak. Ett av politikernes styringsverktøy er The Financial Supervision Authority (FSA). Jónsson skriver om FSA:

In 2006 there were only 45 people working for the agency that was responsible for supervising all the actors in the Icelandic financial markets, and that year the staff turnover was 25 percent, as good employees were attracted to the financial sector (ibid.:138).

Antallet økte til 60 innen 2008, men Jónsson fortsetter: "...Nevertheless, in hindsight it is clear that the FSA was too weak" (ibid.:139). Verdt å merke seg er at FSA er et politisk styrt organ, at FSA var for svakt var altså politikernes ansvar, ikke økonomene.

Blant demonstrantene ble det hevdet at det var samrøre da Davið Oddsson i 2005 ble utnevnt til Sentralbanksjef (Governour of the Central Bank of Iceland, CBI). Oddssons bakgrunn var leder av The Independence Party, og han var også en periode statsminister (valgt i 1991). Oddsons statsministreperiode er beskrevet slik: "He embraced Thatcherian free-market liberalism and provided the political muscle needed to privatization, tax cuts, and free market" (Jónsson 2009:141). Demonstrantene var kritiske til Oddssons rolle som sentralbanksjef, og hevdet at han ikke hadde relevant økonomisk bakgrunn, verken gjennom utdannelse eller relevant arbeid. Men dette må også ses i perspektiv av at de fleste som trer inn i en ny rolle /stilling møter en situasjon som krever at man lærer denne rollen underveis.

Det som kreves av hver enkelt er at man lærer seg tilstrekkelig mange uttrykk, så man kan 'improvisere' stort sett alle de roller man kan få. Dagliglivets legitime roller blir ikke 'spilt' i den forstand at den opptredende på forhånd vet nøyaktig hva han skal gjøre, og at han vet hvilken virkning dette sannsynligvis får (Goffman 1992:67).

Kritikk av at Oddsson ble ansatt som sjef for Sentralbanken ble fra politisk hold imøtegått med argument om at dette er en tradisjon. “For Iceland this was not an outrageous move, since it was commonplace to appoint former politicians to CBI irrespective of their background” (Jónsson 2009:142). Økonomer utenfor Island kritiserte dette i oktober 2008, da kollapsen var et faktum. “Politicians should not become central bank governors. Mr. Oddsson is part of the problem, not of any solution, and should resign immediately” (Portes 2008).

Boligmarkedet ses ofte som en indikator på en nasjons økonomiske tilstand, og noen betraktninger tas med. Relevansen er at oversatsingen i boligbyggingen er representativ for hva man i ettertid kan beskrive som manglende realisme innen den økonomiske satsingen. Et godt synlig tegn på den økonomiske krisen var at man gjennom hele 2009 kunne observere et stort antall ferdigstilte, men tomme leiligheter. Keflavík Airport Development Corporation (KADECO) er et selskap som ble opprettet med tanke på gjenbruk av bygningsmassen etter nedlegging av amerikanernes base i 2006. KADECOs utviklingssjef uttalte: ”Det står igjen cirka 2000 leiligheter etter amerikanerne, men vi kan ikke legge dem ut for salg. Det vil ødelegge hele det islandske boligmarkedet” (Forsvarets Forum 2007) (Leilighetene ligger ca 50 min. fra Reykjavik sentrum, egen anm.). Det er lett å forstå at en dobling i boligprisene fra 2003 til 2005 førte til en oversatsing i byggebransjen. Men det er påfallende at ingen så noen faresignaler i satsingen på boligbyggingen i 2008, når det samtidig eksisterte 2000 statlig eide, tomme leiligheter, som måtte overlates til KADECO for ikke å ødelegge markedet. En Klondyke-stemming kan synes å ha blendet entreprenørene.

I tiden den amerikanske basen var i drift var den en økonomisk drivkraft i Island, ved at basen genererte arbeidsplasser, samt at det fra basen ble kjøpt islandske varer og tjenester. Karlsson (2000) beskriver hvordan den amerikanske basen på Keflavik har hatt innflytelse på samfunnsutviklingen. Inntrykket er en amerikansk økonomisk imperialisme, når man ser på de relativt store beløp U.S.A. har bidratt med til Island, først som Marshall hjelp. ”... A further sign of America’s interest in Iceland appeared in Marshall Aid” (ibid.:336). Videre beskrives: I perioden 1948 – 52 mottok Island pr. innbygger 209 USD, dobbelt så mye som andre land, dette på tross av at Island aldri var involvert i krigen, og at islendinger i utgangspunktet ikke forventet Marshall hjelp. På 1950-tallet var 3000-4000 amerikanske militære utstasjonert på Keflavik, og mens basen ble bygget opp var 2000 islendinger ansatt, med lønninger som var høye i forhold til det islandske lønnsnivået (ibid.).

Jónsson (2009) beskriver den amerikanske innflytelsen fra et økonomisk perspektiv (fiske). "Iceland also began to send its fish to American markets, and in time, it became de facto a client state of the United States and could count on financial and political support from it" (ibid.:15). Under torskekrigen mot Storbritannia (1972-73) fikk Island med støtte fra U.S.A. utvidet sin fiskerigrænse til 200 nautiske mil (ibid.). I etterkant av finanskollapsen kan man spørre om det var slik at mange islendinger trodde at Island var i selskap med U.S.A, og kunne regne med et sugerør i kassen til U.S. Federal Reserves. Jónsson beskriver at det kan virke som om det gikk den politiske bevisstheten hus forbi at amerikanerne la ned og forlot basen på Keflavik i 2006 (ibid.).

Økonomiske tilbakeslag er ikke nytt for islendingene. Etter en sterk nedgang i økonomien som følge av at torskebestanden kollapset i 1989 så det ut til at islendingene gjorde alt riktig. De hadde privatisert, liberalisert, og åpnet seg mot verden. De var godt tjent med sin selvhjelpenhet og selvsikkerhet. Men med hvert mål som ble oppnådd ble det stadig satt nye. For store ambisjoner var det som til slutt var avgjørende for at bobla sprakk (Jónsson 2009).

Armann Thorvaldsson (tidligere CEO i Kaupthing Banks britiske avdeling) skrev en personlig beretning om finanskollapsen (*Frozen Assets – How I lived Icelands Boom and Burst*, 2009). Jeg refererer Thorvaldssons historiske perspektiv på islendingers holdninger til banklån:

For some reason Icelanders have big appetite for debt. The word for loan in Icelandic, 'lån' actually also means luck. Telling someone that you have been granted a loan you literary say 'I got lucky'.

...Until the nineties, loans were incredibly difficult to get. People would queue up outside the office of the branch manager of their bank to ask for a loan to buy a car or a house, and he would arbitrarily make loan decisions in a godlike fashion. Knowing a well-connected politician was often the only way to get a sizeable loan (Thorvaldsson 2009:149).

Samme sted beskrives at en høy inflasjon på sytti og åttitallet "spiste opp" kostnader knyttet til å ta opp lån. Inflasjonen gjorde også at "fornuftig sparing" ble en dårlig investering (ibid.). Islendinger har tradisjonelt hatt et ubekymret forhold til det å ha gjeld, forankret i en tro på at det er mulig å arbeide seg ut av kriser og vanskelige situasjoner.

Another possible reason for how lightly we treat indebtedness is the fact that Icelanders have a very determined belief that they can always work themselves out of difficult situations. We have a special word that means things will sort themselves out – 'reddast' (ibid.:150).

Sett i lys av at Island historisk har vært et marginalt samfunn (Karlsson 2000) ser man også den historiske nødvendigheten av en slik holdning.

Thorvaldsson beskriver at sentralbankens styringsverktøy (styringsrenten) ikke virket.

Perhaps most tragic were the actions of the Central Bank of Iceland. Make no mistake about how difficult their role was. Not only was the economy booming on a scale seldom seen in developed countries, but the traditional weapons of a central bank, interest rates, just weren't working (Thorvaldsson 2009:151).

Thorvaldsson gir en utfyllende beskrivelse, men det blir for omfattende å gå detaljert inn på dette temaet. Jeg tolker økonomene Jónsson (2009) og Thorvaldsson (2009) dit hen at når folk flest hadde tilgang til lån i utenlandsk valuta, og historisk har hatt knappe lånemuligheter så var det vanskelig for en så liten sentralbank som den islandske å kontrollere situasjonen.

Thorvaldsson (2009) beskriver egen delaktighet i jappekulturen, og at hans første møte med Kaupthing Bank var fritt for luksus. "I had just turned 26 years old when I first arrived at the Kaupthing building in my Russian Lada, in the bitter snows of Boxing Day 1994" (ibid.:1). Dette siteres for å vise hvordan jappekulturen gradvis vokste frem, jeg synliggjør dette gjennom å gjengi hva Thorvaldsson videre har beskrevet:

The sun was setting as I looked over the Mediterranean from the upper deck of the 120-ft yacht. It was the end of May, the Friday of the Grand Prix weekend in Monaco, probably the most glamorous event anywhere in the world. I faced a crowd of 80 people, including some of the wealthiest people in the UK, gazing up at me in anticipation (ibid.:143).

Sitatet tidfestes til 2006, en periode hvor Thorvaldsson beskriver Island som Champagne-øya. I en tid hvor folk flest lånte over evne er det lett å skjønne at det var innbringende å arbeide innen finansnæringen.

By 2006 the economy was going like a steam train. We were witnessing wealth creation on a scale rarely seen before in human history. The Icelandic banks were obviously at the heart of this (ibid.:144).

...In early June of 2007 I was sitting on Joe Lewis's superyacht, which was moored outside St. Tropez. We were discussing possibilities for working more together (ibid.:167).

Thorvaldssons beskrivelse av jappekulturen er sammenfallende med hvordan demonstrantene ytret at finansakrobater hadde boltret seg med andres verdier. "In only five years, Iceland's newly privatized commercial banks and their foreign creditors had built a weapon of mass financial and economic destruction" (Tómasson 2009:149). Flere av demonstrantene anvendte ord som "korrupsjon" og "systemfeil" når de beskrev hvordan relevant kunnskap ikke ble ansett som viktig for å få politiske eller økonomiske verv. Den påståtte korrupsjonen involverer ikke penger, det er vennetjenester som legges i begrepet.

Opgavens senere drøfting har et moralsk perspektiv som må ses i lys av hvordan politiske vennetjenester tok overhånd i forkant av finanskollapsen. En rådende oppfatning blant demonstrantene var at det hadde vokst frem en ukultur blant politiske og økonomiske ledere som var gjennomsyret av vennetjenester innad i en lukket krets, en form for kameraderi som gikk på bekostning av folk flest. *Kameratsamfunnet* (kunningjaþjóðfélagið) er et begrep som ble anvendt i avisene, statsviteren Sigurbjörg Sigurgeirsdóttir blogget om temaet, sitat:

En uttrykksform for kameratsamfunnet er kameratkapitalismen. Der har familie-, venne-, og politisk interesse- og bekjentskapsrelasjoner dannet et intimt politisk, administrativt og økonomisk nettverk. ... En annen uttrykksform er det kameratskap som oppstår innenfor administrasjonen når slektskap, vennskap, og politiske interesse- og bekjentskap har mer å si om ansettelse i offentlige stillinger enn kompetanse og erfaring. I det daglige kalles dette politisk klikkdannelse eller politiske venneansettelser (political cronyism). Når politiske venneansettelser har foregått i flere år og det samme politiske partiet eller partiene har sittet med makta over lang tid oppstår et kameratsamfunn innenfor administrasjonen, dvs. kameratadministrasjon (Sigurgeirsdóttir 2009)(Norsk oversettelse Albert Einarsson /islandsk.no).

Samme sted refereres eksempler på venneansettelser i det islandske samfunnet.

Tilbakevendende i utsagn fra mine informanter var at islendinger tar vare på hverandre. Jeg fikk gjennom mine informanter innblikk i bytteformer som utveksling av håndverkertjenester og lignende. Mitt inntrykk er at denne type vennetjenester er sosiale selvfølgeligheter. Videre kan man reflektere over om det er samme sosiale fenomen som har skapt *kameratsamfunnet*. Det jeg søker å fremheve med dette er at få reflekterte over krysseierskap og vennetjenester i den tiden de fleste nøt godt av de gode tidene. Handlingene (som ga oppgangstid) er langt på vei de samme som de som blir kritisert i ettertid, da det hele har kollapset. Dette indikerer at behovet for å finne syndebukker var større enn objektive refleksjoner blant demonstrantene. Dette underbygges av at den politisk/økonomiske ryddejobben etter kollapsen ikke engang var påbegynt i januar 2009. Få om noen hadde på daværende tidspunkt noen egentlig oversikt, verken over økonomien eller hva politikernes rolle hadde vært. Men demonstrantene hadde like fullt sine bastante meninger, rettet mot navngitte enkeltpersoner, og svært mange av demonstrantenes plakattekster pekte på samrøre og krysseierskap, altså *kameratsamfunnet*.

Avisene ble også holdt ansvarlig gjennom manglende kritisk journalistikk. Flere av demonstrantene hevdet at finansvikingene gjennom sine eierskap i avisene bedrev pressesensur. Jónsson (2009) gir eksempler på hvordan avisene *Frettablaðið* og *Morgunblaðið* på hver sin måte har gitt rosende omtale til finansfolk som har hatt eierskap, eller indirekte eierskap i de respektive aviser.

Frettablaðiðs finansbilag kåret Jón Ásgeir Jóhannesson til årets forretningsmann i 2007 (ibid.). Frettablaðiðs eier er (i 2008) Baugur Group, hvor hovedeieren er Jón Ásgeir Jóhannesson, samme person som Frettablaðið kåret til årets forretningsmann 2007(ibid.). I etterkant av finanskollapsen er Jón Ásgeir Jóhannesson beskrevet slik:

Jón Ásgeir Jóhannesson is the prime example of the players who made and ultimately broke Iceland. He was a self-made businessman of humble beginnings. He came of age in the newly liberalized Icelandic economy and made something out of nothing with little more than wit, work, and daring. But, like many others of lower profile, he fell prey to overbearing self-confidence, reached for the moon, and lost nearly everything for his efforts (ibid.:103, 104).

Det er vel knapt noen som i dag tviler på at en stor del av årsaken til at nettopp Island ble så hardt rammet av den internasjonale finanskrisen helt eller delvis har sin årsak i at finansvingene fikk herje fritt, og at det var mangel på politisk styring, samt også mangel på transparent styring av økonomien, jfr. Jónsson (2009).

Manet til å tro at den islandske økonomien var unik og solid lot mange islendinger seg rive med i det som senere er betegnet en kjøpefest. Den islandske forfatteren Hallgrímur Helgason uttalte i et intervju med Adresseavisen (23.12.08) ”Vi ville vise verden at islendinger ikke bare er fiskere, men også finansmenn med Prada-sko og det siste innen mobiltelefoner. Vi ville skille oss ut fra Færøyene”. En av mine informanter hevdet at nasjonen opplevde et kollektivt sjokk da den reelle økonomiske situasjonen i Island ble kjent for folk flest.

Under lørdagsappellene kunne man observere både voksne og barn som bar plakater med krav om Nýtt Lýðveldi (nytt Island).

Islands presidents tale.

Finanskollapsen medførte en generell holdningsendring til politikere og landets ledere. Som en del av oppgavens kontekst beskrives en tale holdt av Islands president, i Walbrook Club, London, 2005. Relevansen er at talens innhold ble mye omtalt i etterkant av finanskollapsen, samt at oppgavens historiske kontekst/perspektiv underbygges. Presidenten trekker i talen sitt historiske perspektiv helt tilbake til middelalderen. I talen nevner presidenten punktvis hva han anser som suksessfaktorer i islandsk økonomi.

Edda diktene, sagaene, vikingarven, islandsk arbeidsetikk, entreprenørskap, torskkriger og kreativitet er momenter som nevnes når presidenten redegjør for islendingers fortrinn når de entrer nye (økonomiske) arenaer (Grímsson 2005).

Av SIC rapporten fremkommer at presidenten ved flere anledninger brukte sin stilling til å skrive personlige anbefalingsbrev. Presidentens tale beskriver betydningen av omdømme.

Ninth is the importance of personal reputation. This is partly rooted in the medieval Edda poems which emphasise that our wealth might wither away but our reputation will stay with us forever (Grímsson 2005:5).

Jeg har gjengitt at mange av Icesave kundene hadde satt sin lit til islandsk omdømme, ”...the good name of Iceland” (Jónsson 2009:77). Med et slik perspektiv er det lett å forstå at de utenlandske investorene følte seg forledet, og at dette vakte harme. Oppgaven kommer tilbake til at Storbritannia anvendte antiterrorlovgivning mot Island på en slik måte at mange islendinger følte at de ble sett på som en internasjonal pariakaste. Islands omdømme ble kraftig svekket, noe som ga en brist i det nasjonale selvbildet.

Presidenten beskriver i talen at islendingers fåtallighet har skapt en intoleranse mot byråkrati, og fremholder dette som en (positivt) medvirkende årsak til Islands økonomiske suksess.

Fourth, there is absence of bureaucracy in Iceland and a lack of tolerance for bureaucratic methods. Perhaps it is because there are so few of us that we have never really been able to afford extensive bureaucratic structures; when we encounter them, we prefer other means (Grímsson 2005:4).

Dette står i kontrast til, og er i konflikt med hvordan Jónsson (2009) beskriver at politikernes økonomiske styringsverktøy (FSA) hadde for få ansatte.

Oppgaven har gjengitt at mange islendinger lo av de første økonomiske advarslene, og mente at de som advarte ikke kjente islendingene godt nok. Det kan synes som det har vært et stort

misforhold mellom islendingers forestillinger om Islands økonomi og faktiske forhold.

SIC rapporten antyder at landets ledelse har gitt signaler som har bidratt til å forsterke dette.

Presidenten beskrev i taler og brev noe som ikke finnes i virkeligheten. I presidentens øyne var islendingene ikke bare helt spesielle og geniale, men de var langt på vei overmennesker som klarte det ingen andre klarte (Einarsson 2010) (Einarsson skriver her fortolkende ut fra SIC rapport, egen anm.).

Mange islendinger trodde utvilsomt at bankprodukter som *Icesave* var økonomisk ingeniørkunst som bare islendinger rådde over, og at islendingers høye kjøpekraft var basert på reelle økonomiske verdier.

Mennesker flest har gjerne en tendens til å overvurdere sine egne ressurser og sin betydning i forhold til sine medmennesker, for å føle det egenverd og ha den tro og det håp som er naturlig forbundet med menneskelig velbefinnende (Johansen 1987:4)

De forestillingene som islendinger flest hadde om landets økonomi var feilaktig, den hurtige økonomiske veksten var en boble. Veksten bråstoppet, og folket ble brått konfrontert med en kjemperegning. Slagordet *Icesave* = *Iceslave* ble hyppig å se blant demonstrantene. Oppgaven kommer tilbake til presidentens tale, og vil også vise hvordan siteringer fra talen ble anvendt i negative/sarkastiske vendinger i kjølvannet av finanskollapsen, som tekst på humorartikler.

Demonstrantene bar plakater med sarkastiske ordspill rettet mot finansinstitusjonene.

Storbritannias anvendelse av antiterrorlovgivning.

Storbritannias statsminister (2008) Gordon Brown ble av demonstrantene utpekt som en av Islands fiender. Det infantile slagordet *Brown is the Color of Pooh* ble trykket på t-skjorter, og disse kunne observeres gjennom hele 2009. For å kunne forstå denne og tilsvarende uttryksformer må veien frem til Storbritannias anvendelse av antiterrorlover forklares. Relevansen er som nevnt at oppgavens drøfting vil ta opp hvordan antiterrorlovgivningen rettet mot Island influerte på islendingers nasjonale selvbilde, samt også at mange senere har hevdet at de islandske bankene var solvente og kunne vært berget, om islandsk kapital i Storbritannia ikke hadde blitt frosset. Med andre ord, Gordon Brown ble av mange holdt ansvarlig for at økonomien i Island kollapset.

“There is an old Icelandic saying with origins in the poverty- and famine-stricken past: ‘Iceland’s misfortune carries all weapons in its grip’ ” (Jónsson 2009:153). Jónsson antyder at denne historiske forankrede holdningen var tilstedeværende da ideen om at staten skulle fraskrive seg ansvaret for gjelden i *Icesave* ble lansert. “Iceland could attempt to grant herself the emergency right to break international and domestic laws governing the bankruptcy proceedings of financial institutions” (ibid.:155). Til en viss grad bygger den islandske selvstendigheten på Force Majeure.³ Selvstendighet fra Danmark (1944) var basert på at Danmark var under Tysk okkupasjon, og ikke i stand til å styre Island (ibid.). Dette (Force Majeure) underbygget ideen om at den islandske staten kunne avgrense sine forpliktelser som garantist for *Icesave* kontoene utenfor Island, og kun garantere for islendingers innskudd. En gruppe advokater ble (4.10.2008) satt sammen for å utarbeide det som senere ble betegnet ” ‘the wall of shields around Icelandic savers and homes.’ ” (ibid.).

Jónsson (2009) beskriver dialogen mellom britiske og islandske myndigheters respektive finansministre, Alastair Darling (UK) og Árni Matthiesen (IS), som leder frem til Darlings uttalelse i BBC Radio (8.10.2008): ”The Icelandic government, believe it or not, has told me yesterday they have no intention of honouring their obligation here. ...” (Jónsson 2009:184). Det ble med andre ord kunngjort i britiske medier at islandske myndigheter løper fra ansvaret. Blant de 300.000 *Icesave* kontoer i Storbritannia var kundene i tillegg til privatpersoner også kommuner, universitet, veldedelige foreninger, sykehus, og London Police. ”These were people and institutions that had trusted the good name of Iceland when they committed their savings” (ibid.:77.).

³ Force Majeure: Jónsson forklarer sin bruk av begrepet slik: ”Nødvendighet bryter loven” (min oversettelse).

Samme dag som finansminister Alistair Darling på BBC radio hevdet at islandske myndigheter ikke ville stå ved internasjonale forpliktelser holdt statsminister Gordon Brown en pressekonferanse, opprinnelig annonsert for å redegjøre for en nasjonal bankplan. Under konferansen kunngjorde han også en juridisk inngripen mot islandske myndigheter for å tilbakeføre penger til britiske borgere som hadde tapt sine innskudd i britiske avdelinger av islandske banker (Jónsson 2009). En time senere vedtok den britiske regjeringen en antiterrorlov, "Landsbanki Freezing Order 2008" (ibid.:184). Senere samme dag ble Landsbanki, CBI og det islandske Finansdepartementet ført opp på en liste over finansielt sanksjonerte regimer, sammen med Al Qaeda, Taliban, Nord Korea og Burma (ibid.).⁴

Etter angrepene på World Trade Center i New York (2001) innførte Storbritannia en antiterrorlov, "Anti-Terrorism, Crime and Security Act" (ibid.:184). Dette var lovverket som ble anvendt for å vedta Landsbanki Freezing Order 2008 (ibid.). Sammen med at Landsbankis midler i UK ble frosset beskriver Jónsson også et tvangssalg/ fremskyndet salg av verdier i Kaupthing Edge som kan ha forverret den (fra før) vanskelige situasjonen (ibid.). Det har i ettertid foregått en diskusjon om hvorvidt de islandske bankene kunne vært reddet.

There might – just might – have been a possibility for the Icelandic banks to survive if the almost total freezing of the international financial markets had not taken place and confidence in Iceland had not been lost (Deloitte-evaluering, sitert i Flannery 2009:106).

Portes (2008) antyder at bankene var solvente, og tilskriver sentralbanksjef Oddsson en stor del av ansvaret for at bankene gikk overende. Men det er sprikende oppfatninger om temaet. "One is left with the strong suspicion that some or all of the banks were insolvent – and hence that the market's unwillingness to lend was rational" (Flannery 2009:106).

I hvilken grad de beskrevne handlingene (Landsbanki Freezing Order, med mer) stilte Island i en enda vanskeligere økonomisk situasjon faller utenfor masteroppgavens tema. Det som er klart er at det ble tegnet et fiendebilde av Gordon Brown som følge av antiterrorlovgivningen.

Traditionally a friend of Britain and a successful trade partner for decades, **Iceland became overnight an international pariah** and the measures introduced by Prime Minister Gordon Brown and Chancellor Alistair Darling effectively contributed to bringing about the further collapse of Iceland's already faltering economy (Munthe 2008:9) [min utheving].

⁴ CBI og det islandske Finansdepartementet ble senere fjernet fra listen.

Munthes betegnelse *international pariah* er beskrivende for endringen i nasjonal oppfatning. Fra å se sin nasjon som et internasjonalt finanssenter følte mange at verden ler av Island. Dette ble gjenstand for en selvironisk humor, eksempelvis nettstedet *Adopt an Icelander*.⁵ I tiden rett etter kollapsen kunne man observere mange eksempler på selvironi og humor. Men det hele syntes å være med et bakteppe/følelse av at ”verden ler av islendinger”.

Beskrivelse av de politiske og økonomiske prosessene før og under den økonomiske krisen er avgrenset til hva som er nødvendig for oppgaveforståelsen. Tómasson (2009) påpeker årsakssammenhenger som strekker seg utenfor Islands grenser. Det internasjonale aspektet blir for omfattende å utdype. Kort siteres at det fra et økonomisk ståsted er hevdet at krisen i Island var forutsigbar (dette er sentralt i masteroppgavens senere drøfting).

The disaster which befell Iceland's economy in early October 2008 had long been foreseeable. It reflected the collapse of the business model of the Icelandic commercial banks following their privatization, on the one hand, and the inadequacy of the concurrent economic policies of the government, on the other (Tómasson 2009:143).

Finanskollapsen i Island antas å sette langvarige spor. Politikernes dilemma har vært hvordan staten skal håndtere *Icesave* gjelden. Ytterpunktene i diskusjonen rundt *Icesave* er om Island skal avstå fra å dekke *Icesave* gjelden, og derved risikere isolasjon, eller om skattebetalerne i flere tiår skal betale på denne gjelden. Det synes å stå som et valg mellom pest eller kolera.

Denne t-skjorten kan ses som et infantilt politisk uttrykk, men samtidig representerer den innovasjon. Flere slike produkter kunne observeres etter finanskollapsen. Man kan anta at profitt er en større motivasjon hos produsenten enn det å ytre politiske meninger.

⁵ <http://adoptanicelander.com/> (sist nedlastet 20.09.11).

Historisk kontekst.

Island som et margnalt samfunn er beskrevet (historisk) av Karlsson (2000). Gjennom noen eksempler fra Karlsson illustreres hvordan bosetterne i Island har tilpasset seg en røff natur. Karlsson beskriver at norske vikinger er den største gruppen blant de tidligste bosetterne i Island. De kom enten direkte fra Norge, eller fra bosettinger på de britiske øyer. "... and a considerable number of Celts may have accompanied the settlers as slaves, servants and perhaps wives" (ibid.:14). De fleste hadde enveisbillett i båttypen Karlsson betegner Knörr (større enn vikingenes langskip), med kapasitet til å frakte inntil 50 tonn.

That capacity had to suffice not only to carry people with provisions and water for some weeks of drifting on the ocean, but it also had to carry livestock: cattle, horses, sheep, goats, pigs, dogs and cats, even geese, all of both sexes, as in Noah's Ark (ibid.).

Det forelå kunnskap om manglende skog i Island. Trevirke/tømmer ble brakt med, man kunne ikke regne med å gå i land på en strand full av drivved. De første bosetterne hadde også med enkle verktøy for å kutte torv, slik at man kunne lage bygninger for å berge husdyrene gjennom den første vinteren (ibid.).

Kommunikasjon versus isolasjon er et sentralt tema i samfunnsutviklingen i Island (ibid.). Isolasjonen gjorde at Svartedauden kom senere til Island enn resten av Europa (første gang i Island 1402). Frem til 1494 - 95 er det flere bølger av pest i Island. Samlet var dødeligheten som følge av pest i Island ca 50 prosent, og ca 20 prosent av alle farmer /gårdsbruk ble lagt øde. Det er lite skriftlig dokumentasjon fra denne perioden, data fra perioden er usikre (ibid.).

Året 1707 ble Islands befolkningen rammet av meslinger. Epidemien varte i omtrent to år. Befolkningen ble redusert fra omtrent 50.000 til 37.000. Forrige epidemi (meslinger) var i 1670 -72. Dødeligheten (1707 -09) var følgelig å finne i aldersgruppen under 40 år. "... it is said to have killed almost all pregnant women"(ibid.:177).

Rundt 1750 fikk man en periode med svært kalde vintre, som ledet til hungersnød. Noen sultet i hjel, og mange mistet sine husdyr. I 1755 var det utbrudd i vulkanen Ketla, som medførte store ødeleggelse som følge av aske og flomvann. Befolkningen som hadde tatt seg opp siden 1707, ble på nytt redusert, fra estimert 49.000 til estimert 43.000 (ibid.). 20 år senere, når befolkningen er anslått å være opp mot 50.000 igjen, fant man fugler døde på bakken som følge av giftig røyk. Alt jern rustet, og personer med åndedretsproblemer fikk pustebesvær. Giftig aske regnet ned som følge av et vulkanutbrudd som har fått navnet Skaftáreldar (ibid.).

Mange som flyktet fra utbruddet døde, og i påfølgende år slo avlingene feil som følge av den giftige asken. Den giftige dampen fra utbruddet er beskrevet å ha virket inn på avlinger så langt unna som Frankrike. Samtidig fikk man også ødeleggelser som følge av jordskjelv. Islands befolkning falt fra 49.753 til 39.190 i perioden 1783 til 1786 (ibid.).

Den høye dødeligheten hadde flere årsaker. Meslinger herjet landet i samme periode, samt at hungersnøden kan ha medført at personer døde av sykdommer som normalt ikke er dødelige. Landsfarsott (islandsk, Landsfársott) er den islandske samtidsbetegnelsen. Anslagsvis en femtedel av befolkningen omkom i denne perioden (ibid.). Historien viser at det islandske samfunnet (relativt) raskt har kommet igjennom kriser. Da gårder ble lagt øde som følge av Svartedauden ble disse uten videre tatt i bruk av de gjenlevende. Karlsson viser gjennom talleksempler hvordan dette medvirket til at befolkningen raskt tok seg opp igjen (ibid.).

Relevansen av den historiske konteksten er å kunne forankre demonstrantenes uttrykksformer og samfunnets løsningsvalg relatert til finanskollapsen i islandsk væremåte. Islendinger kan sies å ha en særegen evne til å improvisere, dette ses tydeligst innen designindustrien, men var også godt synlig blant demonstrantene. Et flertall av mine informanter innen designindustrien fremhevet (nærhet til) islandsk natur og landskap som sin viktigste inspirasjonskilde. ”Det islandske landskap bestemmer paa mange maader indbyggernes livsvilkaar og tænkemaade” (Finnbogason 1994:40)[1923]. Det kan antas at et hardt klima og en vill natur har fremtvunget en evne til å kunne improvisere samt å tilegne seg en mangfoldig og tverrfaglig kunnskap.

Å improvisere med det man har for hånden faller inn under begrepet *bricolage*.

Brikoløren er i stand til å utføre en rekke forskjellige slags oppgaver, men i motsetning til ingeniøren innretter han ikke hver enkelt av dem etter sin tilgang til råmaterialer og redskaper som er tenkt ut og anskaffet med tanke på prosjektet. Hans instrumentelle univers er avgrenset, og hans spilleregul er alltid å klare seg med 'det man har for hånden', ... (Lévi-Strauss 2002:39).

Improvisasjon preger mye av det islandske samfunnet, innen designindustrien gjenfinnes en særegen evne til å bruke gamle materialer på nye måter. Som eksempel nevnes at dette er selve forretningskonseptet til informantene *Aftur*. Demonstrantenes uttrykksformer var også sammensatt av gammelt og nytt, lokalt og lånt. En nærliggende tanke er at improviserte uttrykk blant islendinger i dag kan spores til en historisk evne til å improvisere med det man råder over, som en nedarvet, sosialisert overlevelsesegenskap.

Fiskerinæringen.

En hurtig velstandsvekst som følge av modernisering av fiskeflåten (rundt 1900 tallet) kan synes å ha ført til en fremmedgjøring i forhold til primærnæringene. Jeg vil gjennom å beskrive fiskerinæringen vise at begrep som *skippereffekten* assosieres med islendingers væremåte. Dette tilskrives å ha vært en medvirkende årsak til at finansakrobatikk virket så forlokkende på mange. I overført betydning kan man si at ”fisket var godt” i finansmarkedet.

Fram til omkring 1900 var nærmere 90 % av Nordens befolkning knyttet til jordbruk og fiske som de primære økonomiske aktiviteter. ... I Nord-Norge og på Island og Færøyene har fisket vært hovednæring for store deler av befolkningen. Særlig i nyere tid har eksportfisket spilt en avgjørende rolle for de nordiske øysamfunnenes økonomi (Vike 1994:536).

For Islands del beskriver Hastrup (1990) at et skille mellom fisker og bonde ikke eksisterte, inntil en del av befolkningen spesialiserte seg som fiskere. Uforutsigbarheten i fisket som næringsvei er beskrevet av Karlsson.

For centuries fishing off Iceland had been pursued in open rowing boats.
... In the 17th century according to annals, it could happen that the share of each fisherman of a crew after a whole fishing season of three or four months was fewer than two fish (Karlsson 2000:239).

Selv om det moderne Island fremstår som en fiskerinasjon så har husholdingene tradisjonelt bestått av en kombinasjon mellom av primærnæringene jordbruk og fiske. Gullestad (1989) anvender begrepene fiskerbønder (menn) og omsorgsbønder (kvinner) i nordnorske fiskerisamfunn, og beskriver at forskjellige typer arbeid har overlappet hverandre. Islands historie viser at dette gjenfinnes også innen de islandske primærnæringene. “In 1860 only 9.4 percent of the Icelandic work force was employed in the fishing and fish processing sector and 79.9 percent was employed in agriculture” (Durrenberger og Pálsson 1989:5). Videre beskrives hvordan fiskenæringen gradvis vokste. Forholdet mellom jordbruk og fiske endret seg, fiske fikk en økende betydning (ibid.). Det går et skille ved mekanisering av fiskeflåten.

Moderniseringen (mekanisering) av fiskeflåten som fant sted like etter århundreskiftet 1900 er beskrevet (historisk) av Karlsson (2000) og (økonomisk) av Jónsson (2009). Begge beskriver at mekaniseringen av fiskeflåten ga grunnlaget for en velstandsøkning.

Den første tråleren ble kjøpt fra England i 1905, og 10 år senere var det en mekanisk fiskeflåte som opererte fra Reykjavik (Jónsson 2009). Når fiskerinæringen ble mekanisert fikk man en årlig vekst i økonomien på 4 prosent, i nesten et århundre (ibid.).

Modernisering av fiskeflåten er svært sentralt i Islands historie, Islands Nasjonalmuseums permanente utstilling (Making of a Nation) poengterer dette.

At the beginning of the 20th century, mechanization of the fishing fleet began: rowing-boats were fitted with motors, and steam trawlers were bought. **This marked the beginning of an economic revolution** (Tetzschner 2008:28) [min utheving].

Endringen i islendingers levesett etter mekaniseringen av fiskeflåten ble betydelig.

Instead of living under turf roots and in almost wild nature, the typical mode of living came to be in a house built of timber or concrete, standing on at least some kind of street (Karlsson 2000:292).

Island (anno 2011) er en fiskerinasjon, og islendinger oppfattes som fiskere, dette på tross av at jordbruk (i antall sysselsatte) historisk alltid har vært større en fiske. Primærnæringene jordbruk og fiske har store vesensforskjeller. "Farming is based on the logic of harvest, while fishing is based on the logic of hunting" (Hastrup 1990:273). Dette leder over på en drøfting av begrepet *skippereffekten*. Denne type begrep er tilbakevendende i beskrivelser av islendinger. Begrepet forklares med et sitat fra *The Anthropology of Iceland*:

According to the present folk model of fishing, some skippers are more successful than others because of their expertise or psychological characteristics. The "irrationality" of skippers is widely celebrated. Accounts of fishing success tend to be in terms of hunches, dreams, intuitions, and mystical phenomena. This is the idea of the 'skipper effect' (Durrenberger og Pálsson 1989:3).

Argumentet bygges på flere kilder (ibid.), av dem velger jeg å sitere Acheson.

Despite the difficulties of studying fishing skills, there is a growing body of literature on the subject which demonstrates that in many fishing societies the kinds of skills necessary for success are very much the same (Acheson 1981:290).

At fiskerens væremåte preger islendinger nevnes av flere. Som eksempel siteres fra et intervju (i *Iceland Review*) med konsernsjef i aluminiumbedriften Alcan Iceland, Rannveig Rist.

...It's because of our fisherman's nature. We hear of new prospects and immediately rush there, expecting instant results, when we should be nurturing what is already there. ...Aluminum and fish aren't exciting enough; we are always chasing the next big thing. Suddenly, banking became the fundamental industry of a remote island nation. A bizarre concept but the nation swallowed it whole (Ándrésdóttir 2009:18) (Rannveig Rist, intervjuet av Ásta Andrésdóttir, egen anm.).

Jeg tolker dette utsagnet til at hun mener den økonomiske kollapsen har røtter i en mentalitet som er forankret i fisket som næringsvei, samtidig som hun antyder at primærnæringen fiske ikke er spennende nok.

Jeg ser en mulig forklaring i en fremmedgjøring av fiske som næringsvei. Pálsson beskriver utviklingen av fiskerinæringens kvotesystem, ITQ.

... (Individually Transferable Quotas – ITQ), et svært modernistisk regime som prioriterer kapital, båteiere og vitenskapelig ekspertise, mens **arbeidskraft, mannskap og praktisk kunnskap marginaliseres tilsvarende** (Pálsson 2004:32) [min utheving].

Kvotesystemet hadde i utgangspunktet over tusen kvoteeiere, men ”giganter” (ibid.: 38) har kjøpt kvoter og kontrollerer markedet. Disse omtales som havbaroner og kvotekonger (ibid.). Når mannskap og praktisk kunnskap marginaliseres kan resultatet fort bli fremmedgjøring i forhold til fiske, jfr. Rists uttalelse, at fiske ikke er spennende nok.

Karlsson (2000) beskriver at fiske er en av hovednæringene i Island. I 1989 kollapset torskebestanden, med en dramatisk innvirkning på den islandske økonomien.

In 1989, the world turned upside down for the Icelanders when the stock of cod collapsed as a result of severe overfishing. With its primary growth engine running idle, the economy plunged into recession. The krona was devaluated, nominal wages were kept frozen, and the whole nation took a 20 percent cut in purchasing power through a devaluation of the national currency (Jónsson 2009:37).

Resesjonen ga økt tiltro til en Thatcher-inspirert fri markedsliberalisme, og andre næringer enn fiske ble vektlagt. Turismen hadde hatt en årlig vekst på 7 prosent, og det var naturlig å satse mer på dette. Samtidig ble det satset på kraftproduksjon, fra jordvarme og smeltevann fra breer. Island ligger geografisk slik til at kraften ikke kan eksporteres, isteden ble det satset på kraftkrevende industri. Mot slutten av 1990 tallet sto Island for 4 prosent av verdens aluminiumsproduksjon (ibid.).

Rist (Alcan Iceland) poengterer i nevnte intervju (i Iceland Review) at bedriften er en kontinuitetsbærer i islandsk økonomi, sammen med fiske, og påpeker at aluminium bidrar mer i statskassen enn fiske. Alcan Iceland har produsert aluminium i 40 år.

Resesjonen som følge av torskekollapsen ga støtet til nytenkning, og satsing på nye næringsveier (Jónsson 2009). Entreprenørskap hadde utspring i det som hadde kollapset. Jónsson beskriver at islendinger ikke aksepterer at nasjonens lille størrelse kan være til hinder for deres ambisjoner (ibid.). Mitt inntrykk gjennom mine informanter er at mange islendinger ikke så lett ser at Island er en liten nasjon.

Rist fremhever at Island er en liten nasjon når hun kommenterer på årsaker til finanskollapsen.

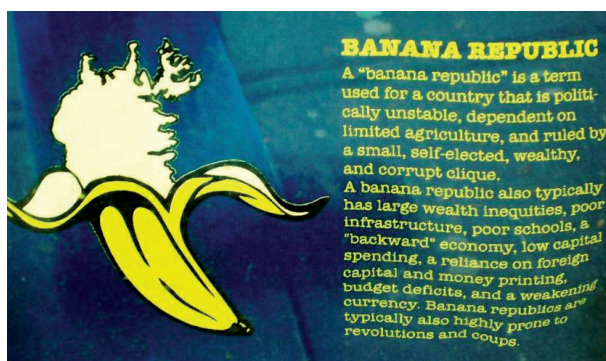
A few individuals crossed the line in showmanship and recklessness, causing us all embarrassment on foreign ground. The problem is that we don't realize what a small nation we are (Ándrésdóttir 2009:18).
(Rannveig Rist, intervjuet av Ásta Andrésdóttir, egen anm.)

Et nasjonalt selvbilde preget av at islendinger ser sin nasjon som større enn den faktisk er har relevans knyttet til at finanskollapsen (som jeg vil vise) ga en brist i det nasjonale selvbildet.

Rist kommenterer hvordan finanskollapsen har influert på utlendingers bilde av Island:

“Our reputation has obviously been severely damaged”(ibid.).

Opgavens historiske kontekst viser at Island har blitt satt tilbake gjentatte ganger, av årsaker som uår i primærnæringene, kollaps i torskebestanden, og finanskrisen i 2008. Oppgaven kommer tilbake til at torskekollapsen ble håndtert vesentlig forskjellig fra finanskollapsen. Satt på spissen kan man si at da torskebestanden kollapset var alles fokus rettet mot å finne løsninger, men da finansmarkedet kollapset var alles fokus rettet mot å finne syndebukker. Fra et antropologisk perspektiv kan dette betegnes ”*Real Blaming*” (Douglas 1994:7). (Begrepet *Real Blaming* utdypes nærmere i oppgavens drøfting).

En hurtig vekst, først innen fiskerinæringen og senere innen finansnæringen førte til et sterkt nasjonalt selvbilde blant islendinger. Da økonomien kollapset ble bananer anvendt som symbol på vannstyre. Hyppig kunne man se t-skjorter med kart over Island stilisert som en banan, sammen med definisjonen av en bananrepublikk. Bananer ble festet ved inngangspartiet til Sentralbanken, samt også foran Alltinget.

4. Analyse og drøfting.

Det er hevdet at fiskerens væremåte tilskrives å være en medvirkende årsak til finanskollapsen i Island, jfr. oppgavens historiske kontekst. Dette relateres eksempelvis til begreper som skippereffekten. Mye peker i retning av at islendinger satser der de ser at ”fisket er godt”, med stor vilje til å ta risiko. Risiko også er beskrevet som sentralt i den økonomiske konteksten. Med et slikt perspektiv kan fiskerens logikk (basert på jakt) sett i kontrast til jordbrukerens logikk (basert på sanking) være et naturlig utgangspunkt for oppgavens drøfting. Men uttrykk som ”our fisherman’s nature” med mer, må ses som metaforer. Islendinger har tradisjonelt vært fiskerbønder, og en jaktlogikk versus en sankerlogikk blir et unyansert utgangspunkt for å drøfte finanskollapsen. Det eksisterte noe ikke noe klart skille mellom fisker og bonde inntil for (relativt) kort tid siden (Karlsson 2000). Fiskerinæringen sysselsatte under 10 prosent av arbeidstokken frem til 1860, økende til 20 prosent i 1929 (Durrenberger og Pálsson 1989). Forestillingen om en skippereffekt har en folkloristisk forankring, uten at dette gjenspeiles i fangststatistikk (ibid.).

One may, therefore, predict a decline in the emphasis on human agency. As a result, the notions of the skipper effect, independence, and fishing mood are likely to disappear into folklore just as previous concepts of god’s gifts and sea creatures have in the past (ibid.:14).

Oppgavens drøfting tar utgangspunkt i sfærene realøkonomi og finansøkonomi, og at det oppsto et misforhold mellom disse to sfærene i forkant av finanskollapsen i 2008. Dette ledet til en generell oppfatning av at aktører innen finansøkonomien (finansakrobatene) hadde satt fellesskapets verdier over styr. Finansakrobatikk bryter med den islandske arbeidsmoralen, noe som ga demonstrantene en sterk følelse av at profitørene innen finansøkonomien hadde handlet umoralsk. Dette ga støtet til de mange (emosjonelle) uttrykk utenfor Alltinget i 2009.

Barth (1996) beskriver hvordan en entreprenør kan betrakte et økonomisk mønster med en utenforståendes perspektiv og avdekke nye profittmuligheter. I Barths eksempel avdekkes en mulighet for profitt som eksisterer implisitt i et system av adskilte økonomiske sfærer. Entreprenøren i Barths eksempel handler på tvers av et eksisterende handlingsmønster, og på tvers av eksisterende økonomiske sfærer. Dette medfører at sfærene (må) reevalueres. Finanskollapsen i Island kan (forenklet) ses som en reevaluering mellom økonomiske sfærer, men med en vesensforskjell fra Barths eksempel. I Barths eksempel avdekkes et potensial for profittmaksimering som ingen visste om, derav følger at ingen kunne forutse konsekvensene. I Island derimot er det hevdet at profitørene burde forutsett (og styrt unna) kollapsen.

Oppgaven vil komme tilbake til drøftingen av sfærene realøkonomi og finansøkonomi, sett i lys av moral og arbeidsetikk. Drøftingen vil ha et blikk til Barths eksempel, selv om det ikke foreligger en direkte overførbar analogi til finanskollapsen i Island. Som forenkling anvendes betegnelsen ”*Tomatmannen*” (Eriksen 1998:248) om entreprenøren i artikkelen *Økonomiske sfærer i Darfur* (Barth 1996).

Tidligere kriser i Island har blitt løst gjennom nytenkning og kollektive løft, men i kjølvannet av finanskollapsen fulgte anklager om svik og umoral. Den økonomiske tilbakegangen som følge av at torskbestandene kollapset i 1989 ble løst gjennom nytenkning som satsing på turisme og aluminium. Entreprenørskap hadde utspring i det som hadde kollapset. Det samme kan sies om finanskollapsen i 2008, men først etter en periode med jakt på syndebukker. Dette var en tid preget av konkurser, nedleggelse og en stor økning i arbeidsledigheten.

Butikkansatte brukte (januar 2009) betegnelsen spøkelsesgate om hovedgaten Laugavegur. Slogordet *’Helvítis Fokking Fokk!’* var hyppig å se på plakater og t-skjorter gjennom 2009. Jeg ble forklart at dette var et samlendende uttrykk for islendingers frustrasjon. Men gjennom 2009 ble frustrasjonen snudd til å se nye muligheter. Sommeren 2009 ble jeg tilbudt en gratis guidet tur i en sykkeldrosje. Syklisten fortalte at han var lønnet av Reykjavik kommune for å tilby guidede sykkeldrosjeturer, gratis. Hensikten var å undersøke interessen for dette blant turister, og se om det var et potensielt marked i dette. Turen tok ca. femten minutter, i sentrum og rundt Tjörninn (et lite tjern i sentrum), med stopp på relevante steder hvor jeg ble opplyst om historiske hendelser. Dette viser en ureddhet for å prøve, samt evne og vilje til nytenking. Syklisten forsvant etter en tid, min refleksjon er at været satte en stopper for prosjektet.

Et stort antall nye etableringer kom som følge av tilgang på billige sentrumslokaler, og designindustrien blomstret. Time skrev: ”Iceland's Fashion Designers Flourish in the Downturn” (nettutgaven 14.11.09).⁶ Min informant *Aftur* er intervjuet i artikkelen. ”The crash has affected us in a really good way, says Bara Holmgeirsdóttir, owner of nearby store Aftur” (ibid.). Artikkelen siterer flere islandske designere med likelydende utsagn som *Aftur*. Tilgang til billige og sentrale lokaler og et bredt spekter av kreative uttrykk ga et løft til designindustrien, mange så nye muligheter. Gjennom 2009 kunne man se en endring i folks holdninger, fra krisemaksimering til løsningsorienteringer.

For en best mulig forståelse av oppgavens drøfting anses det nyttig med en dypere redegjørelse for demonstrantenes uttrykksformer, samt presentasjon av informanter.

⁶ <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1938538,00.html> (sist nedlastet 31.05.2011)

Analyse av kasserolleopprøret - Thick Description.

En dypere forståelse av demonstrantenes billedlige/visuelle uttrykksformer er som jeg vil vise nødvendig av to grunner. Først, for å tolke uttrykkene riktig må de mange inntrykk (som jeg har dokumentert i form av fotografier) ses i det lys som informantene selv gir, gjennom samtaler /intervjuer om hans eller hennes uttrykksform. Jeg siterer Geertz' forklaringsmodell, med utgangspunkt i to fotografisk like observasjoner av å blunke med øyet.

The two movements are, as movements, identical; from an I-am-a-camera, "phenomenalistic" observation of them alone, one could not tell which was twitch and which was wink, or indeed whether both or either was twitch or wink. Yet the difference, however unphotographable, between a twitch and a wink is vast; as anyone unfortunate enough to have had the first taken for the second knows (Geertz 2006:237).⁷

Det jeg søker å oppnå med dette er å fjerne (eventuelle) feiltolkninger av demonstrantenes uttrykksformer, jeg gir et eksempel fra mitt eget empiriske materiale. Blant demonstrantene observerte jeg personer med svømmebriller og oransje svømmeringer. En av mine med-studenter ga en mulig tolkning av dette, at demonstrantene følte seg kastet på dypt vann. Men svømmeringene representerte fargen oransje, et symbol for fredelige demonstrasjoner (dette utdypes senere). Svømmebrillens funksjon var å beskytte seg mot politiets pepperspray. Svømmeringene har en symbolverdi, mens svømmebrillene har en funksjon. Selv om disse to gjenstandene normalt hører sammen, i praktisk anvendelse, så har de ingen felles funksjon blant demonstrantene. Den naturlige tolkningen (kastet på dypt vann) er altså feil.

En ytterligere årsak til presisering av de forskjellige uttrykk er at oppgaven senere vil forankre de (tilsynelatende) ikke-islandske uttrykkene i islandsk kultur og historie. I det etterfølgende gis en beskrivelse av demonstrantenes uttrykksformer basert på utfyllende samtaler med informantene, (thick description).

Kasserolleopprør som fenomen er ikke islandsk. Nyhetssøk på spansk gir flere treff på samme fenomen i Sør-Amerika. Fra Chile er det beskrevet en lignende demonstrasjonsmetode allerede tidlig på 70 tallet (demonstrasjoner mot Salvador Allendes politikk/regjering).

The anti-Allende women's movement is most famous for the March of the Empty Pots (*Marcha de las Cacerolas Vacías*), in which women marched through the streets of Santiago banging on pots and pans to protest food shortages and a worsening climate of violence (Baldez 2001:277).

Flere eksempler finnes, overstående er tilstrekkelig til å belyse at fenomenet ikke er islandsk.

⁷ Geertz låner dette eksempelet fra Gilbert Ryle.

Journalisten Muntazer al-Zaidi gjorde sitt ytterste for å fornærme U.S.A.s tidligere president George W. Bush, ved å kaste sko på ham, i Bagdad, desember 2008 (Dagbladet, nettutgaven 14.12.08).⁸ Noen uker senere kunne man observere et lignende fenomen i Reykjavik.

Under kasserolleopprøret ble det kastet store mengder sko på/foran trappen til Alltinget, og noen sko var knyttet på døren. En av mine informanter (en mann ca 50 år, som opplyste å inneha en universitetsgrad i litteratur) forklarte at de kopierte den arabiske betydningen, uttrykket (skokastingen) var ment som en fornærmelse.

Sammen med det søramerikanske kasserolleopprøret og den arabiske måten å vise forakt på observerte jeg også anvendelse av nidstang. (Blant demonstrantene bar en person en stang med en kunstig hodeskalle av en hest). ”Nidstang, i norrøn tid besvergelsesmiddel; f. eks. et hestehode spiddet på en stang, reist under avsigelse av et besvergelsesformular og vent mot den som skulle rammes” (Henriksen mfl. 1994:816). Demonstrantenes anvendelse av nidstang har et forsterkende element i seg. Da de økonomiske kurvene pekte oppover ble terminologi fra sagaene lånt i den offentlige debatten (Jónsson 2009). Symbolet er i samme sjanger som i den offentlige debatten før kollapsen, og fornærmelsen blir fremsatt i samme norrøne form.

Trafikkskilter ble anvendt under demonstrasjonene ved at de ble holdt frem mot Alltinget. Skiltet *Slutt på forkjørsrett* ble vist til politikerne. Et *Stoppskilt*, påmalt IMF ble holdt frem. Symbolikken er enkel, vedkommende var negativ til det internasjonale pengefondet (IMF) og de politiske betingelser satt av IMF. *Fareskilt* hvor underteksten var politisk ble også observert. Av andre skilt nevnes et grønt skilt, *Nødutgang*, som var modifisert til å symbolisere personer som forsvant ut gjennom en ”nødutgang til skatteparadis”. Skiltene i sin opprinnelige form er respekterte symboler som anviser hva som er korrekt oppførsel. Semiotisk er skiltbruken hva Heradstveit og Bjørge (1987) betegner *konvensjonell*. ”Basert på kulturell semje. Vilkårlege tegn må vere baserte på konvensjon for å gje meining sidan det ikkje er nokon naturgjeven samanheng mellom uttrykk og innhald” (ibid.:144).

En av demonstrantene bar en plakat som utpekte Alltinget som *Animal Farm*. George Orwells politiske satire *Animal Farm* er en allegorisk fortelling hvor dyr fremstilles i politikernes roller. Gjennom mine informanter har jeg fått tegnet et bilde av at bruken av dyremetaforer er lik metaforene som gjenfinnes i norsk, sauer er flokkdyr som dilter ukritisk etter individet med lederbjellen, og grisen gir språkbilder som griseri (svineri).

⁸ <http://www.dagbladet.no/2008/12/14/nyheter/angrep/sko/4040852/> (sist nedlastet 14.10.2011).

En kunstig gris utkledd i kokkeklær, sammen med plakatteksten ” ikke mer svinesuppe takk”, er en metafor, på samme måte som det kunstige hodet av en sau, med budskapet ”vi har våknet”. Samtaler med mine informanter indikerer at en dypere symboltolkning av dyremetaforene lett havner på (ut)siden av deres relativt enkle form. Det er forakten i selve ordet griseri (svineri) som er budskapet til politikerne. Flokkdyret sau symboliserer folket som ikke lenger vil la seg lede av politikerne.

Banener ble kastet mot Alltinget, og også festet på døren til Alltinget, samt Sentralbanken. I svært mange av Reykjavíks butikker kunne man i 2009 kjøpe t-skjorter påtrykt et kart over Island, sammen med definisjonen av en bananrepublikk. Banankastingen er et uttrykk for at politikerne har styrt landet som en bananrepublikk.

Nødutgang til skatteparadis (Neyðarútgangur), krav om Nytt Island (Nýtt Lýðveldi), stoppskilt for IMF, samt det islandske flagget overmalt med utsalg var noen av demonstrantenes uttrykksformer.

Islendinger anvender kort til de fleste økonomiske transaksjoner, men penger har like fullt symbolverdi. Mange av demonstrantene vekslet til seg ruller med islandske kronestykker. Kronestykkene ble kastet mot Alltinget, jeg har beskrevet at det tidvis regnet penger. Kronekastingen symboliserer pengenes manglende verdi, og er et uttrykk for at politikerne har gjort valutaen verdiløs. En islandsk krone er verd ca 5 øre i norsk valuta (2009).

Gruppen av ungdommer som tilbød *Ókeypis Knús* (gratis klem) kopierte et internasjonalt kjent fenomen. I Argentina og Chile finner man bevegelser som *Abrazos Gratis* (gratis klem). Søk på internett gir flere beskrivelser av *Free Hugs Campaign*. Jeg fikk opplyst at motivet for å tilby gratis klem (*Ókeypis Knús*) var å muntre opp folk i en vanskelig tid.

At lånte utenlandske uttrykk oversettes til islandsk er knyttet til islendingers identitet gjennom språket, som igjen er forankret i deres litterære arv. ”...we have a national self-image based on our historical heritage – the image of being a literacy nation” (Karlsson 2000:361). Det er tilbakevendende i mine funn at mange av demonstrantenes uttrykksformer var lånte, på samme vis som man ellers i Island gjenfinner en blanding av gammelt og nytt, lokalt og lånt.

Fargen oransje (Fredelig Demonstrasjon) ble et sentralt symbol blant demonstrantene. Dette er et uttrykk lånt fra den såkalte oransjerevolusjonen i Ukraina (i 2004). Dagsavisen skrev at gamle og unge, samt familier og studenter samlet seg i sentrum av Kiev for å slutte seg til de fredelige demonstrasjonene. ”Det var vanskelig å få øye på noen i den enorme menneskemengden som ikke bar ett eller annet i oransje – revolusjonens fargesymbol er nesten et must i Kiev i disse dager” (Dagsavisen, nettutgaven 26. 11.04).⁹

Familier tok sine barn med på demonstrasjonene utenfor Alltinget fordi de var overbeviste om at Island gjennomgikk historiske dager. Barn ned i fireårsalderen kunne observeres, med kakebokser å banke på, samt plakater med krav om et *Nytt Island*. Et rykte som ble formidlet til meg via flere informanter var at Islands Nasjonalmuseum ønsket å samle gjenstander som ble anvendt under demonstrasjonene (plakater, kasseroller, trommer og så videre). De som formidlet ryktet ordla seg tydelig i retning av at de mente at Island gjennomgikk historiske dager. Mange av demonstrantene trodde utvilsomt at de tok del i en revolusjon, og at store samfunnsendringer ville komme i kjølvannet av demonstrasjonene.

... what begins as a rebellion may become a revolution if the conditions exist for the structural transformation of society, while what begins as a revolution may turn out to have been merely a rebellion, as promised changes are forgotten and the overall outcome is simply a change in the members of the ruling ELITE (Seymour-Smith 1986:240).

I ettertid ser man lett at demonstrasjonenes karakter hadde form av et politisk opprør. Men i atmosfæren som rådet hersket en troverdighet knyttet til at det dreide seg om en revolusjon. Etablering av bevegelsen/partiet *Borgarahreyfingin* (Min oversettelse: Folkets Bevegelse) viser tydelig hvordan mange trodde det dreide seg om en revolusjon. *Borgarahreyfingin* ble etablert i forkant av det som ble betegnet ”emergency election” i 2009. Grunnleggerne/aktørene ville bli sett på som en bevegelse fremfor et parti.

Borgarahreyfingin etablerte et midlertidig kontor i et av de mange ledige lokalene i Reykjaviks hovedgate (Laugavegur) og de kopierte demonstrantenes estetiske uttrykksformer, med særlig vekt på fargen oransje. Inne i sitt valglokale hadde de oransje sløyfer på veggene, samt fotografier fra demonstrasjonene. Både inne i lokalet og utenfor kunne man se forskjellige gjenstander fra demonstrasjonene, kasseroller, kakebokser og tilgrisede plakater, en med slagordet *Helvítis Fokking Fokk!* Under valgkampen i 2009 startet *Borgarahreyfingins* frontperson sine appeller med å tenne et håndholdt bengalsk lys, slik hovedgaten ble røyklagt.

⁹ <http://www.dagsavisen.no/utenriks/article270469.ece> (sist nedlastet 23.09.2011).

Utenfor bevegelsens lokale sto en ca ti år gammel jente og trommet på et kasserollelokk. At denne unge jenta ble anvendt som en del av bevegelsens estetikk er en indikasjon på at det rådet en atmosfære av revolusjon. I samtaler med aktivister innen bevegelsen *Borgarahreyfingin* fikk jeg sprikende forklaringer på hva de ønsket å oppnå med sitt politiske engasjement. Det eneste som virket unisont var deres estetiske uttrykk, kopiene av demonstrantenes symbolikk. Det utydelige politiske budskapet ble (våren 2009) forklart med at de var i en etableringsfase.

En kvinnelig informant (ca 50 år) bar en rull med oransje bånd som hun klippet opp og knyttet rundt armen til de som ville akseptere dette symbolet. Jeg bar et slikt bånd, og flertallet blant demonstrantene bar i en eller annen form noe oransje for å symbolisere at de tok avstand fra vold. Jeg hadde gjentatte samtaler med kvinnen som delte ut de oransje båndene. Hun var iført oransje klær, og av og til bar hun en oransje paraply. Hun hadde mange uttrykksformer, en periode gikk hun rundt med en kunstig hale etter seg. Alle regninger hun hadde mottatt var knyttet i et snøre hun dro etter seg. En hale av regninger hun ikke kunne betale, forklarte hun. Som en kommentar til forskjellige politiske utkast til nedbetaling av *Icesave-gjelden* dekket hun (sammen med venner) et langbord foran Alltinget. Bordet var dekket med torskohoder, stekt løvetann, spikersuppe og døde mus. Dette var ment å symbolisere rettene de mente islendinger flest ville ha å spise i årene fremover.

Politikerne ble presentert nye retter som løvetann, spikersuppe, torskohoder og døde mus.

Langbordet foran Alltinget var bare ett av mange uttrykk kvinnen i femtiårene og hennes venner iscenesatte. I november 2009 møtte jeg dem igjen under en politisk appell foran Alltinget. De drev da og plantet blomsterløker i plenen (i parken foran Alltinget). Intensjonen var at det skulle vokse frem en blomst i plenen for hver islending som hadde flyttet fra Island etter kollapsen. Deres ord var ”siden kollapsen i økonomien og moralen”.

Selv om demonstrantenes uttrykk var alvorlig ment hadde menneskene bak uttrykksformene en undertone av humor. Enkelte lo godt når de forklarte sin symbolikk og sine handlinger. Det er mulig å se dette som rolledistanse gjennom humor.

En defensiv strategi mot situasjoner vi ikke kan mestre eller opplever som utålelige, har vi i den rollestand vi kaller *rolledistanse*. Rolledistanse kan vises ved flere uttrykk, den vanligste er trolig humoren (Brøgger 1990:68).

Da krisen var et faktum ble butikkene i Reykjavik ble raskt fylt opp med humorartikler, eksempelvis et monopollignende spill hvor spilllets hensikt er å tape millioner. Flere eksempler finnes; marionettdukker av politikere og finansfolk, ordbok for å oversette fra ”bankspråk” til islandsk, samt en sarkastisk eventyrbok om ti små bankfolk som skulle ut på et økonomisk vikingraid, for å nevne noe. De fleste islendinger nøt godt av den økonomiske oppturen, men mange distanserte seg (gjennom humor) fra ansvaret for nedturen. Panikk og hamstring indikerer at mange trodde situasjonen var langt alvorligere enn den faktisk var. Dette underbygges ved at økonomer beskrev situasjonen som uoversiktlig, demonstrantene manglet faktisk kunnskap om hva situasjonen i 2009 egentlig innebar. Nyhetskanalenes kontinuerlige dekning av den økonomiske situasjonen ble ufarliggjort gjennom humoren.

It has long been said that the Icelanders have no sense of humour at all. The grim-faced expression that is the norm (born of facing into the winter wind) rarely cracks into a smile. But Icelanders do have their own humour. It is derived from odd people and odd situations, with a special fondness for the surreal. As might be expected from a people with a long tradition of literacy, it also relies heavily on word play and spontaneity (Sale 2000:49).¹⁰

Eksempler på demonstrantenes humor (”fondness for the surreal”) er bruk av *nidstang*, samt å utpeke Alltinget til *animal farm*. Et eksempel på ordspill (jfr. ”a long tradition of literacy”) er *Icesave = Iceslave*. Humoren var underliggende i uttrykkene, og ikke enkel å gjengi skriftlig.

Demonstrasjonene omhandlet ikke konkrete politiske saker. Noen få overordnede fellestrekk, eksempelvis den unisone parolen *Vanhæf Ríkisstjórn* ga en innbilt fellesskapsfølelse.

Alle tilstedeværende yter sitt bidrag til en samlet, generell definisjon av situasjonen som egentlig ikke er noen reell enighet om det som foreligger, men snarere en reell enighet om hvilke påstander vedrørende hvilke spørsmål som foreløpig blir akseptert. ... (Goffman 1992:18).

Goffman betegner denne tilsynelatende enigheten som *modus vivendi* (ibid.), en enighet om å la (eventuelle) uenigheter ligge i bero. Samme fenomen (*modus vivendi*) er (var) betegnende

¹⁰ Richard Sale har arbeidet som glasiolog i Island, og formidler sin private oppfatning av islendinger.

for bevegelsen/partiet *Borgarahreyfingin*. På tross av den ”rebelske” uttrykksformen tilpasset *Borgarahreyfingin* seg de parlamentariske spillereglene og tok etter hvert samme form som de etablerte politiske partiene. Når oppgaven vier mye oppmerksomhet til den tilsynelatende revolusjonære bevegelsen/partiet *Borgarahreyfingin* er hensikten å formidle hvilket ”real-time” perspektiv som rådde blant demonstrantene.

Mange trodde Island gjennomgikk politiske endringer og omveltninger. En motsats til et slikt perspektiv vil være å undersøke om demonstrasjonene fyller kriterier for å kunne betegnes inversjonsritual. Demonstrasjonene kan minne om et inversjonsritual, men fyller likevel ikke kriteriet helt. Eriksen (1998) gir en generell definisjon av begrepet inversjonsritual. ”Ved å spille ut et absurd vrengebilde av samfunnet, bekrefter man at det rådende sosiale hierarkiet er godt og gyldig” (ibid.:300). Demonstrasjonene er/var ikke en tidvis gjentakende tradisjon som bekrefter at samfunnets rådende sosiale hierarki er godt og gyldig. Demonstrantes uttrykk og symboler må ses med finanskrise og identitetskrise som kontekst.

Dei fleste etablerte politiske symbol kan ofte verke tomme og nærast meiningslause i det daglege. Mange nordmenn opplever t.d. nasjonaldagen 17. mai som ein slik tom seremoni, der talarar mel opp at og opp att på flosklar omkring flagg, fridom og Eidsvollmennene i 1814. Eit skifte i den ytre politiske situasjonen kan derimot gjere at slike symbol brått blir fylde av meaning, kjensler og politisk mobiliseringskraft. Det er særleg i situasjonar fylte av kriser, konflikt, dramatikk og usikkerhet at slike symbol kan bli aktuelle, meiningsladde og kraftfulle (Heradstveit og Bjørgo 1987:96).

Videre beskriver Heradstveit og Bjørgo hvordan for eksempel det norske flagget fikk en forsterket symbolverdi under Andre Verdenskrig (ibid.). Det første (uoffisielle) islandske flagget fra tidlig på 1900-tallet var blått med et hvitt kors, hvor det blå symboliserer havet og himmelen, det hvite symboliserer isbreene. Året 1915 fikk Island sitt offisielle flagg hvor et rødt kors var lagt til, som symboliserer lavaen fra vulkaner (Tetzschner 2008). Det uoffisielle flagget (blått og hvitt) ble brukt som et symbol for kravet om islandsk selvstendighet (Karlsson 2000). I 1913 konfiskerte kapteinen på et dansk krigsskip et av disse flaggene (blått og hvitt), fra en enmanns robåt på havnen i Reykjavik (ibid.). Dette illustrerer flaggets symbolverdi i kampen for islandsk selvstendighet. Jeg observerte en utbredt flaggbruk blant demonstrantene, det islandske flagget, selvkomponerte flagg, samt forskjellige kombinasjoner av islandske og selvkomponerte flagg. En gruppe av (ca. 20) anarkister heiste det islandske flagget på halv stang utenfor Alltinget. *Anarkistene* lanserte også en variant av det islandske flagget med et svart kors i midten, istedenfor det røde. Anarkistenes symbol er bokstaven A inne i en sirkel. Dette påførte de symbolene til andre grupperinger. *Anarkistene* ”annekterte”

flaggene til *Friðsamleg Mótmæli* (oransje flagg) og *Nytt Island* (hvite flagg), og blandet dem med sitt eget symbol, samt forskjellige varianter av det islandske flagget. *Anarkistene* fremsto som mer opptatt av sin symbolbruk enn av en egentlig politisk agenda. Sett fra mitt ståsted demonstrerte de for å demonstrere. Representanter fra *Nytt Island*, samt *Friðsamleg Mótmæli* anvendte også det islandske flagget, men da uendret, sammen med sine symboler. *Anarkistene* var tilsynelatende mest opptatt av å bryte ned (alle) bestående flagg.

Enkelte blant *anarkistene* opplyste å være førstehjelpskyndig. De laget en blanding av melk, vann og knuste kalktabletter for å behandle demonstranter mot politiets pepperspray, og i denne sammenhengene anvendte de Røde Kors logoen etter eget forgodtbefinnende.

Røde Kors logoen ble også blandet med *anarkistenes* øvrige flaggkombinasjoner. Det virket som alle (også politiet) aksepterte de selvoppnevnte førstehjelpskyndige og deres bruk av Røde Kors logoen.¹¹ Grunnet i en lang historisk tradisjon for selvhjulpenhet og improvisasjon finner man at formell kompetanse ikke alltid vektlegges blant islendinger.

Kort vil jeg redegjøre for det jeg velger å betegne autoritetsrespekt blant demonstrantene, samt relevansen av dette. På tross av de mange frie og til dels surrealistiske uttrykkene blant demonstrantene vil jeg vise at normerte grenser mer eller mindre ubevist ble overholdt. Dette sier også noe om islendingers væremåte. Senere i oppgaven beskrives den islandske arbeidsetikken, og oppgavens drøfting vil støtte seg til dette, at islendinger respekterer samfunnets institusjoner og (som jeg vil vise) at islendinger har en svært høy arbeidsmoral.

Oslo kommune forærer hvert år et grantre (julegran) som gave til Reykjavik kommune. Demonstrantene satte fyr på denne julegrana, men fortsatte ufortrødent å samle sammen sine tomme kaffebege. Jeg tolker ryddingen av kaffebege til at de fleste dypest sett respekterte samfunnets ordensregler. At de innførte en felles lukketid kl. 20:00 underbygger dette.

En ca 30 år gammel kvinne jeg hadde hyppig kontakt med er representativ for gruppen av *anarkister* blant demonstrantene. Hun sammenlignet demonstrasjonene i Reykjavik med andre demonstrasjoner og anvendte ordet ”beautiful” i sin beskrivelse. Gjennom talemåte og væremåte tilkjennega hun tydelig at selve demonstrasjonene var målet for henne. Estetikken, bengalske lys, fargebomber og bålbrenning syntes å være viktigst. Når hun var i dialog med politibetjenter tok hun av finnlandshetten. Hun forklarte at politiet kjenner hennes identitet,

¹¹ I henhold til Genève-konvensjonen plikter hver stat å vedta lovgivning for å beskytte Røde Kors logoen.

men av hensyn til sin familie ønsket hun ikke å bli identifisert på eventuelle fotografier. Gjennom sin handling (å ta av finnlandshetten) fremviste hun en tydelig autoritetsrespekt.

Det ble en dag noen timers pause i demonstrasjonene grunnet en begravelse. Det ble ingen diskusjon da kun én person ba om ro og fred, de ca 2000 demonstrantene aksepterte at begravelsesritualet hadde fortrinnsrett fremfor den politiske demonstrasjonen. Slik fremviste demonstrantene sin respekt mot samfunnets institusjoner.

Under begravelsen flyttet alle seg til en vikarierende steinbygning (presidentens bygg). Demonstrantene begynte å kaste gjenstander, fargebomber og lignende først etter at polstret politi hadde ankommet det nye stedet og stilt seg på en rett linje foran bygget. Dette kan tolkes til at demonstrantene da hadde et ansikt å vende vreden mot. Men alle jeg samtale med oppga at de ikke anså politiet som en fiende. Mitt helhetlige inntrykk er at demonstrantene fant en slags trygghet i å ha politiet til stede, som en normvokter for akseptabel oppførsel. Autoritetsrespekt var et felles rammeverk som lå til grunn for forhandlinger om hvilke(n) oppførsel og uttrykk demonstrantene (innad) ville akseptere eller ikke. Autoritetsrespekten kom også godt til syne gjennom hvordan demonstrantene grupperte seg. Den etterfølgende presentasjonen av informanter vil utdype dette.

Jeg har nevnt at jeg gjennomførte intervjuer innen designindustrien. Jeg gir ikke en dypere presentasjon av disse informantene annet enn å nevne at mitt helhetsinntrykk støttes også på disse. Når de gjelder demonstrantene foran Alltinget velger jeg å presentere dem igjennom hvordan de selv grupperte seg. Jeg vil vise at det blant demonstrantene eksisterte flere undergrupperinger som (ubevisst) spilte ut forskjellige roller, med hverandre som publikum. Det kan med andre ord stilles spørsmål om hvorvidt politikerne var demonstrantenes egentlige adressat. Demonstrantene og politiet etablerte en uttalt felles forståelse av hvilket fysisk område som skulle være demonstrasjonenes arena. ”Den ytre rammen for samhandling kaller vi *arena*, den tilsvarer scenen i teateret” (Brøgger 1999:51). Demonstrasjonene fant sted i parken foran Alltinget. Som analyseverktøy vil jeg betegne dette *Arena(en)*, selv om demonstrantene hadde punktmarkeringer også andre steder. Området kan grovt anslås til å være på størrelse med en fotballbane, og har en firkantet utforming, avgrenset av bygninger på alle fire sider. ”Nær sagt enhver fysisk struktur kan danne rammen omkring et samhandlingsforløp og dermed få karakter av arena” (ibid.). Islands Alltingsbygning ble oppført i 1881 og har en monumental karakter. Bygget har senere fått et moderne tilbygg og ny hovedinngang. Det er sentralt at demonstrantene hadde noe som jeg vil betegne

”sakrale forestillinger” knyttet til at den gamle delen av Alltinget har en monumental karakter. ”I arkitekturen kan ligge en slags instruks om hvordan den sosiale samhandling skal iscenesettes” (ibid.). Brøgger beskriver at de fleste har kulturspesifikke, tillærte adferdsmønstre som kan aktiveres gjennom arkitektonisk utforming (ibid.). Demonstrantene rettet sitt fokus mot døren på den gamle (monumentale) bygningen, ikke den moderne delen hvor hovedinngangen er lokalisert. Vaktpersonell i Alltingsbygningen opplyste at den gamle døren praktisk talt aldri er i bruk.

Bananer, mynter, egg, fargebomber og sko ble kastet mot en dør som kun har symbolverdi. Politikere og pressefolk kunne nesten uforstyrret gå inn og ut av Alltingets hovedinngang. Dette er sentralt i drøftingen av hvem som var demonstrantens egentlige adressat.

På demonstrasjonenes første dag kommer jeg tilfeldig i prat med en kvinnelig scenekunstner, (ca. 25 år) hennes profesjon er svart humor. Jeg har gjentatte samtaler med henne over tid. Gjennom henne blir jeg også kjent med hennes venner, jeg velger å betegne dem *kunstnerne*. En av *kunstnerne* spiller på en tromme, trolig av indiansk opprinnelse. En annen blant dem spiller på to blikkfløyter samtidig, det gir en disharmonisk lyd. Flere av dem har særegne strikkeplagg. Strikkeplaggene er såpass påfallende at de kan ses som *kunstnernes* uniform. *Kunstnerne* er overbeviste om at det eksisterer en streng politisk sensur i Island, og gir eksempler på radioprogram som har blitt avbrutt midt i sendingen. *Kunstnerne* gir uttrykk for at sensuren kan tilskrives finansvikingers eierskap i mediebedrifter.

Blant demonstrantene oppstår det flere spontane felleskap. Som eksempel nevner jeg en eldre mann og to jenter som opplyser til meg at de er fjorten år. Mannen har en trillebåre og flere hammere. Alle disse tre banker på trillebåren med hammere. Mannen kan betegnes en ordinær *arbeider*. En mann i blå varmedress har koblet trykklufttanker til båthorn for å lage støy. Selv har han hørselsvern, lyden er så høy at det gjør vondt i ørene å komme for nær. Hans motiv for å vise sin misnøye på denne måten er at hans transportfirma har gått konkurs som følge av finanskollapsen. Fellesnevneren mellom informantene med trillebåren og informantene med trykklufttanken er at de kan betegnes ordinære *arbeidere*.

I det etterfølgende vil jeg låne noen uttrykk fra Goffman for å analysere grupperingene, de spontane fellesskapene, og den tilsynelatende samhörighet blant demonstrantene. Jeg velger å dele demonstrantene inn i grupperinger/kategorier etter Goffmans kriterier for å definere et ”opptredenslag” eller bare ”lag” (Goffman 1992:72).

Begrepet lag gjør det mulig for oss å forestille oss opptredener med én eller mer en én opptredende. ... en opptredende kan bli tryllebundet av sitt eget spill, overbevist om at det inntrykk han søker å gi, er den eneste virkelighet. I så fall blir den opptredende sitt eget publikum. Han blir både opptredende og tilskuer i samme skuespill (ibid.:73).

Jeg velger å anvende begrepene gruppe/grupperinger, om de ”lag” jeg har identifisert. Slik jeg ser det er det flere grupperinger blant demonstrantene som er ”tryllebundet av sitt eget spill”. En mulig inndeling i grupper er *familier, anarkister, kunstnere, arbeidere*, samt *oppviglere*. (Det antas at det var flere til stede med samme agenda som oppvigeren jeg observerte.) Man ser lett at de jeg betegner *arbeidere* normalt ikke omgås *anarkister* eller *kunstnere*. Det sentrale er at det er mulig å identifisere flere grupperinger som normalt ikke omgås. Disse grupperingene fikk en (innbilt) fellesskapsfølelse, på tross av at deres bakgrunn, holdinger og uttrykk var svært forskjellige. Dette kan karakteriseres med Goffmans begrep ”foreløbig samstemmighet” (ibid.:18). Tilsynelatende var demonstrantene samstemte, med et felles slagord, men dette slår sprekker når man (etter Goffmans teatermodell) skal definere deres publikum. I teatermodellen spiller skuespillerne mot hverandre, foran et publikum. ”I det virkelige liv komprimeres de tre parter til to. Den rolle som én person spiller, er tilpasset de roller som spilles av de andre tilstedeværende, samtidig som disse andre også er publikum” (Goffman 1992:9). Min slutning er at demonstrantene foran Alltinget var sitt eget publikum. Dette underbygges av at demonstrantene ikke rettet sitt fokus mot politikernes dør, Alltingets egentlige inngang, men snarere etter sine egne (sakrale) forestillinger om hvor fokus skulle rettes. Politikerne var ganske skjermet fra det hele, og de kunne gå relativt uforstyrret til og fra sitt arbeide, inn og ut av Alltingets hovedinngang. (Med unntak av demonstrasjonenes første dag). Humoren blant demonstrantene når de viste frem sine plakater (til hverandre) og forklarte sin symbolbruk underbygger at de spilte sine roller for hverandre.

Borgarahreyfingin kopierte demonstrantenes slagord og ikkevoldssymbol som oransje bånd og oransje roser.

Arbeidsetikk og økonomiske sfærer.

Sfærene realøkonomi og finansøkonomi må ses i sammenheng med islandsk arbeidsetikk. Entreprenørskap og arbeidsetikk er begreper som historisk er sammenflettede i Island. Finansvikingenes kjappe profitter står i grell kontrast til at islendinger historisk lever med en oppfatning av at det er hardt arbeid og høy arbeidsmoral som er grunnlaget for verdiskapning.

Hardly anywhere in other Nordic societies do we meet the same attachment to work as in Iceland. Comprehensive ability to work is the hallmark of the Icelander, whether a desk-bound intellectual, a farmer, or a fisherman. It seems as if Icelanders seek some sort of happiness in being occupied in work. When they gather for a chat or a family dinner, the main topic is work. ...All this is to be seen against the background that Icelanders born since 1940 have never experienced unemployment; there is always plenty of work for those who are interested (Magnússon 1989:140).

Magnússon beskriver i et historisk perspektiv hvordan landløse sesongarbeiderne i konflikt med fiskerbønder har skapt sin identitet gjennom sitt arbeid.

Many regarded their capacity and ability to work as their only asset in life and the only thing to be proud of. In that respect the ideology of work became a power – a mute force in which the workers embedded their feelings of self-esteem and identity (ibid.:146).

Magnússon beskriver videre hvordan fattigdom og knappe resurser har fremtvunget en høy arbeidsmoral blant islendinger. Holdningene til arbeid er dypt forankret historisk, viktigst for oppgaveforståelsen er hvordan høy arbeidsmoral knyttes til islendingers selvbilde.

”One of the most important evaluations of work was that which was connected to respectability and self-esteem” (ibid.:150).

Under andre verdenskrig så man en (forbigående) endring i arbeidsmarkedet.

Bretavinna (arbeid for det britiske forsvaret under andre verdenskrig) var arbeid som hadde høyere lønninger enn vanlig, og arbeidet var langt fra så hardt som islendinger tradisjonelt var vant til (ibid.). Islendinger mislikte den lavere arbeidsmoralen som *Bretavinna* førte med seg. “These conceptions of work are revealed in the worker’s feelings toward *Bretavinna*, which was regarded as unworthy of a worker with a minimum of self-esteem” (ibid.:154).

Høy arbeidsmoral er forankret historisk, og utgjør en viktig del av islendingers identitet.

Hurtige gevinster i finansmarkedet bryter med verdigrunnlaget arbeidsetikken representerer.

Misforhold mellom realøkonomien og finansnæringen drøftes av Reinert (2011). Reinert illustrerer forholdet mellom sfærene realøkonomi og finansøkonomi:

Figur 4.1. Realøkonomi og finansøkonomi som ulike sfærer.¹²

Å forstå finanskriser krever at man har et begrepsapparat som skiller mellom finansøkonomi (det Schumpeter kaller regneenhetene, die *Rechenpfennige*) og realøkonomi (produksjonen av varer og tjenester, Schumpeters *Güterwelt*). Se figur 4.1 (Reinert 2011:84).

Som analyseverktøy velger jeg å betrakte *tradisjonelt arbeid* (islandsk arbeidsetikk) og *finansakrobatikk* (jappekultur) som to sfærer. Dette er ikke økonomisk adskilte sfærer, det eksisterer konverteringsmuligheter mellom dem. Men mange blant demonstrantene oppfattet dette som adskilte sfærer, og hevdet at finansvikingenes økonomiske handlinger ga profitter forbeholdt personer med økonomisk og/eller politisk nettverk. ”Det er knapt noen som for alvor tviler på at økonomiske forskjeller er en type maktforskjeller, og at de økonomisk mektige ofte er de samme som har stor politisk innflytelse” (Eriksen 1998:255).

Når jeg som analyseverktøy betegner *tradisjonelt arbeid* og *finansakrobatikk* som to adskilte sfærer refereres til to adskilte sosiale sfærer hvor man finner holdningsforskjeller til verdiskapning, økonomi og arbeid. Økonomisk konvertering mellom disse sfærene er mulig, men det krever kunnskap og/eller innflytelse.

¹² Figur 4.1: Reinert (2011:84) i *Særtrykk til NOU 2011: 1 - Notater utarbeidet til finanskriseutvalgets arbeid*.

Islandinger oppfatter seg selv som hardt arbeidende (Durrenberger og Pálsson 1989). Jónsson (2009) beskriver at islandinger arbeider omtrent 50 timer i uken (dette er mer enn hva som er vanlig i europeiske land). I europeisk sammenheng har Island den høyeste andel av kvinnelige arbeidstakere, den høyeste andel av tenåringer i arbeid, og den høyeste andel av personer over 50 år i arbeid. Siden 1945 har Island også hatt lavest arbeidsledighet (ibid.).¹³ Islandske entreprenørskap henger tett sammen med den islandske arbeidsetikken. Entreprenørskap samt å se etter nye løsninger er drivkraften bak boomen i designindustrien, og sykkeldrosjen er et eksempel på kreativitet innen den offentlige satsing på nye næringer. Jeg gjengir et sitat fra president Grímssons tale, som omhandler entreprenørskap.

Seventh, we have entrepreneurship – old-fashioned entrepreneurship where the boss himself or herself stands in the front line, taking responsibility, leading the team, giving the company a visible, personal face. This style of entrepreneurship breeds leaders who know they are responsible, aware that their initiative will make or break the deal. ... (Grímsson 2005:4).

Selv om denne talen i etterkant av finanskollapsen har vært kritisert og omstridt viser utsagnet at entreprenørskap har vært og er verdsatt i det islandske samfunnet. Da daværende statsminister Ásgrímsson i februar 2005 lanserte ideen om å gjøre Island til et internasjonalt finanssenter (Jónsson 2009) var også dette innenfor islandske innovasjon og entreprenørskap. En hurtig vekst hadde åpnet økonomiske muligheter som manglet tradisjonelle forankringer. Hastrup (1990) beskriver Reykjavíks hurtige vekst. Byen eksisterte knapt før 1800. Frem til 1900 vokste innbyggertallet til ca. 10.000. I 1990 var innbyggertallet ca. 110.000, omtrent halvparten av Islands befolkning (ibid.:281). Veksten i økonomien har siste tiår hatt et svært høyt tempo (Jónsson 2009). Jónsson siterer hvordan Merrill Lynchs analytiker (R. Thomas) 31. Mars 2008 forklarer årsaken til den forhøyede risikoen knyttet til islandske banker.

One does not have to search hard for answers: rapid expansion, inexperienced yet aggressive management, high dependence on external funding, high gearing to equity markets, connected party opacity. In other words: too fast, too young, too much, too short, too connected, too volatile (Jónsson 2009:123).

Boomen i det islandske boligmarkedet viser at finansøkonomien manglet fundament i reell verdiskaping, realøkonomien. ”Finanskriser skapes når det oppstår et misforhold mellom realøkonomien (den totale produksjonen av varer og tjenester) og finansøkonomien (‘pengemengden’)” (Reinert 2011:83).

¹³ De lave ledighetstallene beskriver situasjonen frem til finanskollapsen, ledigheten økte i 2009.

Den islandske økonomien frem mot finanskollapsen ble av Jónsson (2009) beskrevet som en boble. Thorvaldsson (2009) beskriver jappekulturen som vokste frem, hvor spriket mellom finansøkonomien og reell verdiskaping ble stadig større, helt til bobla sprakk.

At Islands økonomi ville kollapse var i følge Tómasson (2009:143) forutsigbart. Reinert beskriver at den enkelte som tjener penger innen finanssektoren, med kunnskap om at profitt ikke er gjenspeilet i realøkonomien, rasjonelt ser at dette leder mot en krise. ”Det øyeblikket det blir klart for markedet at finansøkonomien er et ikke-bærekraftig pyramidespill blir nå ofte kalt ’The Minsky Moment’ ” (Reinert 2011:90).

”Det gjelder bare å stå så nær døren at man kommer seg ut før de andre når ’the Minsky Moment’ inntreffer” (Reinert 2011:92)[min utheving].

Demonstrantene forfektet at det var nettopp dette som hadde skjedd i Island.

Vi kan si at mens finanssektoren og realøkonomien i gode tider lever i symbiose, de støtter hverandre, blir finanssektoren i krisetider som en parasitt som svekker realøkonomien. Det som var rasjonelt (investere i ny teknologi) ble irrasjonelt (investere i pyramidespill) (Reinert 2011:91).

Den generelle holdingen blant demonstrantene indikerte at finansakrobatene ble oppfattet som snyltere. Dette ble uttrykt gjennom plakattekster som ”Nødutgang til Skatteparadis”.

Et relatert og mer generelt poeng som finanskrisen illustrerer, er at profitt-maksimerende foretak normalt ikke sørger for god håndtering av stor risiko sett fra et samfunnsøkonomisk perspektiv. ... Det er imidlertid også klart at insentivstrukturen i finansforetakene vil føre til at foretakene tar for høy risiko, fordi beslutningstakerne i finansforetakene får en betydelig større andel av gevinstene når det går bra, enn den andel de må ta av tapene når det går dårlig. ... (Holden 2010:30).

Det norrøne begrepet *útrás* er ekvivalent med det norske begrepet finansviking(er), og betegner islendinger engasjert i finansnæringen utenfor Island (Jónsson 2009).

Thorvaldsson (2009) beskriver hvordan finansvikingene for en stor del beskjeftiget seg med prosjekter utenfor Island. Med andre ord, finansvikingene (eller finansakrobatene) betraktet økonomien med helt andre holdninger og et annet perspektiv en det lokale. Gjennom dette så de også mulighetene for store private økonomiske gevinster.

Barth (1996) beskriver at responsen på profittmuligheten *Tomatmannen* avdekket var at flere forsøkte å gjøre det samme, med et sammenbrudd i sfærene som resultat. Den islandske ekvivalenten er at mange hadde øynet mulighet til profitt innen sfæren *finansakrobatikk*.

De av mine informanter som redegjorde for (egne) tap av penger relatert til finanskollapsen opplyste at de hadde tatt opp lån i utenlandsk valuta og investert i finansmarkedet. En av mine informanter opplyste at personer som søkte bankene om lån kunne bli tilbudt å låne vesentlig større beløp enn hva de selv hadde tenkt. Klondyke-stemningen i boligmarkedet var med andre ord tilstedeværende ved de fleste aspekt av økonomien. En generell holdning blant mine informanter var en erkjennelse av at boomen ga gode tider for alle, og at det hadde vært et svært høyt forbruk. En kvinnelig informant (ca. 30) som driver et eget designforetak beskrev seg selv som ”shopoholiker”, et uttrykk hun mente var representativt for islendinger flest.

Den islandske arbeidsmoralen henger tett sammen med identitet og selvfølelse, og er knyttet til visshet om at man bidrar til fellesskapet. *Finansakrobatikk* bryter med dette prinsippet. Den hurtige veksten medførte at det implisitt i økonomien oppstod et potensial for profitt som få forutså konsekvensene av. Det oppstod en gråsone.

Tomatmannen opererte i en økonomisk gråsone, hans handling brøt ingen juridiske regler, men samfunnet hadde ikke tatt høyde for profittmuligheten han avdekket.

Igen må man anta at denne situasjonen er ustabil: denne verdiflyten på tvers av grensen kan påskynde en reevaluering mellom sfærer, noe som avstedkommer at verdifastsettelsen i de to sfærene blir brakt mer på linje med hverandre (Barth 1996:65).

At den islandske økonomien var i en gråsone tydeliggjøres gjennom anvendelse av lovverk som tidligere aldri har vært anvendt. På en pressekonferanse 5. januar 2010 kunngjorde Islands president at han ikke vil stadfeste lov nr.96/2009, som hjemler finansministeren å gi statsgaranti for et lån som skal dekke minstegarantien til *Icesave* kundene i Storbritannia og Nederland (Grímsson 2010).

If a president refuses to sign a law, it none the less becomes valid provisionally and its permanent validity is decided on in a referendum. **This has never occurred**, and the presidents of Iceland have never exercised any major political power, **nor have they been intended to by their voters** (Karlsson 2000:323) [min utheving].

I praksis er presidentens handling det samme som å nedlegge veto. Det politiske dramaet synliggjøres gjennom presidentens veto. Parlamentarisk praksis rystes i grunnvollene.

Torskekollapsen i 1989 var naturgitt, i motsetning til finanskollapsen i 2008, som var skapt av mennesker. Selv om de økonomiske konsekvensene er fullt ut sammenlignbare ser man at den islandske befolkningens reaksjon på, og håndtering av disse to krisene svært forskjellige.

Douglas påpeker at det har oppstått et skille mellom tradisjonelle forestillinger og det moderne, "overtroen" er fjernet fra risikovurderinger. Det tas for gitt at samfunnets funksjoner har matematiske modeller som er kalkulerbare og etterprøvbare. Om noe går galt er det fordi noen har gjort en feil, Douglas betegner dette "real blaming".

We were supposed to be able to recognize real dangers, whose causes are objectively identified, backed by the authority of valid experiment theory. Chance, mystery, and malice lurked in small corners not yet claimed by science but, generally speaking, thanks to our accurate knowledge of the world and our powerful technology, our blaming behavior went direct to real causes instead of being deflected to the constitution-supporting function it preformed elsewhere. For us, the line of reasoning implied, what you could call 'real blaming' was possible (Douglas 1994:7).

Overføres dette til Islands økonomi ser man at et tap av kjøpekraft som følge av naturgitte forhold (torskekollapsen) erkjennes og aksepteres, i motsetning til et tilsvarende tap hvor det er mulig å søke etter "real blaming". Det uforutsigbare ved primærnæringen fiske oppfattes som en del av kulturarven, mens finansakrobatikk oppfattes som et fremmedelement.

Nasjonens lederskap hadde manet frem en holdning om at Island og islendinger var unike, at fellesskapet ivaretok at alle hadde et sikkerhetsnett, og at det var trygt å gamble på børsen.

Icelanders are risk takers. They are daring and aggressive. Perhaps this is because they know that if they fail, they can always go back to Iceland where everyone can enjoy a good life in an open and secure society; the national fabric of our country provides a safety-net which enables our business leaders to take more risks than others tend to do (Grímsson 2005:4).

Denne siteringen fra president Grímssons tale ble hyppig anvendt i 2009, i sarkastiske vendinger. Man gjenfant sitatet blant demonstrantene, i aviser, og som trykk på humorartikler. Samfunnets sikkerhetsnett sto i fare for å svikte, i følge demonstrantene som en konsekvens av udugelig lederskap (*Vanhæf Ríkisstjórn*). Demonstrantene forfektet at (navngitte) politikere og økonomer hadde spilt hasard med velferdsstatens fellesgoder.

Retrospektivt ser man at velferdsgodene ikke forsvant, men i en atmosfære preget av panikk trodde mange at finansakrobatene på en umoralsk måte hadde spilt bort fellesskapets verdier.

Moral.

Flere av mine informanter hevdet at de som drev spillet på børsen i Reykjavik var klar over at de tok ut fiktive gevinster på bekostning av fellesskapet. Demonstrantene la til grunn at aktørene på børsen hadde kunnskap om at de økonomiske utbyttene som ble tatt ut var over den reelle bæreevnen, og at disse gevinstene var forbeholdt noen få. De samme informanter hevdet at dette spillet var mulig, grunnet et samrøre mellom finansvikinger og politikere, jfr. Sigurgeirsdóttirs (2009) begrep 'Kameratsamfunnet' (kunningjapjódðfélagið), samt hennes beskrivelse av politisk klikkdannelse (political cronyism).

Butikkansatte i Reykjavik sentrum opplyste i januar 2009 at få islendinger handlet annet enn hva de anså strengt nødvendig. Det rådet en avventende holdning. Unntaket var ifølge flere butikkansatte gaver. Islendinger handlet gaver uavhengig av den økonomiske situasjonen.

Mauss anvender *Hávamál* som eksempel for å beskrive gavebytte i en norrøn kontekst.

"I den skandinaviske sivilisasjonen, og i mange andre, gjennomføres bytte og kontrakter i form av gaver, som i teorien er frivillige, men som i realiteten representerer en forpliktelse" (Mauss 1995:11). Det er selvsagt ingen direkte (norrøn) link til at islendinger i januar 2009 kun handlet gaver. Men at islendinger i en usikker tid avgrensner sin handel til å fullføre sine sosiale forpliktelser relatert til gaver har signifikans. Det viser at resiprositeten i (det norrøne) gavebyttet ikke bortfaller i en situasjon hvor samfunnsøkonomien slår sprekker.

I følge Mauss (1995) utgjør gaveutveksling en del av *systemet av totale ytelser*, hvor det i tillegg til gaveutveksling sirkulerer løsøre og fast eiendom, økonomisk nyttige ting, samt også høflighet, selskapeligheter, riter, kvinner, fester og militære tjenester (ibid.). Med referanse til Cuq (Mauss 1995:76) kritiserer Mauss en fremstilling av at det har skjedd en gradvis økonomisk utvikling frem mot dagens kredittmarked.

Utgangspunktet er i realiteten et annet, det må søkes i et system som juristene og økonomene har lagt til side fordi de ikke interesserer dem. ... Det er med utgangspunkt i et system av langsiktig, gjensidig gaveutveksling at det har utviklet seg på den ene siden et forenklet, samtidig varebytte; og på den andre siden kjøp og salg, både kreditt og kontant; og til slutt lån (Mauss 1995:76).

Lån og kredittkort utgjør en form for forsinket bytte. Parallelt eksisterer enklere bytteformer, herunder vennetjenester (som også er forsinket bytte). Kredithandel, gaver, samt også vennetjenester faller inn under Mauss' begrep *systemet av totale ytelser*.

Sammenhengen mellom økonomi og moral må ses i et helhetlig perspektiv, uavhengig av om det eksisterer flere sfærer. Innen sfæren *tradisjonelt arbeid* (realøkonomien) vil den islandske arbeidsetikken normalt ivareta at alle deltar og yter etter evne for å bidra til fellesskapet. Mauss fremhever de rettighetene arbeideren har opparbeidet gjennom sitt arbeid, retten til en trygg alderdom, trygghet mot sykdom og arbeidsledighet.

Arbeideren har gitt sitt liv og sitt arbeid på den ene siden til fellesskapet, og på den annen side til arbeidsgiveren: skjønt han også selv må bidra til egen velferd, er de som har nytt godt av hans tjenester til ikke frikjøpt vis-a-vis ham i og med utbetalingen av lønn (Mauss 1995:194).

Det vil utvilsomt føles som et tap om opparbeidede rettigheter går tapt som følge av et uansvarlig bankvesen, unnfalighet blant politikere og grådighet blant finansakrobater.

Finanskrisens ringvirkning, en økonomisk kollaps i Island i 2008 var ny for islendinger, men i et historisk perspektiv er det som skjedde en tilbakevendende problemstilling.

Gjennom hele sivilisasjonens historie finner vi som en rød tråd at 'finanssektoren' bare gjør nytte for seg når den investerer i realøkonomien. Muslimes forbud mot rente – *riba* – og kristent forbud mot å ta renter, frem til 1600-tallet, må begge sees i dette perspektivet. Formuesøkning uten at man selv løftet en finger var ansett for *kvalitativt* å være noe helt annet enn å tjene penger gjennom 'ærlig arbeid', handel og produksjon (Reinert 2011:85).

For Islands del kan et misforhold mellom finansøkonomi og realøkonomi i nyere tid spores tilbake innføringen av ITQ-systemet (kjøp og salg av fiskekvoter) i 1990.¹⁴ Pálsson (2004) beskriver hvordan ITQ-systemet har resultert i at kapital prioriteres fremfor arbeid, og at fiskets maktesenter er flyttet fra havet til landjorda. Resultat er en økning i (den økonomiske) avstanden mellom båteiere og arbeidere.

En fisker kommenterte et tilfelle der en ung båteier hadde sluttet å fiske for i stedet å leie ut kvoten sin på denne måten: "Han arbeider ikke, og det er unaturlig – en ung man som ham!" En annen fisker sier det slik: "Hele systemet får jo nødvendigvis et djevelsk tilsnitt når folk bare kan leie ut kvoten sin, og så slappe av i senga". Disse og andre liknende utsagn vitner om en grunnleggende folkelig forestilling om arbeid, kroppslige erfaringer og moral, som resonnerer med den såkalt middelalderske husmanns-tanken om produksjon og utveksling, der kjøpmannen og ågerkarlen ikke regnes for å skape noe på egen hånd, **men på en umoralsk måte utvinner penger fra penger** (ibid.:38)[min utheving].

¹⁴ " ... fiskeriloven av 1990 slo fast at fiskerettigheter er en vare som alle andre" (Pálsson 2004:38).

Arbeidernes misnøye med kvotesystemet, og at noen ”utvinner penger fra penger” viser et begynnende sprik mellom realøkonomi og finansøkonomi. Etter at (daværende statsminister) Ásgrímsson i 2005 kunngjorde ideen om å gjøre Island til et internasjonalt finanssenter har spriket mellom sfærene bare vokst, helt til bobla sprakk i 2008.

Som en konsekvens av kjøpefesten islendingene opplevde i forkant av finanskollapsen ble tradisjonelle samfunnsverdier tillagt mindre verdi. Når økonomien kolliderer søker samfunnet seg tilbake til tradisjonelle verdier, som arbeid og arbeidsetikk. Disse tapte verdiene kan ses som ’tema som har vært glemt for lenge’.

Samfunnet vil tilbake til den sosiale cellen. Det søker å omfatte individet med en total omsorg, hvor rettsfølelsen blander seg med andre og renere følelser; følelser som har å gjøre med veltidighet, ’sosiale ytelser’ og solidaritet. Tematikken omkring gaven, friheten og forpliktelsen ved gaven, tematikken omkring gavmildheten og renten man må yte, er på vei tilbake, slik et tema som har vært glemt for lenge dukker opp igjen (Mauss 1995:195, 196).

Konsekvensen er at verdiskapningen som *tradisjonelt arbeid* (arbeidsetikken) representerer blir oppjustert som verdinorm/verdimåler. Sfærene (realøkonomi og finansøkonomi) blir reevaluert fordi det har oppstått et misforhold mellom dem. Med et slikt perspektiv kan man se finanskollapsen som en (ekstrem) konjunktursvingning, jfr. ”... at ’finanssektoren’ bare gjør nytte for seg når den investerer i realøkonomien” (Reinert 2011:85). Men om man ser finanskollapsen i Island som et ekstremt utslag av konjunktursvingninger finner man ingen nærliggende forklaring på de voldsomme demonstrasjonene foran Alltinget. Bunnen gikk ut av økonomien, men opp- og nedturen er islendinger historisk godt vant til, jfr. oppgavens historiske kontekst. Forklaringen på de voldsomme demonstrasjonene og de mange surrealistiske uttrykkene må søkes i at islendinger var manet til å tro at de var unike i økonomisk sammenheng, jfr. utdrag fra SIC-rapport (i oppgavens økonomiske kontekst), samt også politikernes forsikringer om at økonomien var solid. Statsminister Geir H. Haarde uttalte til *Iceland Review* primo 2008:

The Icelandic banks are healthy and I am confident that they can weather the storm in international financial markets. ... There are those who argue that the banks have become too big for the country and that the current turmoil could bring down the banks and cause severe economic conditions in Iceland, **but this is totally unfounded in my view.** (Haarde 2008:101) [min utheving].

Noen måneder senere var kollapsen et faktum. I dette perspektivet er det lett å skjønne at islendinger flest mistet tilliten til den sittende regjeringen. Sjokk, vantro, panikkhamstring og en brist i det nasjonale selvbildet er beskrivende for islendingers reaksjoner på kollapsen.

Konvertering av tapsfølelse.

En av mine informanter opplyste at hun før bankkollapsen hadde inngått en avtale med en nederlender om at de skulle samarbeide om statistisk bearbeiding av et forskningsmateriale. Da hun ankom Nederland kansellerte han avtalen, begrunnet i at han ikke lenger hadde tid. Men hun var overbevist om at den egentlige forklaringen ligger i bankkrasjet, og at nederlenderen, eller noen i hans krets tapte penger på *Icesave*. Hun opplyste også at hun kjente til islendinger som løy om sin nasjonalitet når de var i utlandet. Gjennom min feltperiode møtte jeg mange som ga uttrykk for at islandsk identitet hadde blitt krenket gjennom Storbritannias anvendelse av antiterrorlovgivning mot Island. Islendinger flest ble påført en følelse av å være en internasjonal pariakaste, og at verden ler av Island.

I tiden rett etter finanskollapsen var den økonomiske situasjonen uoversiktlig. Det er utvilsomt at mange islendinger led store økonomiske tap, men få av mine informanter blant demonstrantene kunne redegjøre for konkrete økonomiske tap. Flere informanter som ikke tok del i demonstrasjonene var av den oppfatning at få av de som hadde lidd reelle økonomiske tap var å se blant demonstrantene. Men mange plakater opplyste om store pengesummer som det ble påstått at politikerne og finansvingene hadde sløst bort. Dette kan tolkes til at tapet av nasjonalt selvbilde for mange ble konvertert, til å gi uttrykk for et økonomisk tap. Tapet av den nasjonale stoltheten lar seg ikke kvantifisere, og er derfor vanskeligere å uttrykke.

Det finnes pr. i dag ingen absolutt måleenhet for taps størrelse tilsvarende Meterkonvensjonens l-metring.
... Det finnes pr. i dag ikke noen tapsmåleenhet løst fra subjektets *opplevelse* av tap (Follo 1997:58).

...”Det subjektet imidlertid kan gjøre – og som det synes plausibelt å anta at subjektet faktisk gjerne gjør – om enn muligens blott intuitivt, er å relatere taps størrelser til størrelsen på andre egne tap” (ibid.).

Blant mine informanter opplyste mange at økonomien var deres motiv for å ta del i demonstrasjonene, selv om det var uavklart i hvilken grad de hadde et kvantifiserbart tap på det tidspunktet demonstrasjonene fant sted, rett og slett fordi ingen da hadde særlig oversikt over den økonomiske situasjonen. ”Folk handlar ikkje utifrå korleis verda er, men slik dei *trur* ho er” (Heradstveit og Bjørge 1987:13). Mitt inntrykk er at mange tok utgangspunkt i sin nære krets, familie og/eller venner når de redegjorde for sine tap. Et eksempel er en tenåringsgutt som demonstrerte fordi hans bror hadde gått personlig konkurs. Som en følge av konkursen hadde brorens ekteskap gått i oppløsning. Tenåringsguttene var overbevist om en sammenheng knyttet til finanskollapsen.

Satt på spissen kan man si at han mente at politikerne hadde skyld i brorens skillsmisse, og derigjennom ”konverterte” familiens følelse av tap til å gi uttrykk for et økonomisk tap. Det var utvilsomt mange forskjellige motiver for å ta del i demonstrasjonene. Konvertering av tapsfølelse må derfor kun ses som en samlende, overordnet konsekvens i det meningsmylderet demonstrantene utgjorde.

Demonstrasjonene var utvilsomt en *arena* for å gi utløp for tapsfølelse knyttet til kollapsen. Men tapene var nødvendigvis ikke av økonomisk karakter. For mange av de tilstedeværende kan tap av nasjonal selvfølelse vært et motiv, eller også andre følelser av tap. At det er mulig å se demonstrasjonene som en *arena* hvor tap av nasjonal selvfølelse ble uttrykt gjennom at tapet ble konvertert til å gi uttrykk for økonomiske tap vil jeg underbygge gjennom et eksempel som ikke er hentet fra demonstrasjonene. Utenfor en mobil hamburgersjappe i Reykjavik sentrum møtte jeg (juni 2009) en person som spurte tilfeldige forbigående hvor de kom fra, kun med det for øye å si ”fuck you” til alle som var utlendinger.¹⁵ Han roet seg såpass at vi hadde en samtale, og han begrunnet sin oppførsel med at verden ler av Island og islendinger. Hans oppfatning av at verden ler av Island er beskrivende. Dette kom til uttrykk både gjennom selvironi, som *adapt an icelander*, og å bære t-skjorter som utpeker Island som en bananrepublikk (rettet mot politikerne). Frustrasjonen ble også rettet utad, eksempelvis gjennom tilsvar til Storbritannias anvendelse av antiterrorlovgivning mot Island, i uttrykket *Brown is the Colour of Pooh*.

Den økonomiske kollapsen var en (nødvendig) reevaluering av sfærene realøkonomi og finansøkonomi, eller for å bruke oppgavens begrep, tradisjonelt arbeid vs. finansakrobatikk. Demonstrasjonene var folkets spontane respons på denne reevalueringen. I oppgavens avslutning redegjøres for at motivene for å demonstrere ikke var sammenfallende for alle som deltok. Oppgavens avslutning vil også forankre demonstrantenes mange ikke-islandske uttrykk i det islandske, samt også komme tilbake til enkelte svakheter i oppgaven.

¹⁵ I motsetning til hva mange nordmenn tror blir også nordmenn helt klart oppfattet som utlendinger i Island (Snævarr 2010).

5. Avslutning.

Jeg har oppfattet mine informanter dit hen at islendinger flest trodde Islands økonomi var solid, helt frem til kollapsen høsten 2008 var et faktum. I tråd med politikernes forsikringer trodde de fleste at den internasjonale finanskrisen ville blåse forbi sagaøya. Sjokk og vantro over spriket mellom den generelle oppfatningen av islandsk økonomi og den reelle situasjonen ga støtet til mange særegne uttrykksformer. Oppgavens avslutning vil vise hvordan demonstrantenes mange ikke-islandske uttrykk kan forankres islandsk kultur.

Først er det hensiktsmessig med en generell redegjørelse for oppgaven. Etter avsluttet feltarbeid har situasjonen i Island vært i endring. Gradvis har den kaotiske og uoversiktlige situasjonen som møtte meg i felt blitt mer oversiktlig. Et retrospektivt syn på den økonomiske situasjonen er det eneste mulige, begrunnet i at anvendt litteratur er tilkommet i ettertid. Deler av litteraturen oppgaven bygger på er publisert mer enn to år etter finanskollapsen i 2008.

En generell svakhet ved kvalitative studier er manglende etterprøvbarehet.

Ofte dreier det seg om studier som ikke er direkte gjentakbare (reproduserbare), blant annet fordi de studerte fenomenene forandrer seg relativt fort. Ofte er forskeren selv den eneste som kjenner fenomenene gjennom personlig erfaring (Grimen 2000:202).

Den personlige erfaringen man gjør på et så kaotisk feltsted som politiske demonstrasjoner utgjør blir naturlig nok preget av tilfeldigheter. Jeg havnet tilfeldig blant demonstrantene og hvem jeg intervjuet var også i stor grad basert på tilfeldighet. Mitchell (2006) viser hvordan også tilfeldigheter kan avdekke ny kunnskap.

Demonstrantene hadde en ting felles, de hadde (av forskjellige grunner) anledning til å demonstrere, i motsetning til det store flertall av islendinger som var på arbeid hele perioden demonstrasjonene varte. Denne seleksjonen har selvsagt betydning for hva slags inntrykk og informasjon man kan trekke ut av å intervju demonstranter. En annen føring som er lagt i mine intervjuer er demonstrantenes beskrivelser av politikere og økonomer som ”kjeltringer”, med en forventning om at jeg skulle ha samme mening (jfr. D’Andrade: ”respond as I do”).

To say someone is a ‘crook’ is to refer to more than the objective fact that something was intentionally taken by someone who had no legal right to it; part of the meaning of ‘crook’ is that the person who did this did something *bad* and is a *bad person*. Many of the terms of natural language blend the way the world is and our reaction to it, perhaps because in this way we can tell others how we want them to respond also (‘respond as I do’) (D’Andrade 2006: 513).

For å kunne intervju demonstrantene måtte jeg innta en mottakelighet til deres meninger. Dette har uunngåelig satt farge på mitt helhetsinntrykk. I kontrast til demonstrantenes ønske om å fremstå som ”rebelske” virket de islendinger jeg møtte i ordinære arbeidssituasjoner (relativt) uanfektet av det hele. Butikkansatte ytret bekymring for fallende omsetningstall.

For å tegne et fullstendig bilde av mitt feltarbeid/feltperiode beskrives (observerbare) endringer den økonomiske krisen har forårsaket. Stillestående heisekraner har vært et monument over den økonomiske krisen, men gjennom hele 2009 var ikke krisen påfallende synlig i gatebildet. Dette underbygges av et utsagn fra en av mine informanter:

”Jeg hadde ikke visst at det var en krise i Island om det ikke var på nyhetene hele tiden” (min oversettelse). Flere informanter ga lignende utsagn.

Det ble desember 2009 meldt om en økning i julehandelen i Island, sammenlignet med 2008. Informanten *Aftur* opplyste at økt julehandel i 2009 kan forklares ved at folk flest ikke lenger har råd til de tradisjonelle handleturene til København eller Stockholm. Storparten av islendingers julehandel (i 2009) ble i følge informanten *Aftur* gjort i Island.

2009 ble ikke noe jubelår på Island. Arbeidsløsheten mer enn doblet seg. Inflasjonen nådde opp i over 16 prosent. Mange flyttet ut. Men islendingene er både arbeidsomme og omstillingsdyktige. Nesten helt nye biler som folk ikke lenger hadde råd til å eie, ble et nytt konsept for eksport (Isachsen 2011:3).

Når foretningene melder om økt julehandel er det likevel en tydelig indikasjon på at det ikke dreier seg om en alvorlig krise. Den økonomiske kollapsen berører ikke islendinger flest på en slik måte at noen mangler vesentlige ting. Det er ingen dramatisk nedgang i privat forbruk, og velferdsstaten og helsevesenet fungerer. *Aftur* uttalte at før finanskollapsen var handleturer til europeiske storbyer vanlig, samt også kostbare feriereiser. Etter kollapsen så man en økning i antall islendinger som ferierte i eget land, i campingvogn. Campingvognene ble humoristisk betegnet gjeldshaler. Men når de aller fleste har råd til å dra på ferie tar det brodden av begrepet økonomisk krise.

4. Oktober 2010 meldte Morgunblaðið (nettutgaven)¹⁶ at tusenvis av islendinger demonstrerte utenfor Alltinget for å markere sin misnøye med situasjonen etter finanskollapsen.

Demonstrasjonene utenfor Alltinget i 2009 var helt unike, og de største på over 60 år.

18 måneder senere ser man at en barriere er brutt, demonstrasjoner er ikke lenger et særsyn.

¹⁶ http://www.mbl.is/frettir/innlent/2010/10/04/drunur_og_reykjarmokkur/ (sist nedlastet 9.10.2011)

Om turbulensen etter finanskollapsen utelukkende hadde en økonomisk årsak kunne man anta at det hele ville roe seg om den økonomiske situasjonen ”roet seg”. Islands sentralbank rapporterte (17.02.2011) at den nasjonale gjelden er lavere enn før bankkrasjet.

Tross alt ser det ut til å være mulig å hevde at når tåken, som nå innhuller innholdet i konkursboet til de gamle bankene, letter, vil det vise seg at den nasjonale gjelden er betraktelig mindre enn den var før bankkrasjet (Central Bank of Iceland 2011)(norsk oversettelse Albert Einarsson / islandsk. no).

Sitatet er (fra et økonomisk perspektiv) tatt litt ut av sin kontekst. Det ligger fortsatt en tåke over den islandske økonomien, men med tydelige signaler på at situasjonen er under kontroll, jfr. Isachsen (2011).

Bristen i det nasjonale selvbildet synes likevel å ha et sterkt grep i det islandske samfunnet. Islendinger nekter å erkjenne at landets lille størrelse skal være til hinder for deres ambisjoner (Jónsson 2009). Men stilt ovenfor antiterrorlover fra Storbritannia oppleves nok Island som et lite land også for islendinger. At et begrep som *kameratsamfunnet* oppstår kan relateres til at Islands befolkningstall er lavt. Det kan lett oppstå habilitetsproblematikk i en liten befolkning. Når de økonomiske kurvene peker oppover er de få som tenker over det, men når det hele kollapser oppstår et behov for å peke på syndebukker, vennetjenester og kameraderi.

Isachsen (2011) beskriver hvordan finansiering av bil og boliglån i utenlandsk valuta grep om seg i forkant av kollapsen, japanske yen og sveitsiske franc var særlig populært. En av fem islendinger valgte boligfinansiering i utenlandsk valuta. Overgangen til lån i utenlandsk valuta har delvis sin forklaring i at mange islendinger simpelthen fulgte en økonomisk trend, uten en egen refleksjon eller tilstrekkelig økonomisk oversikt over eventuelle konsekvenser.

Mange følte seg dumme om de ikke gjorde som naboen og tok besparelsen som lå i lave japanske eller sveitsiske renter. Troen på at folk handler ”rasjonelt” og er ”fremoverskuende” i sine finansielle disposisjoner, er nettopp det – en tro (ibid.:2).

Demonstrantenes metafor, flokkdyret sau, får en dobbel betydning med dette perspektivet. Metaforen slår tilbake på folket (demonstrantene selv) som har vært ukritiske, samtidig som det ytres at politikernes og økonomenes råd har vært vill-ledende. Dette igjen, underbygger drøftingens ”teaterperspektiv”, som påpeker at demonstrantene var sitt eget publikum.

Det unike for demonstrasjonene foran Alltinget i 2009 er de mange surrealistiske uttrykk, samt de mange spontane fellesskap som oppstod, eksempelvis mellom mannen med trillebåren og de to fjorten år gamle jentene.

Det kan synes som suggesjonen blant demonstrantene var en medvirkende årsak til de mange spontane fellesskap.

Det er vanlig å forklare handlinger ved å sette dem i sammenheng med ønsker, oppfatninger, følelser eller andre sinnstilstander. Aller vanligst er den forklaring at noen har en hensikt, som får dem til å bestemme seg for å gjøre noe (Malnes 2008:137).

Gjennom et eksempel vil jeg vise at motivet for handling ikke er synlig gjennom handlingen i seg selv. Jeg tar utgangspunkt i min observasjon av to unge kvinner (ca. 20 år) med et estetisk uttrykk som kunne minne om en mellomting mellom et satanistisk ritual og en regndans.

De unge kvinnene, tilsynelatende en integrert del av demonstrasjonene, danset en utagerende dans inne i en ring av mennesker. Inne i ringen var det plassert flere fakkelbokser, og de to kvinnene hoppet over og rundt disse fakkelboksene, samtidig som alle ropte det samme taktfaste slagordet. Fakkelboksenes plassering inne i ringen utgjorde et mønster som indikerte at også selve plasseringen hadde en symbolverdi. Jeg fornemmet et tydelig samspill mellom kvinnene og de i ringen rundt dem. Det hele virket iscenesatt for å skulle symbolisere noe.

I samtale med disse to unge kvinnene fikk jeg senere opplyst at de var søstre, og at de ikke hadde hatt noe spesielt i fore denne dagen, så de mer eller mindre lot seg rive med av demonstrasjonene. At de havnet inne i ringen av mennesker var, slik jeg forstod, litt tilfeldig. Mitt inntrykk er at den konstante trommingen genererte en suggesjon som innbød til dans, og det virket ikke som de var opptatt av et politisk budskap. Det som syntes viktigst for dem i samtalen var hvorvidt jeg hadde tatt bilder av dem. En av kvinnene ga meg en e-post adresse for å sende dem eventuelle bilder. Observasjon av disse to kvinnene ga inntrykk av et sterkt politisk engasjement, men i realiteten var de ikke så opptatt av verken politikk eller økonomi. Dette viser at det forelå mange forskjellige motiv for å delta i demonstrasjonene, og at demonstrantene utgjorde et meningsmylder som faller inn under begrepet *modus vivendi*.

Som en induktiv slutning kan man legge til grunn samhold i en uforutsigbar tid som motiv for enkelte. Men blant demonstrantene var det også noen som tydelig var spenningsøkende tenåringer, samt at jeg har beskrevet at det befant seg *oppviglere* inne i folkemengden. Eksempelet med de to unge kvinnene viser at man lett kan tillegge motiver til de man kun observerer uten å intervju. Samme aspekt kan sies å gjelde for presentasjonen av de grupperingene som er identifisert blant demonstrantene. Goffmans (rolleteoriske) perspektiv er primært anvendt for å presentere informantene, og må derfor ikke tolkes bokstavelig.

Selv om det dreier seg om reelle grupperinger så har teatermetaforen sine begrensinger.

Den påstand at hele verden er en skueplass er så almindelig at leserne kjenner til dens begrensninger og bærer over med det, da de vet at de når som helst kan bevise for seg selv at man ikke skal ta påstanden for alvorlig (Goffman 1992: 210).

I poetiske vendinger kan man skrive utfyllende om at *familiene* roper på en revolusjon, og at *anarkistene* priser opprøret. *Kunstnerne* forlenger sine uttrykk inn i demonstrasjonene, samt at *arbeidernes* arbeidsetikk har havnet i vanære. *Oppvigleren* setter det hele i flammer. Men å gå for langt i dette kan som nevnt medføre at aktørene tillegges motiver. Hovedtrekkene er viktigst. Man har ingen mulighet til å gjenskape situasjonen, og i liten grad mulighet til å intervju informantene på nytt. Med dette som bakgrunn vektlegger jeg i oppgavens videre avslutning primært å fokusere på forhold/endringer som er sikkert identifisert.

Arbeidsledigheten som fulgte i kjølvannet av finanskollapsen var et helt nytt fenomen for islendinger, jfr. Magnússons (1989) og Jónssons (2009) beskrivelser av høy sysselsetting i Island. Når ledigheten på noen måneder stiger til over 10.000 i en befolkning på ca 320.000 oppleves dette selvsagt som svært dramatisk. Island opplever også fraflytting som følge av kollapsen. Dette kan man anta vil sette langvarige spor. Forestillingen om Island som et sosialt sikkert sted å bo slår sprekker.

Denne unge kvinnen var blant demonstrantene utenfor Alltinget. Hun opplyste at hun hadde hørt de siste ledighetstallene via radioens nyhetssending, kun få minutter før hun selv ble oppsagt. Hennes plakattekst oversatt til norsk: Jeg er arbeidsledig nummer 12.155.

Politisk praksis og holdninger er endret som følge av finanskollapsen. Jeg har nevnt at Islands president for første gang i historien anvendte sin vetorett, mot regjeringens *Icesave*-avtale. En ny avtale ble senere forhandlet frem, men presidenten sendte også denne nye avtalen til folkeavstemning. At presidenten anvender veto er en ny praksis i islandsk sammenheng. De politiske beslutningsprosessene berøres og folks tillit til politikere og politiske partier er kraftig svekket, noe som kommer til uttrykk gjennom etablering av politiske alternativer.

Bevegelsen *Borgarahreyfingin* skulle representere et nytt politisk alternativ, men tok form av et ordinært politisk parti. Senere har partiet *Besti Flokkurinn* (Det beste partiet) blitt etablert. *Besti Flokkurinn* legger ikke skjul på at partiet er etablert i forakt til det politiske systemet, med et ironisk/sarkastisk partiprogram (<http://bestiflokkurinn.is/>).

*Besti Flokkurinn*s program/hjemmeside innehar en god del humoristiske elementer, og en del av oppslutningen har nok sin årsak her. Som jeg har vært inne på tidligere, humor har vært og er et viktig redskap for å ufarliggjøre den økonomiske kollapsen og konsekvensene av krisen. Bak den sarkastiske profilen ligger reell politikk, og partiet har (mai 2011) reell innflytelse. Ved valget i 2010 fikk partiet i enkelte valgkretser opp mot 50 prosent av stemmene. At denne type protestparti kan oppnå såpass stor oppslutning er beskrivende for den generelle misnøyen med politikerne, jfr. begrepet ”politisk klikkdannelse” (Sigurgeirdóttir 2009).

Besti Flokkurinn har et uttrykk som er nytt islandsk sammenheng, på samme måte som få eller ingen av demonstrantenes uttrykk har vært sett tidligere i Island. Men demonstrantenes estetiske uttrykksformer gjenspeiler ikke de reelle bakenforliggende årsakene til finanskollapsen. Fyrverkeri, bananer, skokasting, svømmebriller, oransje roser og tromming på kasseroller gir ingen umiddelbare assosiasjoner til korrupsjon, vennetjenester, feilslått entreprenørskap eller manglende politisk styring. Det synes heller ikke å være en rasjonell handling å plassere barn ned i fireårsalderen blant demonstranter, og utstyre dem med kakebokser å banke på, og plakater som krever *Nytt Island*.

Hensikten med deltagende observasjon er å oppleve situasjoner og hendelser likt med sine informanter. Jeg delte mine informanters oppfatning av at større politiske endringer ville komme. I dette perspektivet blir en del av de irrasjonelle handlingene likevel rasjonelle. Den *multisensoriske* opplevelsen av å være tilstede under demonstrasjonene hadde et festpreg som lett kunne gi assosiasjoner til en rituell avslutning av den forutgående kjøpefesten.

Konformitetsbruddet skiller demonstrasjonene i Reykjavik fra andre demonstrasjoner. Når man ser bort fra brenning av parkbenker (og byens julegran) var det påfallende lite hærverk å observere. Men desto flere surrealistiske uttrykk som må sies å være unike for Island. Jeg har beskrevet demonstrantenes fokus mot Alltingets gamle dør (med kun symbolverdi).

Politikere og pressefolk kunne ganske uforstyrret av demonstranter gå inn og ut av byggets hovedinngang. Enkelte av mine informanter ble meget brydd av å få dette (misforholdet) poengtert, i det de helst ville fremstå som litt ”rebelske”. Men gjennom rydding av kaffebegre viste demonstrantene at islendingers sosialiserte ordenssans er sterk.

Under feltperioden bodde jeg på et hybelhus midt i sentrum av Reykjavik. Her møtte jeg mange utlendinger fra forskjellige nasjoner. Enkelte blant disse utlendingene hadde et humoristisk syn på demonstrantenes uttrykksformer. En tysk kvinne uttalte: ”Det er så lenge siden det har vært demonstrasjoner i Island at islendinger ikke helt vet hva man gjør når man demonstrerer” (min oversettelse). Men man gjenfinner typiske islandske trekk i demonstrasjonene, kreativitet i uttrykksformer, gammel symbolikk anvendt på nye måter, samt uttrykk som er lånt fra andre demonstrasjoner og gitt en lokal tilpasning.

På nevnte hybelhus var det tre håndverkere som bedrev oppussing og vedlikehold. Jeg fulgte disse tre over en periode, og småpratet litt med dem av og til. De utførte malerarbeid, snekkerarbeid, rørleggerarbeid, og sto for elektriske installasjoner som faste installasjoner av hvitevarer og koblingspunkter. De sto for testing av brannsløyfer, samt også installering av avtrekksrør og vifter, og de la gulv og veggfliser. De ga uttrykk for at de mente det er viktig å kunne litt om alt. Utad virket de uanfektet av den økonomiske og politiske situasjonen.

Demonstrantens uttrykksformer bærer preg av at personene bak kan ”litt om alt”. Finnbogason (1994:38) [1923] beskriver hvordan samme person vekselvis har arbeidet som landbruker, fisker, snekker, handelsmann, eller hva som helst. Magnússon (1989) beskriver at sesongpreget arbeid har ledet til et bredt og variert erfaringsgrunnlag hos islandske arbeidere.

Fellesnevneren mellom torskekollapsen i 1989 og finanskollapsen i 2008 er at løsningene velges ut fra hvilke resurser det rådes over. Etter torskekollapsen ble det satset på turisme og aluminium, og aluminium bidrar (i 2009) mer i statskassen enn fiskerinæringen.

Nyorientering er også et stikkord i etterkant av finanskollapsen. Biler som ingen lenger hadde råd til å eie ble et nytt eksportkonsept, jfr. Isachsen (2011). Et ytterligere eksempel er det kommunale forsøksprosjektet med sykkelbrosje, samt en generell økning i salg til turister som følge av lavere islandsk kronekurs. Island opplevde en boom i designindustrien i 2009. Morgunbladið (papirutgaven) publiserte (8.03.2009) en artikkel om økt salg av tekstilfarger. Artikkelen med tittelen ”Den enes død, den andres brød” (min oversettelse) omhandler hvordan islendinger innrettet seg etter sin reduserte kjøpekraft gjennom å friske opp farger på klær, fremfor å kjøpe nytt. I 2009 så man også en sterk økning i strikking på Island.¹⁷

¹⁷ <http://islandsk.no/i-farta/samfunn/396-strikkefest-pa-island> (sist nedlastet 3.11.2011)

Jeg har argumentert for at å søke løsninger i det man allerede råder over kan forankres historisk i Island, på samme måte som nye trender, produkter og materialer tilpasses lokalt slik at de oppfattes som islandske. Fra innehaveren av en strikketøyforetning fikk jeg opplyst følgende: Strikkeprodukter samt produksjon av ull har lange tradisjoner i Island, men den islandske ullen er for grov til å møte dagens krav til komfort i strikkeprodukter. Islandsk produsert ull eksporteres (til bruk i teppeproduksjon og lignende), mens ull som anvendes i islandske strikkeprodukter er importert, hovedsakelig fra New Zealand. Strikkeproduktene selges som islandske, fordi tradisjonene knyttet til dem er islandske. Ullen fra New Zealand blir ”islandsk” når den er anvendt i islandske strikkeprodukter. Uten å gi en inngående beskrivelse av den del av feltarbeidet som ble utført blant islandske designere vil jeg formidle ett av mine hovedfunn. Å bruke gamle materialer på nye måter er tilbakevendende innen den islandske designindustrien, samt også blant islandske kunstnere. Denne type tilpasning kunne også tydelig observeres blant demonstrantene. Selv om deres surrealistiske uttrykksformer og tilsynelatende irrasjonelle oppførsel hver for seg fremsto som lite islandsk, så er blandingen av gammelt og nytt, lokalt og lånt, typisk islandsk. Demonstrantenes ikke-islandske uttrykk har med andre ord en solid islandsk forankring om man ser det i et historisk perspektiv.

Finanskollapsen høsten 2008 medførte at det rådet panikk blant islendinger flest, selv om de helt dramatiske konsekvensene av krisen uteble. At folk hamstret mat viste seg å være en overdreven frykt for hvor hardt krisen ville ramme. I ettertid kan mange av demonstrantenes ytringer ses på med et humoristisk blikk. Men selve panikken var høyst reell.

The panic had also extended to the public. Long queues formed outside branches of all the banks as even Icelanders queued up to take out cash and stow it under their pillows. One of our private banking clients in Iceland withdrew more than a million pounds in cash from the bank (Thorvaldsson 2009:218).

I kjølvannet av panikken kunne man observere handlinger som i ettertid synes å være irrasjonelle, eksempelvis å investere sine sparepenger i kostbar Cognac og Rolex ur. I tråd med avisers hang til krisemaksimering forelå det mange dystre prognoser om hvordan den økonomiske hverdagen etter hvert ville arte seg. Men demonstrantenes uttrykksformer gjenspeilet ingen former for panikk, snarere var uttrykkene rettet mot det de hevdet var mangel på moral. Islendinger flest syntes å være opprørt over at tradisjonelle islandske verdier hadde spilt fallitt til fordel for finansakrobatikk.

Flere av mine informanter mente at demonstrasjonene markerte en overgang fra jappekultur tilbake til tradisjonelle islandske verdier. Fra et ståsted kan dette synes som en riktig oppfatning, i det reevalueringen av sfærene ga realøkonomi (tradisjonelt arbeid) en høyere anseelse, mens finansøkonomi (finansakrobatikk) tilsvarende ble nedjustert.

Mauss (1995:200) siterer et Maori ordspråk, ”Gi like mye som du tar, og alt vil være godt”. Ordspråket anvendes som representasjon for prinsippet: ”Om man går ut over seg selv og gir, generøst og obligatorisk, så risikerer man ikke å ta feil” (ibid.).

Det hele er et spørsmål om moral, og om å bidra til fellesskapet.

Oppsummering og konkluderende bemerkninger.

I denne oppgaven har jeg sett på aspekter ved finanskollapsen i Island, 2008. Utgangspunktet var at jeg ankom Reykjavik få dager i forkant av de største demonstrasjonene i Island på over 60 år, i januar 2009. Mitt feltarbeid ble utført blant demonstrantene, og mitt empiriske materiale består av dokumentasjon av demonstrantenes uttrykksformer.

Gjennom en kontekst av politikk, økonomi og historie har jeg drøftet underliggende årsaker til demonstrasjonene, samt symbolikken i demonstrantenes uttrykksformer. Jeg har vist at den mest konkrete enkeltstående sammenheng mellom finanskollapsen og demonstrasjonene kan relateres til at islandsk arbeidsetikk er i konflikt med den jappekulturen som hurtige gevinster i finansmarkedet førte med seg. Jeg har tatt utgangspunkt i et misforhold mellom sfærene realøkonomi og finansøkonomi. Misforholdet ble korrigert (reevaluert), noe som medførte at islendinger flest fikk vesentlig mindre kjøpekraft. Dette skjedde nær sagt ”over natten”, og mange islendinger opplevde det hele som et sjokk. Sjokkopplevelsen ble forsterket gjennom Storbritannias anvendelse av antiterrorlovgivning, og mange islendinger følte at de var en internasjonal pariakaste, jfr. Munthe (2008). Demonstrasjonene foran Alltinget kan ses som et (kollektivt) utløp for følelsene som ble utløst av denne plutselige omveltningen.

På tross av at mange av demonstrantene var overbeviste om at de så starten på en revolusjon og også at Island gjennomgikk historiske dager, så har jeg ”tonet ned” det politiske aspektet. Jeg vil hevde at det politiske aspektet ved demonstrasjonene var underordnet det å gi uttrykk for sjokk og vantro over situasjonen som hadde oppstått. Dette begrunner jeg i at få blant demonstrantene ytret meninger om en eventuell alternativ politikk, samt også at det unisone slagordet *Vanhæf Ríkisstjórn* (udugelig regjering) mangler politisk innhold, selv om det var dette slagordet som best underbygget suggesjonen blant demonstrantene. De nye politiske alternativene som ble lansert, *Borgarahreyfingin* og *Besti Flokkurinn*, innrettet seg relativt raskt etter de etablerte politiske spillereglene.

Jeg har vist at det er moderniseringen av fiskeflåten og fiskerinæringen (rundt 1900-tallet) som har skapt velstandsveksten i Island, samtidig som jeg har hevdet at det er tvilsomt om finansboblen i forkant av kollapsen i særlig grad kan relateres til fiskerens væremåte. Dette har jeg begrunnet i at fiskerinæringen som har gitt velstandsveksten er et moderne fenomen. Fortsatt er det samlet sett bare en liten del av landets befolkning som er sysselsatt innen fiske og/eller fiskeforedling. Durrenberger og Pålsson (1989) hevder langt på vei at et begrep som *skippereffekten* kun har rot i folkloristiske forestillinger.

Jeg har hevdet at begreper knyttet til fiskermannens væremåte (our fisherman's nature) må forstås metaforisk. Islendinger identifiserer seg med fiske som næringsvei gjennom at det er fiske som har skapt velstandsveksten og vært sentral i Islands utenrikspolitikk. Et eksempel på dette er de såkalte torskekrigene, som Grímsson (2005) fremhever som elementer ved islandsk økonomisk suksess. Islendinger flest underkommuniserer at det var en "politisk hestehandel" mellom USA og Storbritannia som sterkest bidro til at Island fikk utvidet sin territorialgrense. Den nasjonale identiteten er utvilsomt knyttet til fiske som næringsvei, men jeg vil hevde at fiskerens væremåte i seg selv ikke kan sies å ha noen medvirkende årsak til finanskollapsen.

Det kan argumenteres at oppgaven burde gått dypere, både i fiske og i politikk. Men mitt empiriske materiale omhandler demonstrantene og deres uttrykksformer. Jeg har vektlagt å kartlegge hva som utløste demonstrantenes frustrasjon, og hvordan deres uttrykksformer kan forankres i det islandske. Tilbakevendende gjennom oppgaven har vært at islendinger gjennom sin historie har lært å improvisere med det de råder over, samt at de tar vare på hverandre. Retrospektivt faller også finanskollapsen inn i dette mønsteret, økonomene Isachsen (2011) og Krugman (2011) påpeker at når det først skulle gå galt så har islendingene håndtert krisen på en god måte, økonomisk sett.

Jeg har argumentert for at torskekollapsen i 1989 og finanskollapsen i 2008 fra et økonomisk ståsted er fullt ut sammenlignbare hva gjelder tap av kjøpekraft. Jeg har vist at disse to krisene likevel ble håndtert svært forskjellig. Torskekollapsen ble ansett som naturgitt, mens finanskollapsen ble ansett å være menneskeskapt. Dette siste førte til en jakt på syndebukker, jeg har lånt Douglas' (1994) begrep *real blaming* for å underbygge/forklare dette.

Men, som oppgaven har vist, det gikk ikke lang tid før bildet ble endret fra å fremme anklager til å søke etter løsninger. Dette er noe man kunne forvente, og lå litt i kortene da finanskollapsen var et faktum. Økonomen Gylfi Magnússon vektla allerede i mars 2009 betydningen av de resurser som fortsatt eksisterer i Island:

... We still have a very well educated, hard-working, flexible labour force. We have infrastructure and natural resources. We can use these real assets to regenerate goods and services, including export (Domurath 2009). (Gylfi Magnússon intervjuet av Irina Domurath)

Gjennom oppgaven har jeg vist at denne holdningen er historisk forankret, samt også at demonstrantenes tilsynelatende ikke-islandske uttrykk har en solid historisk forankring.

Jeg har også argumentert for at man kan se demonstrasjonene som en arena for konvertering av tapsfølelse, hvor tapet av nasjonal selvfølelse uttrykkes som et økonomisk tap. Dette gjelder selvsagt ikke for alle, og er bare ett av flere mulige motiv et mylder av følelser. Men om man velger å se finanskrisen versus identitetskrise som to ”emosjonelle ytterpunkter”, kan de berørte individuelt plasseres inn på eller i mellom disse ytterpunktene. Noen har lidd store økonomiske tap, men for andre er det et spørsmål om selvfølelse. Atter andre vil kunne plasseres et sted midt imellom.

Tilbakevendende i utsagn fra mine informanter er at islendinger tar vare på hverandre. Det er grunn til å anta at et slikt motiv helt eller delvis lå til grunn for det som ble kalt ”the wall of shields around Icelandic savers and homes” (Jónsson 2009:155), som innebar at staten primært skulle ivareta islendingers interesser i bankkollapsen. Dette førte som jeg har beskrevet til en sterk reaksjon fra Storbritannia, med anvendelse av antiterrorlovgivning. Men i ettertid kan det se ut som selve tanken bak ”the wall of shields” var riktig.

“Iceland did the right thing by making sure its payment systems continued to function while creditors, not the taxpayers, shouldered the losses of banks,” says Nobel laureate Joseph Stiglitz, an economics professor at Columbia University in New York. ... (Onaran 2011).

I løpet av skriveprosessen har det politiske bildet i Island endret seg flere ganger, og det har stadig tilkommet ny litteratur og nye opplysninger relatert til finanskollapsen. Det er grunn tro at dette vil fortsette. Det er, og vil fortsatt være mange løse tråder knyttet til finanskollapsen. I dette ligger en mulighet for at det man skriver kan bli lest i et annet lys enn tiltenkt. Dette medfører at masteroppgaven lett kan oppfattes som litt ”flytende”. Dette er ikke så mye et bevisst valg, men snarere en (nødvendig) konsekvens av den noe uavklarte situasjonen.

I oppgavens innledning refererte jeg at Island (i 2007) var rangert som nummer én på FNs Human Development Index. Av tallene for 2011 (publisert 2. november 2011)¹⁸ fremgår at Island rangeres som nummer 14, altså (fortsatt) i toppsjiktet av land med høy levealder, en høyt utdannet befolkning, samt et godt utbygget og fungerende helsevesen. Dette i seg selv sier noe om at den islandske krisen (*kreppa*) ikke kan ses som en økonomisk krise ene og alene. En krenket nasjonal stolthet, samt profittmaksimering i konflikt med islandsk arbeidsetikk og moral utgjør en del av helhetsbildet.

¹⁸ <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/ISL.html> (sist nedlastet 3. november 2011).

Referanser.

Acheson, J. M. (1981) Anthropology of Fishing. I: *Annual Reviews of Anthropology*. 10. s. 275-316.

Amundsen, B. (2011) Nå forstår vi torsken. I: *Fakta fra Norklima, nr 8, oktober 2011*. [online] <http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?c=Nyhet&cid=1253969239052&pagename=norklima%2FHovedsidema> (sist nedlastet 20.10.2011).

Ándrésdóttir, Á. (2009) The Aluminium Lady. I: *Iceland Review* Vol. 47.03.2009, s.18-19.

Baldez, L. (2001) Nonpartisanship as Political Strategy: Women Left, Right, and Center in Chile. I: V. González, og K. Kampwirt, (red.) *Radical Women in Latin America – left and right*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press. s. 273-298.

Barth, F. (1996) Økonomiske sfærer i Darfur. I: F. Barth *Manifestasjon og prosess*. Oslo: Universitetsforlaget. s. 46-65.

Bernard, R. H. (2002) *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative approaches*. Walnut Creek, CA: Alta Mira Press.

Brøgger, J. (1990) *Roller og Rollespill. Innføring i adferdsanalyse*. Trondheim: NTNU, Trondheim Occasional Papers in Social Anthropology. (Red: Bjørn B. Erring). (Cappelens Almbøker).

Brøgger, J. (1999) *Psykologisk Antropologi*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag AS.

Central Bank of Iceland (2011) *Economic Affairs no 4: What does Iceland owe?* [online] <http://www.sedlabanki.is/?PageID=287&NewsID=2735> (sist nedlastet 31.05.2011). (norsk oversettelse Albert Einarsson / islandsk. no)¹⁹

Cerwonka, A. (2007) Nervous conditions: the stakes in interdisciplinary research. I: A. Cerwonka og L. Malkki *Improvising theory: process and temporality in ethnographic fieldwork*. Chicago: University of Chicago Press. s. 1-40.

D'Andrade, R. (2006) Moral Models in Anthropology. I: H.L. Moore og T. Sanders (red.) *Anthropology in theory. Issues in epistemology*. Oxford: Blackwell Publishing. s. 513-522.

Domurath, I. (2009) The Immediate Future Looks Pretty Grim. I: *The Reykjavik Grapevine*, issue 3 -2009, s.6 (papirutgaven), tilgjengelig som PDF-fil [online] http://www.grapevine.is/Media/PDF/grapevine_issue3_2009_online.pdf (sist nedlastet 3.11.2011).

Douglas, M. (1994) [1992] *Risk and Blame. Essays in Cultural Theory*. New York: Routledge.

¹⁹ <http://www.islandsk.no/nyheter/oekonomi/617-hvor-mye-skylder-island-faktisk-mindre-enn-for-bankkrasjet-mener-eksperter-i-den-islandske-sentralbanken> (sist nedlastet 31.05.2011).

Durrenberger, E. P. og Pálsson, G. (1989) Forms of Production and Fishing Expertise. I: E.P. Durrenberger og G.Pálsson (red.) *The Anthropology of Iceland*. Iowa City: University of Iowa Press. s. 3-18.

Einarsson, A. (2010) *Presidenten og finansvikingene* [online]
[http://www.islandsk.no/nyheter/samfunn/496-presidenten-og-finansvikingene-](http://www.islandsk.no/nyheter/samfunn/496-presidenten-og-finansvikingene)
(sist nedlastet 20.09.2011).

Emerson, R., Fretz, R. og Shaw, L. (1995) *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago: The University of Chicago Press.

Eriksen, T. H. (1998)[1993] *Små steder, store spørsmål*. Oslo: Universitetsforlaget.

Eriksen, T. H. (2002) Innledning. I: Lévi-Strauss, C. 2002 [1962]. *Den ville tanke* Oslo: Spartakus forlag AS. s. 9-18.

Finnbogason, G. (1994)[1923] *Islandske særtrek. Tre foredrag*. København: Dansk-Islandsk Samfunds Forlag. (Fotografisk opptrykk: Prentsmiðjan Oddi Hf, Reykjavik 1994).

Flannery, M. J. (2009) Iceland's Failed Banks: A Post-Mortem (Rapport utarbeidet 9.11. 2009 for The Special Investigation Commission, SIC) [online]
<http://sic.althingi.is/pdf/RNAvefVidauki3Enska.pdf> (sist nedlastet 29.01.2011).

Follo, G. (1997) *Subjektets risikokonstruksjon. Elementer til forståelse av risikofenomenets konstitusjon*. Hovedoppgave i sosialantropologi. Trondheim: NTNU.

Forsvarets Forum (2007) *Forlatt, men ikke alene* [online]
http://www.fofo.no/Forlatt%2C+men+ikke+alene.b7C_wZrQ3G.ips?template=master
(sist nedlastet 3.05.2011).

Geertz, C. (2006) [1973] Thick Description: Toward an Interpretative Theory of Culture. i H.L. Moore og T. Sanders (red.) *Anthropology in theory. Issues in epistemology*. Oxford: Blackwell Publishing. s.236 – 243.

Goffman, E. (1992) [1959] *Vårt rollespill til daglig*. Oslo: Pax Forlag. (norsk oversettelse Kari og Kjell Risvik).

Grimen, H. (2000) *Samfunnsvitenskapelige tenkemåter*. Oslo: Universitetsforlaget.

Grímsson, Ó. R. (2005) *How to Succeed in Modern Business: Lessons from the Icelandic Voyage*. [online] <http://english.forseti.is/media/files/05.05.03.Walbrook.Club.pdf>
(sist nedlastet 29.01.2011).

Grímsson, Ó. R. (2010) *Declaration by the President of Iceland*. (05.jan. 2010) [online]
http://english.forseti.is/media/PDF/10_01_05_declaration_w_sign.pdf
(sist nedlastet 29.01. 2010).

Gullestad, M. (1989) Small facts and large issues: The Anthropology of Contemporary Scandinavian Society. i *Annual Review of Anthropology*, Vol. 18, 1989. s.71-93.

- Haarde, G. H. (2008) Flexible and Resilient Economy. I: *Iceland Review Vol.46.01.2008*. s. 98– 101.
- Hastrup, K. (1990) Male and Female in Icelandic culture: a preliminary sketch. I: *Iceland of Anthropology*, Odense: Odense University Press.
- Henriksen, P., Reisegg, Ø. og Smith-Meyer, T. (1994) *Aschehoug og Gyldendals Store Ettbinds Leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Heradstveit, D. og Bjørge, T. (1987) *Politisk kommunikasjon*. Oslo: Tano AS.
- Holden, S. (2010) Finanskrisen – krise også i økonomifaget? I: *Særtrykk til NOU 2011:1. Notater utarbeidet til finanskriseutvalgets arbeid*. s. 5 – 35. [online]
<http://www.regjeringen.no/Upload/FIN/fma/finanskriseutv/Saertrykk-NOU-2011-1.pdf>
(sist nedlastet 17.02.2011).
- Isachsen, J.A. (2011) Island – først alt galt, så alt riktig. I: *Månedsbrevet, juli 2011*. [online]
<http://home.bi.no/fag87025/pdf/Manedsbrev.2011.07.pdf> (sist nedlastet 3.10.2011).
- Johansen, S. E. (1987) *Sannhet og sosial virkelighet*. Trondheim: NTNU Trykk.
- Jónsson, Á. (2009) *Why Iceland? – How one of the world's smallest countries became the meltdown's biggest casualty*. New York: McGraw-Hill Companies.
- Karlsson, G. (2000) *Iceland's 1100 Years. The History of a Marginal Society*. London: Hurst & Company.
- Krugman, P. (2011) The Path Not Taken. I: *The New York Times* (28.10. 2011) s. 31.
- Lévi-Strauss, C. (2002)[1962]. *Den ville tanke* Oslo: Spartakus forlag AS.
(norsk oversettelse Erik Ringen).
- Magnússon, F. (1989) Work and the Identity of the Poor: Work Load, Work Discipline, and Self-Respect. I: E.P. Durrenberger og G.Pálsson (red.) *The Anthropology of Iceland*. Iowa City: University of Iowa Press. s. 140-156.
- Malnes, R. (2008) *Meningen med samfunnsvitenskap*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Mauss, M. (1995)[1950] *Gaven. Utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag AS. (norsk oversettelse Thomas Hylland Eriksen).
- Mitchell, C. J. (2006)[1956]. Case and Situational Analysis. I: T.M.S. Evens og D. Handelman (red.) *The Manchester School: Practice and Ethnographic Praxis in Anthropology*. Oxford: Berghahn. s. 23-42.
- Munthe, T. (2008) Dear Gordon. I: *Iceland Review*, Vol. 46. 04. 2008 s. 9.
- Onaran, Y. (2011) Iceland Shows Ireland Did 'Wrong Things' Saving Banks. i *Bloomberg Markets Magazine* (nettutgaven 1.02.2011) [online]
<http://www.bloomberg.com/news/2011-02-01/iceland-proves-ireland-did-wrong-things-saving-banks-instead-of-taxpayer.html> (sist nedlastet 4.11.2011).

- Pálsson, G. (2004) Akvariets regime: natur og samfunn i postmoderne tid. I: *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 2004 – Nr 01-02. s. 32 – 42.
- Portes, R. (2008) The Shocking Errors of Iceland's Meltdown. I: *Financial Times*, nettutgaven (13.10.2008) tilgjengelig (for registrert bruker) [online] <http://www.ft.com/cms/s/0/e17cb5a0-98ce-11dd-ace3-000077b07658.html#axzz1CjTXPAi5> (sist nedlastet 01.02.2011).
- Reinert, E. S. (2011) Finanskrisenes teori. I: *Særtrykk til NOU 2011:1. Notater utarbeidet til finanskriseutvalgets arbeid*. s. 83 -101. [online] <http://www.regjeringen.no/Upload/FIN/fma/finanskriseutv/Saertrykk-NOU-2011-1.pdf> (sist nedlastet 17.02.2011).
- Sale, R. (2000)[1994] *Xenophobe's Guide to the Icelanders*. London: Oval Books.
- Seymour-Smith, C. (1986) *Palgrave Dictionary of Anthropology*. London: Macmillan Press LTD.
- Sigurgeirsdóttir, S. (2009) Pólítískar vinaráðningar (*Blogg*, 12.11. 2009) [online] <http://blog.eyjan.is/sigurbjorg/2009/11/12/politiskar-vinaradningar/#comments> (sist nedlastet 16.02.2011). (Norsk oversettelse Albert Einarsson /islandsk.no)²⁰
- Simonsen, J. K. (1997) Erfaring og Leksikalisering: Om det teoretiske grunnlaget for meningsdannelse. I: *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, nr 2, årgang 8, 1997. s. 96 – 108.
- Snævarr, S. (2010) Island, del av Norge? - Den norske drømmen om å få Island "heim ins Reich", *Kronikk/artikkel publisert i to deler på nettstedet islandsk.no* [online] Del I: Fortiden <http://islandsk.no/kronikker/samfunn/498-island-del-av-norge> Del II: Nåtiden <http://islandsk.no/kronikker/samfunn/499-island-del-av-norge-av-stefna> (begge sist nedlastet 13.10.2011).
- Special Investigation Commission (2010) (SIC rapport) [online] <http://sic.althingi.is/> Chapter 2. Summary of the Report's Main Conclusions [online] <http://sic.althingi.is/pdf/RNAvefKaflI2Enska.pdf> (sist nedlastet 10.10.2011).
- Tetzschner, R. K. (2008) Making of a Nation. I: *The National Museum of Iceland Publication Series, serie 17* (serie red. B. Sverrisdóttir). Reykjavik: The National Museum of Iceland.
- Thomas, R. (2006) Icelandic Banks: not what you are thinking. *Rapport fra Merrill Lynch* [online] <http://www.scribd.com/doc/19606822/Merrill-Lynch-Icelandic-Banks-Not-What-You-Are-Thinking> (sist nedlastet 15. juni 2011).
- Thorvaldsson, A. (2009) *Frozen Assets. How I Lived Iceland's Boom and Bust*. Chichester: Jon Wiley & Sons LTD.

²⁰ <http://www.islandsk.no/bakgrunn/samfunn/394-kameratsamfunnet-privatvennenes-posisjoner> (sist nedlastet 16.02.2011).

Tómasson, G. (2009) Mainstream Economics and Iceland's Economic Collapse, i *Real-World Economics Review*, issue no. 50 s. 143 -150.[online]
<http://www.paecon.net/PAERreview/issue50/Tomasson50.pdf>
(sist nedlastet 29.01.2011).

Vike, H. (1994) Norden. I: S. Howell og M. Mehuus (red) *Fjern og Nær. Sosialantropologiske perspektiver på verdens samfunn og kulturer*. Oslo: Ad Notam Gyldendal. s. 533-556.